

Малр
имов

Олигин барг

Анвар Собиржон ўғли Мадрахимов
1948 йил 15 февралда Тошкент
виҳиринда змиш оилادا туғилган. 1973
йили ТошДУнинг журналистика
факультетини битирган.

«Юлдуз» кула осмон» қиссаси,
болаларга аталган «Нон», «Тулқининг
гаройиб» саргузаштлари», «Кукчалик
бола» Ҳушбоқлари» каби асарлари нашр
этилган.

ISBN 978-9943-01-206-6

9 789943 012066

84

М-23 Анвар Мадрахимов

48
Э.М

ОТИН БАРГ

ИССА 133 ҲИКОЯЛАР

ТОШКЕНТ — «O'ZBEKISTON» — 2008

БИБЛИОТЕКА
Бух. тип. я. ЛП
№ 75095

Тақризчи: Илҳом Зойир
Муҳаррир: Карим Бўронов

Ушбу тўпламдан урин олган қисса ва жажжи ҳикояларда муҳаббат, бурч, вафо, садоқат мавзулари ёритилган. Масал ва қандалогчалар ҳам мўъжаз ижод намуналари сифатида ўқувчиларда қизиқиш уйғотади деб умид қиламиз.

ISBN 978-9943-01-206-6

2008 — ҲАҚ © Ўзбекистон» НМНУ, 2008 й.

Ушбу илҳомли ишлар

Қисса

Р
Н
Ч
Б
О
А
Ч
А
У
К
А
Б
Б
В
Ж
А
Х
А

БЖ

ди. Иссиқданми ё тез юрганиданми ҳарсиллаб қолган аёл ўйма-кор эшикни устма-уст тақиллатиб:

— Ойсулув, ҳой Ойсулув — дея қақиради.

Ичкаридан қиз боланинг майин овози эшитилади:

— Ҳозир-р.

Аёл чатвонини қия очиб, кук салма ўраган отлик йигитга маъноли қаради-да, илжайиб қўйди. Юзига суркалган қалин ула, қош-кўзга тортилган куюқ сурма, яноғи устига кўндинрилган мошдай ясама хол, кулоқлари олдидagi гажаклар унинг хийла сатанглигидан дарақ берарди. Йигит калласини лиқиллатиб қўйгач, аёл зипиллаб ўзини тор кўчага уради.

Бу орада эшик очилиб атлас қўйлак устидан нозик гавдасини сиқиб турган қизил нимча қийиб олган ўн етти ёшлардаги қиз остонада кўринди. Қиз йигитни кўриши билан бир чўчиб тушди, сўнг «Вой, сизми?» деганича уйга қайтиб кириб кетмоқчи бўлди. Бироқ йигит қаққонлик билан энгашиб, қизни даст кўтариб отига унгарди.

Қўрқиб кетган Ойсулув:

— Ая! Аяжон, ёрдам беринг! — деб чинқирдию, ваҳиманинг зўридан хушидан кетди.

Йигит эгарга қистириглик қопша ўхшаш матони қиз устига ёларкан, от бошини орқага буриб, жиловни бўш қўйди:

— Чўх, жонивор!

Отликлар иложи борича пастқамроқ кўчалардан юриб шаҳар дарвозасига ошиқдилар. Йўловчилар отларини илдам елдириб бораётган бу тўдага таажжубланиб-таажжубланиб қараб кўярдилар.

— Мусулмонлар, ушланглар уларни, ушланглар! — дея айюҳаннос солади отликлар аёл кишини олиб қочишаётганини пайқаб қолган бир мешқобчи.

Бошига кигиз қалпоқ, устига эски йиртиқ-ямоқ чопон кийган қаландар йўлни тўсмоқ ниятида кўча ўртасига отилиб чиқди-ю, отликлар тикка устига бостириб келаётганларини кўргач, кўрқди шекилли, ерга юз тубан ётиб олди. У белига осиб олган носқовоқдаги чақа тангалар чор тарафга сочилиб кетди.

Қиличларини яланғочлаган суворийлар қаландар устидан отларини сакратиб ўтиб кетишди.

Истаст бўйли, қориндор, бировга боққанида митти кўзлариди чақчайиб кетадиган газламафуруш Юнусбой маъноли равиш билан қўлларини қўйиб, «Биринчи томон лапанглаб бораркан, тушга қадар қанча савдо қилганлигини хаёлан хомчўт қиларди. Ногаҳон бой, «пўшт-пўшт», деган таҳдиди овозини эшитиб, таққа тўхтади. Унинг ёнгинасидан олти отлик тупроқ чангитиб ўтди. Таъби тирриқ бўлган бой жаҳл билан уст-бошини қоқаркан, отликлардан бирининг юзи ўзига танишдай кўринганини хаёлидан ўтказди. Лекин суворийлар жуда тез ўтиб кетгани учунми, хоти-раси пана берди. Бой: «Мингбошининг йигитларидандир», деб тўнғиллаб қўйди-да, намози қазо бўлиши мумкинлигини уйлаб, илдам йўлга тушди.

Бу пайт боғли отликлар Заргар маҳалласига шитоб билан яқинлашиб келарди.

Катта ариқ ёқасидаги бақатерак соясида турган, эски дуюхоба паранжили жувон отликларни кўрди-ю, кўча ичкарисига ошиқди.

Аёлни кўрган отликлар дарров тўхташди. Сўнг улардан иккитаси кўча оғзида қолди, тўртовлон эса отларини секинлаганча жувоннинг ортидан юрди. Кўчанинг икки четидagi мешқобчи дарахларнинг аксарияти ҳосилларини кўтара олмай деворга ёнбошлаб қолган. Шундоққина кўла чўзса етадиган, қип-қизил тусли олмаларга суворийлар эътибор ҳам бермадилар. Ниҳоят, тўрт паҳса бўйли девор билан ўраб олинган ҳовли олдига аввал аёл, ундан уч-тўрт қадам нарида эса отликлар тўхтади.

Эшик олдига тупроқдан ҳаммомпиш ясаб ўтирган бола-қайлар бадқовоқ отликлар тўхтаган захоти тумтарақай бўлиш-

Шаҳарнинг жанубий дарвозаси олдига кираётган-чиқаётган йўловчиларни кузатиб навкарлар турар, дарвоза биқинидаги тўпроқ сунага шолча ташлаб утирган мирза пат қаламини қитирлатиб йўловчиларнинг исмларини ёзар, сўнг бож оларди.

Отлиқлар шиддатни сусайтириб навкарлар устига тикка босиб келаверганларидан сўнг, улар ўзларини аранг чеккага олиб улуғдилар. Мирза «Подшоллик пулини ким тўлайди?» деганича қолаверди. Ниҳоят, ўзларини ўнглаб олган ўн икки сарбоз отларига миниб, қочқинларни қувишга тушдилар.

Ойсулувни ўнгариб олган суворий йўлни чўла томон солади. Қолган бештаси эса отларини орқага бурдай-да, яқинлашиб қолган икки сарбозга ҳамла қилишга чоғланди. Уларнинг важохатидан чўчиган сарбозлар отларининг тизгинини тортди. Афтидан, улар қандайдир бир номаълум аёлни деб жонларини хавф остига қўйишни истамадилар.

Тоғлар қуёш нуридан ранг олган момик булуғлар кучоғига кириб кетаётгандай кўринади. Ҳатто ҳиссиз, раҳмсиз чўла ҳам қизғиш-ҳаворанг тус олиб, ажиб манзара касб этган. Суворийлар тоғлар панасига беркинаётган қуёшни қувиб етмоқчи бўлгандай, бир-бирларидан ўзишга ҳаракат қилардилар.

Йўл юқорига кутарила бошлаган, юриш оғирлашди. Ногоҳ қатта харсанг тош ортидан:

— Тухта! — деган даргазаб овоз эшитилди.

— Ҳақимбой, мен буламан, — дея садо берди қизни ўнглаб олган отлиқ.

— Ия, янглишмасам, йигитларнинг орасида аёллардан йўқ эди-ку? Ё жангда асир олддингми? — деди Ҳақим деганлари панадан чиқаркан.

Отлиқ, бу саволага жавоб бермай, дағал оҳангда сўради:

— Қилич шу ердами?

— Пойлаб турибди ...
Отлиқлар кенг дарага чиқиб олдилар. Дара ўртасида ловулаб ёнаётган улкан гулхан шуъласида атрофдаги уйлар қизғиш-қорамтир кўринарди.

Бегубор осмон юзи бир дамда қора булуғ билан қопланиб, майин шабада ўрнини кишини димиқтириб қўядиган чанг-тўзон эгаллади. Сўнг шамол аралаш ёмғир томчилаб турди-да, бирдан қаттиқ жала қўйди.

— Шамол, бағринг камол, — деб турган болалар қий-чўз қилиб уйларига қочиб кирдилар.

Ариқлар бирпасда лойқа сув билан тўлиб-тошди.

Баҳор булуғлари кўз ёшларини тўкиб булғач, кўк юзи билан лурдек тиниқлашиб, камалак пайдо бўлди-ю, ўз сепини ёйган келинчақдек минг бир хил рангда товланиб тусланди. Қуёш чарақлаб нур соча бошлади. Гўё бормик бутун гузаллигини намойиш этиб қуйлаётгандай эди...

Ариқ бўйларидаги барра ўтлар орасидан баҳорнинг биринчи элчиси бўламыш бинафшалар ёмғирда ювилган юзларини қуёшга тутдилар.

Ана, хонага адашиб кириб қолган чумчуқ паги юлинган ҳолда, ўжар боланинг қўлидан қутилганига ишонқирамай учайиб, бирин-кетин парвоз этадилар.

Юнусбойнинг уйига ҳам кўклам ўз ташвишларини олиб келди. Чунончи, бой тезроқ сафарга отланиш иштиёқида эди. «Фақат яхши бир хизматкор, туғрироғи, гунашта керак. Токи сафарда менинг қўриқчим, садоқатли кишим бўлсин. Лекин бундай одамни қаердан топсам экан? Дарвоқе, Қўлмуҳаммадхон олдига борсамми?» — деган уйларга борди бой феруза осмон туғфаси — камалак ёйига боққанча.

Бир зум тараддууланиб қолган Юнусбой лўла болишини бир четга суриб, «бисмилло» дея ўрнидан турди. Эрининг отланаётганини кўрди чоғи, ичкари уйдан озгин, ёши қирқларга борган Ҳошиябиби чиқди.

Бой кескинроқ оҳангда унга шуларни тайинлади:

— Мингбошининг уйига кетяпман. Агар Суюмбой келса, молни ташлаб кетаверсин, уқдингми?

Ҳошиябиби маъқул ишорасини қилиб, қозикдаги саллани узатди. Ковушини кийган бой эшикка йўналади.

Мингбошининг уйи шаҳар зиндонига яқин ерда. Юнусбой йўлни яқин қилиш мақсадида қулоччилар маҳалласининг

қингир-қийшиқ кўчасидан ўтиб, катта гузарга чиқди. Бу ерданги уч чойхона ҳам анхор бўйидаги соя-салқин ерларга жойлашган. Қучоқ ситмас азим чинорлар ерга тангадек офтоб туширмайди. Турқовоқларга солиб қўйилган беданалар бири олаиб, бири қўйиб сайрайди. Чойхоналарни ўзига макон қилиб олган беданавозларнинг «бос, бос, саники қочди, зангар!» каби қийқириқлари оламни тутарди.

Бедана боқиб бекорчининг иши деб биладиган, аммо унинг сайрашини ёқтирадиган Юнусбой ҳар галгидек бедана номишини бир пас тинглаб турган, «ҳа, овозингдан!» деганча йўлида давом этди. Бой мингбоши дарвозаси олдига яқинлашганида, икки киши ичкарига киришга изн сураб турган эди. Соқчи тавозе билан эшикнинг бир табақасини очиб, бойни ичкарига таклиф этди. Қулмуҳаммадхон мингбошининг уйи ташқи, ички ҳовлидан иборат бўлиб, ичкарида оиласи турар, ташқарида ўзининг соқчи навкарлари учун бино, отхона, омборхона, шунингдек қабулхона жойлашган эди.

Режа билан экилан турли меваги дарахтлар, гулларга бурканган боғдаги товуслар ўз ҳуснларини кўз-кўз қиладилар. Ҳовли ўртасидаги мармар ҳовузга қарата қурилган шийпонларнинг пештоқларидаги нақшлар офтобда «ялт-ялт» этиб, товус билан рақобатлашади.

Шийпонда ўтирган мирза Ашур бой истиқболига чиқди.

— Ассалому алайкум.

— Ваалайкум ассалом, мирза Ашур.

Улар ясагиллик дастурхон олдига чўккалашиб, қўлларини юзларига сийпалашди.

— Келсинлар, тақсир.

— Мингбоши шу ердаларми?

— Ана ўзлари, — деди мингбошини ичкари ҳовлидан чиқиб келаётганини кўрган мирза.

Қулмуҳаммадхон чўзиқ юзми, дўнг пешонали киши эди. Гарчанд катта хотини билан андек жанжаллашиб чиққани учун таъби хира бўлса-да, бойга буни сездирмасликка уринди.

Бир оз тамадди қилганларидан сўнг Ашур арзгўйлар пойлаб турганини эслатди. Мингбоши розилик берди.

Қабулхонага кирганларида, арзгўйлар этақдаги намат устида ўтиришарди. Салом-алиқдан кейин кирганлар қават-қават

кўрпача солинган хонтахта олдидан жой олишди. Мирза мингбоши ёнбошига қўйилган алоҳида курси ёнига чўккалаб пат қалам, самарқанда қоғозидан икки варақ олиб қўйгач, аризаларни ўқиди.

Шикоятчиларнинг иккиси ҳам шаҳар биқинидаги Бодомзор қишлоғидан эди. Бири оқсоқол, иккинчиси оқ яқтак кийган барваста деҳқон йигит. Унинг кўзлари қишлоққа бир соддалик билан боқарди.

Мингбоши сукутга кетди. Қўпчилик у киши одил ҳукм чиқариш учун фикр дунёсига гарқ бўлдилар, деган мулоҳазалар боради.

Ҳолбуки, Қулмуҳаммадхон катта хотини хусусида ўй сурарди. «Агарда бирор таги пастроқ одамнинг қизи бўлганда-ку, оғиз очирмасдим-а», деган бир қарорга келди ниҳоят.

Мирзанинг бир-икки йўталидан сўнг сесканиб кўз очган мингбоши:

— Ёз, — деди мирзага. — Ҳукм: «Бодомзор қишлоғилик Дилмурод исми деҳқон қарзини вақтида тўлай олмагани учун ер-сувини оқсоқолга топширсин».

— Тақсир, одимлик қилинг! — деган қичқириб юборди деҳқон жон ҳолатда. — Ер-сувсиз ҳалок бўламан-ку!

Мингбоши пинагини бузмади.

— Чоракор бўлиб ишлайсан.

— Чоракор бўлгунча...

Дилмурод шартта ўрнидан туриб чиқиб кетаётган эди:

— Тўхта, иним. Анча бамаъни йигит қўринасан. Мани хизматимга кирмайсанми? — деб юборди Юнусбой ўзига гумашта кераклигини эслаб.

Йигит эшик остонасида иккиланиб туриб қолди. Қишлоқдан чиқаётгандаёқ, агар ер-сувимдан ажралсам, шаҳарда ишлайман, ҳарҳолда куним ўтиб турар, деган қарорга келганди.

Бой ўрнидан туриб, йигитга яқин келди.

— Узоқ ўйланишининг на ҳожати бор? Ҳалол меҳнат қилсанг, бир йилдаёқ ерингни қайтариб олишинга ёрдам бераман.

— Ҳўп, фақат қишлоққа икки кунга бориб, баъзи ишларимни саранжомлаб келсам.

— Бу бўлак гап, — мамнун тарзда деҳқоннинг елкасига қўқди бой. — Зарғар маҳаллага бориб, Юнусбойнинг

ховлиси қаерда, деб сўрасанг, ёшу қари дарҳол кўрсатиб кўяди.

Дилмурод чиқиб кетди.

«Шаҳарлик бирор-бир қаллобни билмай, хизматимга олиб кўйсам борми, барча бойлигимни бир кечада ўмариб кетиши ҳеч гап эмас. Қишлоқлар эса, одағда, содда бўлиб, мугомбирликни билмайдилар». Деган ҳаёлга борган бой мингбошига мурожаат қилди:

— Сиз қандай ўйлайсиз, тақсир, қидираётган кишим шу эмасми?

Мингбоши оқсоқолга ишора қилди:

— Буни мендан эмас, анавдан сўранг.

Оқсоқол ўзига эътибор беришганидан мамнун бўлиб, ёйилиб илжайди.

— Бу йигитта ишонсангиз бўлади. Кўп меҳнаткаш, бировнинг мулкига кўз олайтирмайди. Жойидан ажралишига келсак, бултур кузда ўлган отасининг қарзлари сабабли.

Мингбоши суҳбатга яқун ясади:

— Ундай бўлса, мен сизга одам излашдан қутулибман.

II

Шом пайти эшик тақиллади.

Айвонда ёнбошлаб ҳисоб-китоб қилаётган Юнусбой бошпани кутармай:

— Қираверинг, — деди.

Йўлақда Дилмурод кўринди.

— Ассалому алайкум.

— Ваалайкум ассалом. Келдингми, қани бу ёққа утир-чи.

Дилмурод айвон четига омонатгина утириб, ҳовлига қизиқсиниб назар ташлаб қўйди.

— Хизматимга қирадиганга ўхшайсан. Шундайми?

— Шундай, тақсир.

— Яқин орада сафарга чиқаман. Менга ҳамроҳ бўласан. Ҳозирча дўконимдаги ишларга қарашиб тур. Айтмоқчи, ҳисобкитобдан хабаринг борми?

— Раҳматли падарим даврида мактабдор аомланинг юмушини қилиб ўқиган эдим.

— Жуда соз. Яроғ ишлатишни биласанми?

— Хон сарбозларидек қилич уроламасам-да, харҳода сизни ҳимоя қила оларман.

— Бутти, сени хизматимга оладим.

Ҳовлига хизматкор Жаъфарали ҳарсиллаганча қоп орқа-лаб кириб келди. Дилмурод тезгина туриб, чолнинг «Йўқ, қўяверинг, ўғлим» дейишига қарамасдан, қопни қўлидан олиб, ерга қўйди.

Бой хизматкорга қовоғини ўйди-да истехзоли оҳангда.

— Айтган бутомларимнинг ҳаммасини олиб келдингми? —

деб сўради.

— Хўдога шукр, олиб келдим.

— Бу йигит янги хизматкорим, сен билан туради. Бориб жойини кўрсат.

— Бош устига.

Жаъфарали Дилмуродни омборхонага бошлади.

Ҳовли саҳни кенг.

Тўрға бир қатор кунгай уйлар тушган. Баланд сўрилардаги ток новдалари эндигина шўра чиқарган. Ҳовли этағида отхона, молхона, ўтинхоналар жойлашган. Ўтинхонанинг чап томонига тушган кичкина ҳужрача сўққабош Жаъфарали бобоники эди.

Муъжазгина хона ўртасида сандал, тўрағи тахмонга иккинчига учга увадаси чиққан кўрпа-тушак тахлаб қўйилган. Токчаларнинг бирида беш-олтита лаби учган пиёла, чегаланган чойнак, иккинчисида нон солинган қутича.

Эшик тепасидан очилган дарчага ёпиштирилган қоғоз исбосиб қорайиб кетган.

Жаъфарали дастурхонга суви қочган нон, туршак қўйди. Сўнгра, қумгон тағига олов ёқаркан:

— Сўраганинг айби йўқ дейдилар, қаерлик буласиз? Шаҳарликка ўхшамайсиз, — деди.

— Тўғри топдингиз, отахон. Бодомзорликман. Ночорлик мажбур этди бу ерга келишимга.

— Хафа бўлманг. Ойнинг ўн беши қоронгу бўлса, ун беши — ёруғ, дейдилар. Мана энди иккаламиз бирга хизмат қилаверамиз.

Нихоят, пага-пага буг чиқариб, қумгон қайнаб қолади. Қуюққина чой дамланди.

Ичига иссиқлик югуриши билан Дилмурод терлади, шундан кишлоқдан чиққандан бери туз тотмагани эсига тушди. Узини гапга алаҳситиш учун:

— Хужайин савдогармилар? — деб сўради.

— Балли, шундай. Юнусбой Бухоро, Самарқанда, ҳатто узок Термизгача бориб мол сотади, мол олиб келади. Мени ҳам узига ҳамроҳ қилиб оларди авваллари. Йўллар кўп хатарли-ю, лекин саёҳатнинг гашти ҳам ўзгача-да.

Жаъфарали «эх» деб хўрсиниб қўйди. Дилмурод гурунгни давом эттирди.

— Хизматкорлари кўп шекилли?

— Йўқ. Йўлга чиқаётганларида мингбошидан навкар оладилар, холос.

— Бой отамнинг мингбошига қариндошлик томонлари борми? дейман.

— Шундоқ, бўлгуси қайногалари. Дилмурод илжайди.

— Э, гап бу ёқда денг.

— Нимасини айтасиз. Ойсулув кўп мақбул қиз. Ёлғиз бўлгани билан баъзи оймичаларга ўхшамейди. Онасига тортган. Шундай қизни уч хотинлик Қўлмуҳаммадхонга беришмоқчи, — деди кўниб Жаъфарали.

Юмузлар чарақлаб турган қоронгу осмон азонга яқин бўзариб оқарди. Тоғлар ортидан қуёш кутарилиб улгурмаган бўлса-да, борлиқ анчагина ёришди.

Эадан бурун турувчи мешкобчилар шаҳар ўртасидаги ҳовуздан сув олиб, кўчаларга кўлоблатиб сепи бошлайдилар. Лекин тушга бориб сешилган сувдан асар ҳам қолмай, шаҳар узра чанг-тўзон кўтарилади.

Дарвозалар очилиши билан атрофдаги кишлоқлардан деҳқонлар эшак-араваларда, улови йўқлар қопларини орқалаганча шаҳарга кириб келаверадилар. Булар билан бирга ўзга шаҳар, бўлак юртлардан мол олиб келаётган савдогарларнинг бош-адоқсиз қарвонлари ҳам шаҳарга киради.

Шаҳарликларнинг аксарияти эрта тонгдан дўконларига, темирчилик, косибчилик устоналарига йўл оладилар.

Юнусбойнинг дўкони шовқин-сурондан анчагина йироқ бўлган савдогарлар растасида.

Дилмурод дўкондаги бўздан тортиб шойигача бўлган хилма-хил газламаларни кўриб, хайратдан ёқасини ушлаб қолди.

Биринчи кунлари унинг иши керакли молларни ичкари хонадан олиб чиқиб туриш бўлди, холос. Кенг жойда яшаб ўргангани учунми дўкон йиғит кўзига қафасдек тор кўринарди.

Бой Дилмуродни синаш мақсадида бўласа керак, бир гал ишлари солинган галадонни очиқ қоладириб, ўзи бозор айланганини чиқиб кетди. Дўконда ёлғиз қолган, очиқ-сочиқ турган ишларни кўрган Дилмурод галадондан узокроқда тик турганича хужайиннинг қайтишини сабрсизлик билан кутди.

Юнусбой қайтиб келасолиб, дарҳол галадонга кўз ташлади: ишлар қандай тахлаб кетилган бўлса, шундай турарди...

Уйдаги бир бўгча молни олиб кетиш учун келган Дилмурод ҳовлига кириши билан айвонда дўппи тикиб ўтирган Ойсулувни кўради-ю, мол бўлиб қолди.

Хизматга кирганига уч ҳафта бўлган бўлса-да, йиғит Ойсулувни биринчи марта кўриб туриши эди.

Ўзига ажабланиб қараб қолган йиғитга ногаҳон кўзи тушган Ойсулув аув қизарганча ишпечини ташлаганча ўзини ичкари уйга уради. Кўп ўтмай, ўша уйдан Ҳошиябиби чиқди:

— Келинг, тинчликми?

— Бой амаким юбордилар. Катта уйдаги қизил сандиқда бир бўгча мол бор экан. Шунни олиб келишни буюрган эдилар.

— Ҳозир, айланай.

Ҳошиябиби қайтиб уйга кириб кетди. «Беҳад чиройли қиз экан», деб уйлади Дилмурод Ойсулув ҳақида...

— Яна ўн беш кунлардан кейин сафарга отланамиз, — деб эълон қилди Юнусбой.

Бой сафар тарадауди баҳонасида кўпинча Дилмуродни дўконда ёлғиз қолирадиган бўлди. Шундай пайтлари йиғит «хисобдан адашиб кетмай» деган хавотирда иложи борица кўпроқ нарсани ўрганиб олишга интиларди.

Нихоят, Юнусбой бу укувли хизматкорига анча-мунча ишонадиган бўлди. Дилмуродга ҳам шу керак эди. Ахир шу тарзда бир йил ишласа, яна ўз ер-сувини қайтариб олиши мумкин. Ана шундан кейин тинчгина деҳқончилик қилиб яшайверади.

Фақат Ойсулов нега гоҳо-гоҳо жиммайиб қараб-қараб қўйишига тушунолмайдиган йигит. Авваллари уни кўрса, бас, охўдек хуркиб қочадиган қиз кўнлар ўтиши билан фақат юзининггина яшириб, баъзида эса ўғринча кўз қириги ташлаганча айвонда тикиш-чатишини давом эттирадиган бўлади.

Барча зарур моллар тувланиб, сафарга тахт қилиб қўйилган кун эди. Юнусбой шу оқшом ўзига ҳамроҳ бўлувчиларга кичкина зиёфат берди.

Карвон саҳарда шаҳарнинг шимомий дарвозасидан чиқиб, Хива томон йўл олди.

III

Қир-адирларнинг субҳидам шамолида мавжланиб, чўғдек ёнган лолаларнинг дэври ўтди. Болалар, ўспиринлар энди адирларга чиқиб варрак учира бошладилар. Одатда, мўлови сабза урган ўспиринлар ўз бўйлари баробар савагичдан ясалган қуроқларини бирор тепалиқда учуришга шайлайдилар. Шамол бир тортилса, бас: беш-олти газ келаётган ранг-баранг «дуумлар» илондек тулғанади, дараднаклар титраб пириллайди.

Дарахтлар барг ёзиб, чигитдек-чигитдек довуччалар маржон шодалари янглиг шохчаларга терилган. Ҳаво кундан кунга исиб, ённинг жазирама бўлишидан дарах беради.

Ҳошиябиби қизи билан айвонда тушлик қилиб ўтиришган маҳал қўққисдан эпик тақиланиб қолади. Дарахтлар тагини юмшатаётган Жаъфарали илдам бориб қулф зулфини туширади. Остонада зар чопон кийган, қимматбаҳо тошлар қадалган қилич осиб олган Қулмуҳаммадхон гердайиб турарди. У бир томоқ қириб олгач, ҳовлига кирди.

Ойсуловни дарҳол ичкарига йўллаган Ҳошиябиби мингбонини хурмати учун ўрнидан турди.

Қулмуҳаммадхон Юнусбойдан хат-хабар келган-келмагани билан қизиқди. уйда қолганларнинг ахволини сўраган бўлди-да, сўнг:

— Ойсулов кўринмайдилар, — дея асл мақсадга кўчди.

— Қизим ҳалиги... тоғасиникида эди, — деди Ҳошиябиби ўнғайсиз аҳволда.

— Ойсуловга арзимас совга олиб келгандик. — Мингбоши, дўстлардан бежирим қилиб тикилган халтачадан гавҳар қўзғишмади узук олиб узатди. — Қўлларига тақиб қўйрсиз.

Шундан кейин мингбоши хайрлашиб чиқиб кетди.

Чўғдек гавҳар ярқираб жилванарди. Ичкари уйдан Ойсулов мўралаганини кўрган она дарҳол узукни яширди.

Осмон бўзариб, офтоб заррин нурларини саҳро устига ёйиб, бошлаганда қирқ туядан иборат карвон шаҳар дарвозаси олдинча етиб келди.

Деворнинг юқорисига турган соқчи сарбоз карвонни мингбоши навкарлари ўраб келишайётганини кўргач, дарвозани очишга рухсат берди.

Оғир табақалар «гик-гик» этиб аста-секин очилиб, савдогар Юнусбойнинг карвони шаҳар ичига кирди.

Туяларнинг бирдаги кажавата ўтириб олган бой эсон-омон қайтиб келгани эвазига дарвозанинг икки тарафига жойлашиб олган гадоиларга чақа тангалардан садақа қилди.

Бой ёнида юзи чўла шамолида қорайган Дилмурод от сўриб келарди. Йигит сафар давомида кўпгина нарсаларни кўрди, урганди, Хива шаҳрининг катталиги, мачит-мадрасаларнинг беҳисоблиги айнқиқа уни хайратга солди.

Туялар вазмин қадам ташлаб, кўчалардан секин юриб ўтаркан, тоқати тоқ бўлган йигит сабри чидамай:

— Тақсир, уйга бирров бориб, келганингизни айтиб сўнгитрайми? — деди.

— Майли. Лекин тезда ортга қайт.

Дилмурод отига қамчи урди.

Шу аснода «Ойсулов нима иш қилаётган экан? Ҳойнаҳой, айвонда дўппи тикиб ўтиргандир...» Қизик, нега бутун сафар давомида қизни тез-тез эслаб турди?..

Эпик қуфланмаган экан. Йигит отни йўлак ёнида қолдирганча айвонга шопилди.

— Вой! — деб юборди Дилмуродни биринчи бўлиб кўрган Ойсулов. Қизнинг олпоқ чехрасига қувонч аралаш қизиллик югурди...

Юнусбой келган кунининг эртасига савдогар ошна-оғайнилари, шу жумладан Қулмуҳаммадхонни ҳам чақириб эи-

ёфат берди. Сухбат давомида Хивада кўрилган, эшитилган қизик воқеалар тилга олинди. Чой ташиб турган Дилмурод ҳақида ҳам илқ гаплар айтилиб, ундан келажақда улаабурон гумашта чиқиши мумкинлиги эътироф этилди.

Тузуккина фойда кўрганидан узида йўқ хурсанд бўлган бой эндиги сафар тўғрисидаги режани миясида пишитиб, ахирги Қўлмуҳаммадхонга маслаҳат содди. Бир ижирганиб қўйганини сездирмасликка уринган мингбоши:

— Жуда тўғри ўйлабсиз, — деди бамайлихотир.

Юнусбой сафар ҳаракатига тушиб қолгани боис Дилмурод дўқонда савдо-сотикни юргизиб турди.

Харидор пойлаб утирган Дилмурод ногаҳон мошранг аухоба паранжили аёлни кўрди-ю, бир қалқиб тушди. Наҳотки Ойсулув? Юриши, устидаги паранжиси жуда-жуда таниш...

Аёл дўқон қаршисида бир сония иккиланиб туриб қолгач, сўнг тез-тез юриб Дилмурод олдига келди.

Бу Ойсулув эди.

— Дилмурод ака, адамлар йўқмидилар?

Қизнинг титроқ товушида орзиқиб қутилган қувонч билан бирга қўрқув оҳанглари ҳам бор эди.

— А-ададанигимми? — деганича Дилмурод доғдираб жим қолди. Сўнг эшитилар-эшитилмас: — Дададаниз бир ошналари олдига кетган эдилар.

— Яқинда сафарга отланар эмишсизлар.

— Ҳу-у-у хохласа.

Ойсулув ийманиб, узр оҳангида деди:

— Мен кетай бўлмасам.

— Келганингизни дададанизга айтмайми?

— Вой ўлай, асло билмасинлар! Мен ўзим... шундай... — дедию қиз илдам юриб дўқондан чиқиб кетди.

Дилмурод қизариб кетди: «Э, хом калла! Дададанизга айтмайми деб ўтирибман-а».

Дилмурод яқин орада сафарга чиқишлари лозимлигини эслаб хафа бўлди. Демак, Ойсулувни яна узоқ мuddат кўрмас экан-да...

«Ўтган гал суплайиб ўзим келдим. Бу гал албатта, бойдан қарз олиб бўлса-да, бирон совға олиб келаман Ойсулувга», — дедилардан ўтказди Дилмурод.

IV

Шаҳар деворининг қорамтир кўриниши секин-аста юдаузаларга тула қоронғу осмон билан бирикиб, кўздан йўқолди. Туялар ҳали совиб улгурмаган кум устида қадам ташлайдилар. Уларнинг бўйинларига осилган кўнгироқчалар жаранг-журунги тўғ саҳронинг сокин музикасига жўр бўлаётгандек.

Умрининг қарийб қирқ йилини мана шу яёдоқ чўлу саҳрода ўтказган сарбон қарвонни ишонч билан манзил томон етакалайди. Осмондаги юдаузалар, агрофда кўриниб қолмаган якса-дукка саксовушлар, ҳатто эчкелар уялари ҳам унинг хизматида.

Узоқлардаги туя ўрқачидай эгри-бугри тоғларни кўриб Юнусбойнинг кўнглини бир дам кўрқув ҳисси чулғаб олар, лскин қароқчилар тўдасига бирон маротаба йулиқмагани учунми, шайтон васвасасини ҳайдашга ҳаракат қиларди.

Атрофни шубҳаланиб кузатаётган навқарлар бирон нарсани шитирлаб қолса, дарҳол қиличларини яланғочлаб:

— Ким у? Тўхта! — деганларида эчкеларлар чўчиб ўзаларини инига уради.

Итоаткор туялар учун хашағу сув бўлса, бас. Ҳеч қандай фойда ҳақида ўйламасдан, қадамларини шовмай босиб кетардилар.

Қарвон навбатдаги қулуқ олдига етиб келганда, субҳидам пайти эди.

Юнусбой туялар устидаги баъзи арқони бўшаган момларни қайта маҳкамлашни буюрди-да, қумга солинган шолчага ёнбошлади.

Дилмурод туяларни сўғоришда қарвонбошига ёрдамлашди. Соқчи навқарларнинг бир қисми юкаларни боғлашга киришди, қолганлари эса бирин-кетин қумга чўзилди...

Эрталабки изғирин шамола охириги кучини туплаб, юз-кўзларга қум аралаш урилади.

Ногаҳон гира-пира ёришган тоғ томондан от тўёқлари ашури эшитилди. Одатда, дутур-дупур қарвоннинг қарама-қарши томонидagi йўлдан ёки орқадан эшитилиб, кўпинча хоннинг хат ташувчи ноиб ёки навқарлари утиб қоларди. Лекин тоғ томондан...

— Булар кимлар бўлди экан? — деб сўради Дилмурод ташвишланиб қарвонбошидан.

2 — А. Мавзун

БИБЛИОТЕКА
Бух. тип. я. ЛП
№ 75095

— Билмадизим, лекин отликлар яхши ният билан келаётганига шубҳам бор.

Навкарлар дарҳол қурол-яроқларини тақиб олиб, яқинлашётган нуқталарга тикилиб қолдилар.

Дилмурод бойни уйғота бошлади.

— Тақсир, бегона отликлар биз томонга келишмоқда.

Юнусбой: «А, нима? Ким?» деганча уйғониб кетди-ю, қаршида Дилмуродни кўриб хотиржам тортиди.

— Нечун безовта қилдинг? Не гап?

— Бегона отликлар!

Қуюндай яқинлашиб келаётган отликларни кўрган бойнинг ранги оқариб кетди: «Қилич қора!»

Бойнинг тамом бўлганини кўрган Дилмурод дарҳол навкарларга туяларни доира шаклида чуқтиришни буюрди.

Қилич уйнатиб келаётган отликлар қароқчилар эканлигини аниқ эди.

Қийқирик, бақирик-чақирик авж олди: қароқчилар оз сонли хоргин навкарлар устига ташландилар.

Навкарлар ўз жонларини қутқариб қолиш учун жон-жаҳлари билан олишдилар, улар сафидаги Дилмурод от жиловини маҳкам ушлаганча қўлидаги қурол билан унг-сўдан келатган қароқчиларга ҳамла қиларди.

Туялар безовдаланиб, қумда қонига беланиб ётган одамларни босиб-янчиб, ҳарён тўзғиб кетдилар.

Дилмуродга олти қароқчи баравар ёпишди-да, отдан кулатиб, қўлини қайириб, бир отлик олдига итариб юбордилар. Бу отликнинг қилич ялаб ўтган юзида чуқур из, чап кўзини эса латта билан боғлаб олганди; якка кўзи сўқир кўзининг қувватини ҳам ўзида бириктириб олгандек совуқ чақнар, икки томонга буралиб кетган мўйлови дароз қоматини янада баҳайбат кўрсатарди. «Қилич қора деганлари шу бўлса керак», деб уйлади Дилмурод.

— Қўл-оёғини ечинглаар! — деб буюрди Қилич қора.

Қўл-оёғи бўлаши билан Дилмурод ўрнидан диқ этиб туриб олди.

— Қаерга кетаётган эдиларинг? Карвон хужайини ким?

— Хивага, Хужайин анави беҳуш ётган киши, — деди Дилмурод қўли билан бойни кўрсатиб.

Гапга тушунадиганга ўхшайсан. Қани, тезроқ уни дўзахга есин!

Қани бўл, баччагар!

Нима қилиш керак?

Мен хизматкорман. Хужайинга қўл кўтара олмайман, — деди Дилмурод Қилич қоранинг якка кўзига тикилиб.

— Қўл кўтармас эмиш! Ваҳ-ха-ха.

Атрофни ураб турган қароқчилар ҳам сахрони бошларига ттариб кула бошлагандилар, бирдан:

— Бас! — деган овозни эшитиб, нафасларини ичларига тидилар.

— Қани, содиқ қўл, эгангни уйғотиб қўй-чи, бўлмаса. Агар қилич ёрилиб ўлмаган бўлса.

Дилмурод мешдан сув олиб Юнусбой белига сепувди, у сесиб кўзини очди-ю, Қилич қорани кўриб йўлбарс олдига турган кўёндек дағ-дағ титрай бошлади.

— Р-рахм-ш-шафқат қилинг, мендек бир мўмин бечорага. Ҳамма молимдан воз кечаман. Манови кўлимдаги узукни ҳам олинг. Омон қолдирсангиз, бас. Бола-чақангиз ҳақиқа дуо қилиб юрар эдим, — дея илтижо қилишга ўтди бой.

— Э, муттаҳам бой! Сендан сўраб молингни олмайман. Бундай узукларни тақинг эса ор қиламан. Чунки сендек бир бой оиламини вайрон қилиб, хотинини тортди олган. Сен! Ҳули раҳм-шафқат сўрадинг. Мен эса бундайларни биринчи бўлиб ўлдираман, вассалом, — деди Қилич қора бой эгилиб-букилиб, узатган узукни қумга отиб юбораркан.

Даҳшатга тушган Юнусбой ўзини тап этиб қумга ташлади. Қароқчилардан бири қуллук қилиб, узукни қумдан кутарди-да, бармоғига тақиб олди.

Қилич қора айғири жиловидан силтаганди, от иккала олдинги оёғини кутарганча кишнаб юборди.

Қароқчилар Дилмурод билан бойнинг қўл-оёқларини чилвирда чандиб боғлашган, туялардаги кажавалардан бирига ташлаб қўйдилар.

Қилич қора фармон берди:

— Отларга!

Карвон йўлга тушди.

Қароқчилар туяларни Хивага қарама-қарши томондаги тоғ тарафга бурдилар.

Иссиқдан, нафас олишга қийналаётган Дилмурод қўлини ҳарчанд бўшатиб олишга ҳаракат қилса-да, эполомагач, хуноби ошиб суқинди.

— Дилмурод, гапимни эшитяпсанми, — деб шивирлади бир пайт бой харсиллаб. — Агар мени шуларнинг чангалидан қутқариб олсанг, бир умр хизматингда бўламан. Истасанг, мол-дунё олсан, истасанг, куёвим бўласан. Уқдингми?

Дилмурод қўлоқларига ишонмади. Бой нима дейпти? Ё молимни ол, ё қизимни деяптими? Наҳотки Ойсулувни... бир фақирга раво кўрса?..

— Қўлимдан келармикан, бой ота, деди ховлиқиб кетган Дилмурод. — Насиб қилса, майитимиз бу саҳроларда қолиб кетмас.

Дилмурод энди бир амаллаб қочип режасини туза бошлади. Кеч бўлиб, атрофга қоронғулик тушганда тоғ оралиғидаги бир хилват манзилга етиб келишди.

Қилич қора базмга ризолик билдиргач, бўраоқи куйлардан бир йўла иккитасининг бўғзига пичоқ тортиди. Ертўладаги майлар солинган кўзалардан олиб кирилиб, дастурхон ясашга киришилди.

Қўлга туширилган моллар омборхонага жойланди. Дилмурод билан бой отхонага қамалди, уларга Акбар исмли навкар соқчи қилиб қўйилди.

Акбар деганлари ичимлик бўлса ўзини томдан ташлайдиган экан. У дамо-дам гойиб бўлиб қолар, сўнг шароб ҳидини бурқситиб қайтиб келарди-да, калласини лиқиллатиб хиргойи қилишга тушарди.

Дилмурод ўзича бир нималарни мулоҳаза қилиб кўргач, ниҳоят, бойга режасини баён этди. Юнусбой хизматкорнинг пичирлашига адиққат билан қўлоқ сола бошлади.

— Ҳой, нимани гаплашаяпсанлар? — дедя аўқ уриб қолди бир пайт соқчи тўйнуқдан мўралаб.

Дилмурод бепарво оҳангга жавоб беришга уринди:

— Арзимаган гап.

— Қанақа арзимаган гап экан?

— Э, биродар, сенга қизиги йўқ.

— Нима? Айт, бўлмаса қилич билан икки нимта қилиб ташлайман.

— Оббо, сен-е, кўрқитиб юбординг-ку. Биласанми, тўғним расида учта қимматбаҳо тош яширилиб қўйилган эди. Шу қанда гаплашаяпмиз.

— Ростданми?

Ёгон бўлса нимталаб қўя қол. Кел, қўлимни ечтин, олиб кўригатаман.

Акбар гандираклаганча отхонага кириб, ёнидан пичоқ олиб шивирни кесди.

Қўли бўшаши билан Дилмурод соқчининг қорнига мушт тушириб аганатди-ю, оёқ-қўлини боғлаб, оғзига латта тикди.

Дилмурод қалтираб ётган Юнусбойни ҳам арқонлардан халқот этди.

Отлар безовталаниб кишнашди. Дилмурод мажолсиз бойни отлардан бирига мингазиб, ўзи ҳам бир отни етаклаб кетди.

Ташқарида бирон зог йўқ. Фақат дарчалардан ёруғлик тушиб турар, қорамтир сояларнинг пиеалаларни кутариб май шиллашари-ю, гўнгир-гўнгир овозлари эшитиларди. Дилмурод отга минди.

Отхонадан узоклашиб, кўргон атрофи ўралган гов олдига қолишгач, Дилмурод очиқ дарвоза қароқчиларда шубҳа уйғотмасин деган ўйда отдан тушиб, эшикни ичкаридан беркитди. Говдан ошиб ўтиб қайта отига минди.

Атроф зимистон бўлгани учун йўлни кўриб бўлмасди. «Бирон суқмоқ бизни тоғдан олиб тушар», деган қарорга келган Дилмурод от жилловини буш қўйди.

Юнусбой Дилмурод билан баравар юришга ҳаракат қиларди, аммо илк бор эгарланмаган от мингани учун қийналиб, ўрға ўзини тутарди. От эса аксига олиб, ҳадеб қоқила-қоқила хийри қандайдир чуқурчага олди оёқлари билан мункиб тушиб, ағдарилиб кетди.

«Энди ўладим! Тамом! — деб ўйлади бой ваҳима ичида. — Отсиз қаерга бора олардим? Дилмурод қутулиб кетади. Ўз жонини сақлаб...»

— Қани, бой ота, тезроқ отга минташинг, бўлмаса кувиб келиб қолишлари мумкин, — деди Дилмурод отини тўхтатиб.

Юнусбой Дилмуродни алқай-алқай отга мингашди.

Тоғлар ортда қолди.

Сўнгги юдузлар ҳам сўниб, узоқда қуёшнинг илк заррин нурлари пайдо бўлди.

Ҳадемай офтоб жамолини тўла кўрсатади-ю, ўз нурини аямай тўқа бошлади.

Нафас олиб бўлмас даражадаги иссиқ ҳавога от ҳам бар-дош беролмай, қийинчилик билан одимлайди. «Бу ахволда бирон-бир қулуққа етиб бормаймиз шекилли», деб ўйлади от ёнида пиёда кетаётган Дилмурода.

Юнусбой кўзига қум-сахро ичра ажойиб ҳовуз, богзорлар қуринар, беихтиёр отдан тушиб, ўша томонларга югуришдан аранг ўзини тийиб турарди.

— Чух, жонивор, чух!

От юрмай, тихирлик қилиб тўхтаб, бирдан ёнбошига йиқилди. Сароб ҳам кўз олдидан ғойиб бўлган бой қайноқ қум устида лол туриб қолди. Сўнг ўзини яна қандай фалокалар кутаётганини англади чоғи, жон аллозда жиловдан тортиб, отни тургазишга ҳаракат қила бошлади.

Дилмурода бойга яқин келди.

— Овора бўлманг, от алақачон ўлди. Қаранг, огзидан оқ кўпик чиқиб ётибди.

— Йўқ! От ўлса ўлар, мен ўлишни истамайман!

Юнусбой жиловни ташлаганча тўғри келган томонга кета бошлади.

— Тухтанг, бой ота. Бекорга ҳалок бўласиз-ку! — дея бақиради Дилмурода.

Бой шу сўзни кутиб тургандек таққа тўхтаб, ўтирилади-да, ортига қайтади. Унинг юзи аянчли даражада қийшайиб кетган ҳамма нарсасига тайёр, фақат омон қолса бас эди.

Дилмурода хотиржамроқ гапиришга уринди:

— Қандай бўлмасин қулуқ олдига етиб олишимиз керак. У ердан карвон ўтиб қолиши мумкин.

— Ҳа-ҳа, — деди бой кўзларини катта очганча.

Икковлон узун-қисқа бўлиб йўлга тушдилар. Қават-қават тўнларини ечиб ташлаган бой кўп ўтмай қадамини секинлаштириб тез-тез қўмга чўккалаб қола бошлади.

Дилмурода бойнинг қўлидан тортиб, узоқда нуқта бўлиб кўрлинаётган қора нарса томон юриб кетди. Лекин роса ҳолдан тойган, бунинг устига беҳад чанқаган эди.

Нуқта борган сайин катталашиб, ниҳоят, қулуқ огзи шаклини олди. Лекин манзилга озроқ қолганда Дилмурода мажол-манзилдан қулаб тушди...

У кўзини очганда, қуёш энди ботаётган эди. Осмон ҳам, атрофдаги қумлар ҳам қизғиш ранг олиб, ажойиб манзара тасвифи эгган. Бой шундоқ ёнгинасида ҳушсиз ётарди.

Дилмурода эмаклаб, огзига кираётган қумларни тупура-тупура қулуққа бир амалаб етиб борди-да, қувачада сув тортиб чиқарди.

Сув йиғитнинг бутун танасини яйратиб юборди. У сими-симимириб узоқ ичди, қолганини бошидан қуйди. Сўнг қу-нигани тўладириб қуйди-да, ҳамон ҳушсиз ётган бой юзига сув келди.

Сесканиб, ўзига келган бой:

— Мени ўлдирманг! Раҳм қилинг! — деб хириллади.

Дилмурода илжайиб қўйди.

Осмон қорамтир тус олиб, сахрода совуқ шамол ўз ҳужми-ни ўрнатади.

Дир-дир титраётган Дилмурода атрофга диққат билан қулоқ солади. Ниҳоят, бир пайт чиябўриларнинг увиллаши орасида қўнғироқларнинг ёқимли жиринглаши эшитилгандай бўлди. Жаранг-журунг борган сайин кучаярди.

V

Юнусбойнинг Қилич қора тўдасига йўлиқиб, бор мол-мулкидан ажралиб қолгани тезда бутун шаҳарга овоза бўлди.

Кўп ўтмай эса Дилмурода Қилич қоранинг айгоқчиси экан, деган гап ҳам тарқаб қолди.

— Вой тавба, шундай йиғит-а! Ҳеч ўхшамайди-ку! Ахир у ҳалоқ хизматкор эканлигини ўзимиз кўрганмиз-ку, — дейишарди кўпчилик ёқа ушлаб.

— Бунақаларнинг кўлини кўрганмиз. Биттаси ўтган жумадан ушланган қароқчимми? Кўрган одам қўй огзидан чўп олмаган қаландар деб ўйлаши мумкин эди. Аслида, қип-қизил айгоқчи бўлиб чиқди, — дерамлар бошқа бирлари эътироз билдириб.

Уларнинг бу гапида асос бор эди — Қилич қоранинг йи-титларидан бири қўлга олинди, зиндонга ташланган, яқин орада қатл этилиши керак эди...

Юнусбой билан Дилмурод Ёқуббек карвонидида шаҳарга жетди, бироқ бир зақасиз ва бир мисқол молсиз кириб келишди. Машаққатли сафардан тинка-мадори қуриган бой касал бўлиб қолди. Қўдан кетган молларни уйлаган сари бойнинг моллари қайтиб келишарди. Лекин бу ахволда ётабергани билан қолдан-қутган моллари билан савдо-сотикни бошлаб юборган боқдо ҳаммасидан ҳам алам қиладигани қўлидаги қимматли дингача муттақамга! Кўзи асла тошдан ясалган эди-я?», — деди устиди афсусланиб, қайта-айта пешонасига ураркан. Бунинг ўстига Дилмуроднинг огиз пойлагандай юриши...

«Худо кўрсатмасин, агар мингбоши билиб қолсам, адо баҳимга одамлар орасида айгоқчи деган миш-миш анча ёйилди... Фақат ҳибста олиш қолади, холос»...

Дилмурод бойнинг ўзига нисбатан муомаласини кўриб қайрон бўлар, гоҳ ғазабга келарди.

Демак, беришган ваъдалар ёлгон экан-да... Ойсулув ҳам не ёмонлик ичкари уйдан ташқарига чиқмай кўйди. «Бойга ним ном орттирдим? Бунинг устига Қўлич қора айгоқчиси деганга меҳдан шубҳаланаяпти шекилли», деб уйларди Дилмурод. Бир кун тасодифан айвон олдидида учрашиб қолган Дилмурод юрак ютиб сўради:

— Ойсулув, нега кўринмай қолдингиз?

— Адамлар рухсат бермаяптилар, — деди Ойсулув хижолат аралаш.

Шу маҳал осмондан тушгандай бир қўлида бўгча кўтариб олган Юнусбой ҳовлида пайдо бўлди.

Ойсулув ичкари уйга югуртилаб кириб кетди.

Бақдоча қидириб юрган бойга худо берди.

— Ярағас, тузмимга тулуриб, энди қизимни йўлдан ура-ни айвонга отиб юбориб, ошиғич кўчага чиқиб кетди.

Довдираб қолган Дилмурод нима қилишини билмай, айвон олдидида бир зум туриб қолди, кейин хужрасига йўл олди.

Адам қолмаслигини сезиб, буюмларини йигиштириш-шарҳан: «Наҳотки Ойсулувни охириги кўришим бўлса!»

Адам уқинч билан. ички зарб билан очилиб, ичкарига тўрт қурооланган

улар кетидан бой кирди.

Адам энди қочмоқчи бўлибсан-да, — деди бой гезарган-лиқ, қочолмайсан! Ушланглар бу қароқчини.

Ичкарлар Дилмуродга ташланиб, дарҳол қўлига кишан

тақсир, раҳмат ўрнига тўхмат экан-да, — пичинг қилди-мурод. — Ё ўлимдан сақлаб қолганим эсингиздан чиқди...

Адам аҳмоқ ўшанда... қаттиқ янглишган эканман, аттанг... Учир овозингни, учир! — деб бақирди Юнусбой хиз-матлари навкарлар олдидида бирон ноҳўя гапни гапириб қўйи-шдан кўрқиб.

Ичкари уйнинг деразасидан мўралаб турган Ойсулув Дил-муродни навкарлар олиб чиқиб кетаётганини кўриб, пиқил-лаб йиғлаб юборди.

— Э, худо, айби нима ахир...

Бозорнинг юқори қисмида катта мачит, унинг қарама-қар-ши томонида эса зиндон жойлашган.

Йўловчилар зиндон ёнидан тезроқ ўтиб кетишга ҳаракат қиладилар.

Бирон ўғри ёки айбдор жазоланса, дарвоза минорасининг юқори қисми супасига жойлашиб олган ногорачилар хало-лиқни чорлаб, жазо тулағунча ногорани ваҳимали тарзда та-риқлатаверадилар.

Айбдор, одағда, огир қийноқларга маҳкум этилади ёки шу қилинган ўзида боши танидан жудо қилинади. Ўғирлик учун қат-тиқ жазо берилгани учунми, шаҳарда ўғирлик кам содир бўла-ди. Шу бойсми бозорда савдо қилувчи киши намоз маҳали ўз молларини очик ҳолда ташлаб, мачитга бемалол кетаверади.

Девори жуға ҳам баланд, тепасига пўлат найзалар нинадек санчилаб ташланган бу зиндоннинг дарвозасидан ичкарига кириштирилган айбдорларнинг камдан-ками қўтулиб чиқар, акса-рияти шу ерда қаламушларга ем бўларди.

Зиндонбоши бош дарвоза олдидида қурилган махсус хужрада маҳбусларга овқат олиб келган кишиларни қабул қиларди.

Унинг икки ёрдамчиси таомларни ичкарига ташийди. Маҳбустларнинг ёру биродарлари кўпинча зиндонбошига беш-ўн тагга бериб, ичкарига бирров кириб-чиқибнинг йўлини қилишарди.

Оётига кишан урилган Дилмуродни устига темир панжалар ёпилган кичкина ертўлалардан бирига ташлаганлариде ертўлада жулдаур кийинган қаландар башара киши чўнкайиб Утирар эди. Соқчилар эшикни ташқарисидан беркитганларидар сўнг у қаққайиб турган Дилмуродга ўқрайди:

— Ўтир, нега сўррайиб қолдинг?

Дилмурод сал ўзига келди ва нотаниш киши қаршисиде чордона қурди.

— Ога, сизни бу ерга нега ташлашди? — дедя сўради у гап бошлаш мақсадида.

— Хабарим йўқ, бошқа одам қуриб қолгандек, мендек бир қаландарни ташлашди. Хўш, ўзинггни-чи?

— Менми? Мени ҳам сабабсиз ушлашди.

— Хўнаринг нима?

— Юнусбойнинг хизматкори эдим.

Қаландар бир зум ўйланиб қолди.

— Отинг Дилмуродми?

— Ия, отимни қаердан биласиз?

— Бойни Қилич қорадан қутқариб қолганингни эшитган эдим.

— Ҳим...

«Қаердан унга бу гаплар ета қолибди», деб ўйлади Дилмурод. Сўнгра қаландардан исмини сўради. У узини Самад қаландар деб таништирди.

Кечга яқин зиндонбоши бир донга суви қотган нон туширди. Самад тезда ўз улушини еб бўлиб, иккинчи бўлакка ҳам мўлтираб қараб турарди.

— Меникини ҳам баҳузур еяверинг, ош бўлсин.

Самад бу бўлакни ҳам пок-покиза туширгач, тиззасига бошини қўйди-ю, тезда хуррак ота бошлади.

Дилмурод назарида вақт жуда имиллаб ўтаётгандай эди. У қўқдаги ёрқин юлдузларга боққанича оғир хаёларга чўмди. Яқинда худди шу юлдузларни сахро устида кургандек эди, энди бу ерда.

Ажаб дунё. Оқори-қоридан навкарларнинг шивир-шивири эшитилди, бу шивир-шивирлар итларнинг яқин-йироқдаги вовуллашига қўшилиб кетади.

«Ажабо, кун йилдай чўзлаянпти-я. Яна неча кун ётаркан-ман. Нахотки гуноҳсиз бўлагуриб ҳам жазога тортилсам. Айт-манки, Ойсулув роса дакки егандир, бундан ҳам ортиқ номаралик бўладими?! Сидқидилдан хизмат қилсам-у, бой эса...»

Хаёла огулига ботган Дилмурод кўзи уйкуга илинганини шайқамай қолди. Лекин «гиқ-гиқ» этган товуш уни уйғотиб чиқарди. Дилмурод кўзини гира-шира очиб, Самад оётидаги кишини эғовлаётганини кўриб қолди. Боя нимжондай қури-рини қаландар энди қучди, чаққон эркакка айланганди.

Самад Дилмуроднинг зимдан кузатиб турганини пайқаб, динҳол жулдаур кийими ичидан ханжар чиқарди:

— Қурапсанми? Бировга гинг десанг — нақ юрагингга сан-чанам.

— Хотиржам бўл, чақимчилик одагим йўқ, — деди Дилмурод биринчи маротаба ҳамхонасини сенсираб. — Лекин бу нима қилганинг? Бу катақдан қандай қилиб қочасан?

Қаландар хотиржам илжайди.

— Яхши одамлар кўп.

— Буларни қаёқдан олддинг? Бу ерга ташлаётганларида тигитингни чиқариб юборадилар-ку.

— Анча содда экансан, биродар. Нон ичига суқиб ташлайдилар. Сих ҳам, кабоб ҳам қўймайди.

«Бу қаландар эмас, бориб турган ўғри бўлса керак», деб ўйлади Дилмурод.

— Қутулишни хоҳлайсанми? — деб сўради Самад, сўнг жа-воб кутмасдан эговни узатди.

«Эҳтимол бу мени алдаб тузоққа туширмоқчидир. Сўнг қочишга уринди деб жазолайдилар... Майли, мен ҳам бир гал таваккал қилиб кўрай. Ё қочиб қутуламан, ё бундан беш бат-тарига учрайман», деб ўйлади Дилмурод эговни олаётиб.

Эрта тонг маҳали азон овози эшитилди. Дилмурод зиндонбон туширган қумгондаги сувдан юз-кўлини ювиб, намо-зини ўқиди.

Кейин юқорига қараб ўтириб, ногаҳон зиндонга бўйлаётган Жаъфарали отани кўриб қолди. Демак, ота эсидан чиқармабди — Жаъфарали ота, мен шу ердаман! — деди Дилмурод овозини баландлатиб.

Ниҳоят, ота ҳам кўрди шекилли, «Дилмурод болам, омон мисан», дея тутунча ташлади.

Соқчилардан бирининг ўшқирини эшитилгач, ота, «омон бўл, болам», дея кўздан гойиб бўлди.

Шовқиндан ўйғониб кетган Самад тутунчани кўриб жонланди.

— Йўқловчинг бор экан-да. Тамадди қилиб олсак буларди, — деди у шоша-пиша юз-қўлини юваркан.

Дилмурод тутунни очиб, икки дона иссиқ нон билан учтўрт сиқим майиз олди.

Пешинга яқин элтига жанда кийиб олган киши энгашиб, Самадни чақирди.

Дилмурод уни кўрди-ю, юзини совуқ тер қоплагандай бўлди. Бу Қилич қорага йўлиққанда Юнусбой узутини бошмадогига тақиб олган қотма қароқчи эди.

«Бундан чиқди, Самад ҳам қароқчилардан экан-да»...

Энгашган киши ҳам Дилмуродни кўриши билан ранги бироз ўзгаргандай бўлди-ю, сўнг яна аввалги ҳолатига қайтиб, Самадга кўз қисганча, тутунча ташлади.

— Бўлди, узоқ турма. Ё сенинг ҳам тушгинг келяптими? — соқчининг бу гаплари эшитилиши билан қароқчи кўринмай қолди.

«Ўлмай қолган экан-да. Вой муттаҳам-ей. Дарров таниб, ранги ўзгариб кетди-я... Кўрқди шекилли. Қизик, нега зиндонга тушибди. Ўтирлик қилганмикан. Қўзимга содда кўринувди, бало экан-ку. Ҳа, майли, қўлга тушгани ҳам яхши. Энди Қилич қора бир хуморидан чиқадиган бўлди-да», деб ўйлади орқасига қайтаётган Абубакир.

Жуладур кийим билан ниқобланиб олгани учун у бозор ичкариларини хотиржам айланди. Эшагини боғлаб кетган чойхонага кириб, чой чақирди.

Одатда чойхонада шаҳардаги сўнгги янгилликлар ҳақида гаплар бўлгани учун у диққат билан чойхўрлар гапини эшитиб утирди.

Сўнг эшагига миниб, шаҳарнинг жанубий дарвозаси томонига йўл олди.

... Май симириб ўтирган Қилич қора пиёласини олиб юборди. Тоza чинни экан, синмади, фақат шароб оқ дастурхонда қирил доғ қолдирди. Қилич қоранинг назарида доғ Акбарниш қўлига ўхшаб кўринди.

— Нима иш қилиб кўйдим-а? Ўзимга содиқ бўлган одамни мана шу қўлларим билан ўлдирдим, — дея пичирлади у бўйлаб.

Ўша куни, яъни Юнусбой билан хизматқори қочиб кетганининг эртасига Қилич қора жаҳл устида Акбарни ўлдиртириб юборганди. Энди бўлса, шундай йилитидан ажралгани учун азоб чекиб юрибди.

Қўрғонда осойишталик. Бунақа пайтда ҳеч кимнинг Қилич қорага кўринишга юраги дов бермасди. Лекин хона эшиги ногоҳ очилиб, салом берганча Абубакир кириб келди.

— Кел, Бакир, ёнимга утир. Хўш, қандай янгилликлар олиб келдинг? — деди тўнг оҳангда Қилич қора.

Абубакир кўрпачага утириб, тўнтарилган пиёлани олди-да, май қуйиб узатди.

— Янгилликлар кўп, хўжам. Яқин орада Олимбой Хоразм тумон йўлга чиқаркан. Самаднинг ҳам олдида бордим. Зиндонбон 200 тилмога кўнадиган бўлди. Яна бир қизик янгиллик нукуи, хўлаи Самад ётган зиндонда Юнусбойнинг биздан қочиб кетган хизматқори Дилмуродни кўриб қолсам бўлади-ми!

— Нима дединг? — Қилич қора ўрнидан туриб кетгудек бўлди. — Демак, қўлга тушибди-да!

— Шундай, тақсир.

— Эшит бўлмаса, Самадни қутқаргани борганинга, қандай бўлмасин шу болани ҳам олиб кел. Зиндонбонга яна 200 тилмо бер. Фақат олдимга ўлигини эмас, тиригини олиб келсан.

— Тушундим, хўжам. Ҳаммасини бажараман, — дея эгилиб жавоб қайтарди Абубакир Қилич қора узатган бўш пиёлани оларкан.

...Шаҳар устида куни билан тўпланиб қолган чанг кечки шабадада ҳар ён тарқалиб, самода юлдузлар кўринди.

«Жинчирокнинг хира ёруғи ёритиб турган кулбалардаги чироклар бирин-кетин ўчиб, шаҳарни зулмат буркади.

Абубакир тилло солиб қўйилган халтачани ушлади. Куллага суяк жидирагандай бўлди.

«Қандай ёқимли эшитилади-я. Наҳотки шунча олтинни қўлдан чиқариб қараб тураверсам? Ярмини бериб, қолганини олиб қолсам бўлмайdimи? Бунда ҳам тўғри келмайди. Яхшиси, ҳаммасини олиб қолишим керак. Ишқилиб, омадим келсин-да...»

Абубакир ёнидаги олти отлиқ сабрсизлик билан ўзига қараётганлигини пайқаб, «вақт бўлгандир-ов» деди-да, ўйноқлаб турган аргумоғига қамчи соқди. Отлиқлар бир пасда шаҳарнинг ҳайбатли девори тагига етиб келдилар.

Отлиқлардан бири чангакли арқонни девор устига отди, лекин ҳадеганда илинавермади. Абубакир «ландовур» деб сўқинди-да, арқонни олиб, чангакни ўзи отди.

Сўнг пичоғини тишлаганча арқонга осилиб девор устига чиқди. Отларни пойлашга икки қароқчи қолди, бошқалари девор ошиб, мазорга қарашли вақф ер ҳисобланган чакалазорчага тушдилар.

Абубакир қайси кўчалардан зиндонга бориш қулайлигини икки кун аввал келиб обдон ўрганиб кетгани учун, улар ҳеч қийналмасдан пастқам, хилваг кўчалар билан йўлни давом эттирдилар.

Улар зиндон қаршисидаги мачит олдига етиб келганларидея зиндонбоши турган хўжрадан ёруғлик тушиб турар, икки соқчи эса найзаларига тиралганича муарарди.

— Сен, Худойқул, Каримберган билан чапдагисини, Ор-тиқ, сен Шукур икковинг ўнг тарафдагисини йўқотасанларми? Қани, тезроқ қимирланглар! Зиндонбон билан ўзим гаплашаман, — деди Абубакир совуқ илжайиб.

Худойқул билан Каримберган мушукдек эҳтиёткорлик билан зиндон девори олдига етиб бориб, сўнг соқчига яқинлашдилар. Соқчи ҳомуза тортиб, агрофга гира-шира очиқ кўзлари билан назар ташлагандай бўлди-ю, яна найзасига суянди.

Худойқул аста яқинлашиб келиб, қўлини азот кўтардию пичоқни соқчининг елкасига санчди. Навкар бир тулғаниб ерга йиқилди. Каримберган унинг қурол-аслаҳаларини ва янги қизил этини ечиб олди.

Ўнг тарафдаги соқчига яқинлашаётган Ор-тиқ алланимага қўқилиб кетиб, муараб турган соқчини уйғотиб юборди. Навкар дарҳол қиличини яланғочлаб, Ор-тиқнинг ўнг елкасига жўрба берди. Бироқ орқасидан етиб келган Шукур унга пичоқ қанчишга улгурди.

Иккала соқчи ҳам гўмдон қилинганини кўрган Абубакир хўжра олдига келиб, эшикни уч-тўрт маротаба тақиллатгани, аннала йўтал эшитилди, сўнг эшик очилиб, зиндонбошининг нпаски юзи кўринди.

— Э, келдингми? Соқчиларни нима қилдинг? — деб сўради у Абубакирдаан.

— Улар омон, фақат қўл-оёқлари боғланиб, оғизларига латини тикилган.

— Қани бўлмаса 200 тиллони ол, инингни ҳозир бошлаб чиқаман.

— Отаҳон, ўзингиздан утар гап йўқ. Яна бир инимиз ҳам (омадбой ётган ерга тушиб қолибди. Шу инимиз Дилмуродни ҳам бирга олиб чиқсангиз. Рози қиламиз.

Абубакир 400 тилло солинган халтачани кўрсатиб силкиди. Зиндонбон кўзлари ўйнаб, қўлини узатгани, Абубакир халтачани қайта қўлига яширди.

— Аввал олиб чиқинг иккисини, сўнг оласиз.

Зиндонбон калитларни шақиллатиб кириб кетиб, кўп ўтмай Самад билан Дилмуродни бошлаб чиқди.

— Азаматлар оёқларидаги кишанларни кесиб тайёр бўлиб турган эканлар. Қани энди, тиллани бўёққа чўз.

Абубакир негадир, мулоҳаза қилаётгандек зиндонбон юзига тикилди.

Зиндонбоши Абубакирнинг кўзлари алланечук бўлакча соқчига чакнаб кетганини пайқаб, қўрқувга тушди.

— Берадиганингни бериб, тезроқ жўнаб қолсанг-чи? — дейиши билан кўксига ўткир ханжар санчилди.

Қонли пичоғини чопони барига артган Абубакир сесканиб кетган Дилмуродга ўғирилди:

— Қани, эски ҳамтовок, ҳамроҳ бўламиз. Лекин бу гал қочиб кутуламан деб уйлама.

Абубакир шундай дейиши билан Шукур ва Каримберган Дилмуродга ташланиб, қўлини боғладилар.

— Гинг десанг — ўласан. Товуш чиқазмай оладимга тушсанг ўзингга яхши.

Дилмурод қаршилик қилиш бефойда эканлигини сезиб қароқчиларга эргашди.

Абубакир Самадга кўргондаги воқеаларни қисқача айтиб берди.

— Хўш, Қилич Дилмуродни нима қилмоқчи? — сўради Самад.

— Нима қиларди, ё осоди, ё отга боғлаб сахрога қўйиб юборди-да.

— Биласанми, бу йигит биз ўйлаганча муттаҳам эмас экан, мен шунча кун бирга бўлиб синадим. Кўнгли пок. Жабр тортиган. Иложи бўлса...

— Э, нима, қўйиб юбор демоқчимисан. Каллам ҳозирча елкамга керак!

Самад Абубакирга ўқрайди:

— Ҳаммаси ёнингга қолдимиз?

— Нимани айтяпсан?

— Мулажирингни айтяпман.

— Бировнинг ишига бурнингни суқмасанг-чи! Тагин Қиличга гашириб юрма.

— Анави йигитларинг кўрди-ку!

— Булар айтмайди. Манови Дилмурод огзидан гуллаб қўйма-са, бас!

Девор ортида турган қорамтир куланка буларнинг шарпасини сезиши билан арқон ташлади, қароқчилар осилиб девор юқорисига чиқа бошладилар.

Ортиқнинг елкасидан қон оқаётгани учун Абубакир устидаги кийими астарини йиртиб олиб, ярани боғлаб қўйди.

Абубакир ниҳоятда хурсанд эди. Тилла ёнига қолди, энг зўр ютуғи Дилмуродни қўлга туширди. Ҳали бу иш учун Қилич бирон нарса ҳада қилиб қолса ажаб эмас...

VI

— Қалай, яхши дам олиб чиққандирсан-а?

Қилич қоранинг Самадга айтган бу гапига уйда ўтирган қароқчилар кулишди. Самад ҳам бутун келмади:

— Жуда ҳам. Ҳозир шу ерда ўтирибман-у, оёғим яна ушла ёққа тортаётти. Ўрганиб қолган эканман.

Яна кулгу кўтарилди.

Катта сопол лағанда «кўлбола» ош келтирилди. Қилич қора олаида ўтирган Самад безовталаниб қолди.

— Айтмоқчи, меҳмон қаерда?

— Қанақа меҳмон? — сўради Абубакир таажжубланиб.

— Дилмурод.

— Ҳали у мишиқни менинг меҳмонимми? — деди газаб билан Қилич қора якка кўзини чақчайтириб. — Ҳозироқ бошини танидан жудо қиламан!

Самад пинак бузмади.

— Айт, мен сенинг содиқ дўстингманми ёки йўқми?!

— Булмаса-чи!

— Ундай бўлса, менинг сўзимга лоақал бир марта хўп дегин. Буни шундоқ ўладириб юборганингдан ҳеч қандай наф чиқмайди. Бас, шундай экан, ундан фойдаланиб қолишни...

— Яшавор, калла деб сенинг каллангни айтса бўлади, — деб гапни бўлди Қилич қора.

— Кўраингми, яхшиси уни ўз сафимизга қўшиб ол. Савдогарларга хўжум қилиб гуноҳини ювсин.

— Ўйлаб кўрарман. Лекин ҳали Акбарни унутганимча йўқ, — деди Қилич қора мўйловини бураб.

Самад Дилмурод ҳақида ортиқ гаплашиш мумкин эмаслигини сезиб, уэр сўради-да, ташқарига чиқди. Атроф қоронғу, товуқ шамол эсарди. Эти жунжиккан Самад баногоҳ отхона олдигаги жинчиروқнинг хира шўъласида Зиёвуддин исмли қароқчи қилич билан ер чизиб ўтирганини кўрди.

Самад унинг ёнига яқинлашди.

— Қўриқлаб ўтирибсанми дейман?

— Шу дарадисар бўлмаганда ҳозир мазза қилиб ухлаб ётган бўлардим, — деди жаҳл билан Зиёвуддин.

— Ичкаридами?

— Сомон устида чўзилиб ётибди.

— Қани, кирай-чи.

Самад жинчиروқни олиб, отхонага кирди.

Қўла-оёқлари боғлиқ Дилмурод ҳали ухламаган, хомуш ҳолда хаёл суриб ўтирарди.

— Сени чатоқ аҳволга солиб қўйишдан-ку! Дилмурод бошини кўтарди ва қаршисида жинчиноқ улаб турган Самадни кўриб, маъюстгина жидмайди:

— Бу ерда шундай кутиб олишаркан, илож қанча. Самад кўзларини олиб қочди.

— Тамадди қилингми?

— ...

Самад ташқарига чиқиб:

— Зиёвуддин, бир лаган ош олиб кел, шу ерда баҳам кўрайлик, — деди.

— Мумкинмас, — гапни калта қилди Зиёвуддин.

— Бор, олиб келавер, мен жавоб бераман.

Зиёвуддин ажабланиб турди-да, сўнг чиқиб кетиб, озгина вақт утгач, ош кўтариб келди.

— Қани, энди бунинг қўлини ечиб қўй.

— Нима дейсан? Мен ҳам Акбардек ўлиб кетайми?

«Демак, у бечорани ўлдириб юборишган экан-да», деб ўйлади Дилмурод.

— Сени қара-ю.

Самад ёнидаги пичоқни олиб, Дилмуроднинг қўла-оёғи боғланган арқонни кесиб ташлади.

— Қани, ошга қарайлик.

Қилич қора ошни паққос тушириб бўлгандан сўнг Дилмуродни олиб келишларини буюрди. Самад Қилич қоранинг афтига қараб хавотирга тушди. Чунки у ҳадеб мўйловини бурарди. Бу эса газабланиш аломати.

Эшик очилиб, икки қароқчи Дилмуродни бошлаб келди. Қилич қора таҳқиромуз тиржайди.

— Келдингми, содиқ қул? Ажалинг етганини англаёттандирсан.

Дилмурод бошини кўтарди.

— Қайдам. Ўлдиришингиз мумкин. Лекин очиги мен ҳеч кимнинг қули эмасман. Юнусбой хўжайиним эмас, балки душманимдир. У яхшиликка ёмонлик билан жавоб қайтариб, мени зиндонбанд этди.

— Ақлинг энди кирибди-да. Билиб қўй, оқ ит, қора ит — барибир ит. Лекин... гуноҳингни кечирিশим мумкин. Фақат бир шарт билан.

Дилмурод Қилич қорага қизиксиниб қаради.

— Қандай?

— Савдогарларга ҳужум қилиб гуноҳингни ювишинг кери.

— Бек ҳақ гапни гапирдилар, Дилмурод, — деди Самад ажабланиб.

Атрофда утирганлар ҳам бу фикрни маъқуладилар.

— Менга қурол ва йигитлар берсангиз, бас, — деди Дилмурод бир оз ўйланиб тургач.

Унинг қўлини ечиб, қасам ичирдилар.

— Биринчи овинг Олимбой қарвони бўлади. Яқинда Хоразм томонга ўтади. Ҳозирча Самад сени бу атрофлар билан таништиради, — деди Қилич қора.

— Қуллук, бек.

Хованда ивирсиб юрган қароқчилар Самад билан Дилмурод ичкаридан бирга чиқишганини кўриб, Қилич қора авфитганини тушундилар.

— Мана, ўз одамимиз бўлдинг. Лекин қочиб қолма. Қасам ичгансан. Мен кафил турадим. Сенинг кетганинг — менинг бошим кетгани, — деди Самад.

— Сузим қатъий.

— Ишонаман. Юр-чи.

Икковлон сўқмоқ йўллар билан тоғ юқорисига чиқа бошладилар. Улар балаңа кўтарилганлари сари ҳаво салқинлашиб юрар, дарахлар ўрнини эгаллаётган ўтлоқлар, харсанг тошлар охири қорли жойларга бориб туташарди.

Икковлон бир балаңа тепаликка чиқиб, атрофга боқдилар. Ҳамма ёқ яққол кўзга ташланарди. Ёнлари дарахтзор билан бурканган кўргон ҳам кичкина бўлиб қуринарди. Атроф ям-яшил, пастда эса қизғиш қум. Чўққиларда қорлар музлаб ётибди. Саҳрода ўтлар сувсизликдан қакраб қовжирарган.

— Жуда ҳам гузал жой эканми! — деб юборди Дилмурод.

— Мен эса бу ерда ҳеч қандай гузалликни кўрмайман. Лекин биз барча йўлларни беш бармоғимиздек билиб олишимиз керак.

Улар тоғ этагига тушишлари билан иссиқ ҳаво юзларига урилади. Қарвон қаердан ўтишини, қайси томондан ҳужум бош-

лаш мақбуллигини Самад Дилмуродга кўрсатгандан сўнг ҳориб-чарчаб, кечга яқин қўрғонга қайтиб келишди.

— Қани, олга! — деди Самад қиличчини яланғочлаб.

Қароқчилар ҳайқирганига унинг ортидан от солдилар. Омон ёришиб, кун энди илб келаётган пайт бўлгани учунми Дилмурод ўзини енгил сезар гўё қўшдек учиб кетаётганга ўхшарди. Ўзи ҳам биринчи мартаба шундай қийқириқларни эшитиб, Қилич қорага йўлиқгани ёдига тушди. Энди бўлса, мана ўзи қилич уйнатиб, қароқчилар билан ҳужумга кетяпти.

Олимбой қай аҳволга тушётганикин ҳозир? У ҳам Юнусбойга ўхшаган бир ярамас-да. Бундайларга раҳм қилишнинг ҳождати йўқ. Лекин қарвонда камбағал хизматкорлар ҳам бор-ку? Уларда нима айб, уларни тирик қолдириш керак.

Қарвон яққол кўринди. Эмиқдан ортиқ туядан иборат бўлган катта қарвон юришдан тўхтаган, қуроланган қуриқчилари бир ерга гуж бўлиб оманларича пойлоқчилик қилиб, турардилар.

Қароқчилар яқинлашиши билан Олимбой саҳро ичкарисига от қўйиб қочиб қолади, қуриқчилар ҳам ўз жонларини сақлаб қолиш мақсадида ҳар ёққа тўзиб қоча бошладилар. Қароқчилар уларнинг ортидан қувиб, баъзилари етиб олган бўлсаларда, беш-олти нафари Олимбой изидан қўтулиб қолишга улгурди.

Туяларга қаровчи хизматкорлар, сарбон бир чеккага чиқиб турар эдилар. Улар юзидан кўркув акс этар, ҳар лақиқада уларнинг кутардилар. Қароқчилардан бири булар олдига келиб, қиличчини шайлаган эди. Дилмурод унинг йўлини тўсди.

— Тўхта, нима қилмоқчисан ўзи? Булар ахир бечораҳоладемлар-ку.

— Буларга туя берилиб, қўйиб юборилсин, — дедя фармон берди Самад жанжалнинг олдани олиб.

Хизматкорлар омон қолганларига ишониб-ишонмай, қайта-қайта дуо қилишиб, кўрганларини ҳеч кимга айтмасликка қасам ичардилар. Улардан бири Дилмурод олдига келиб, ўзларига қўшиб омишни илтимос қилди. акс ҳолда ҳужайини қаттиқ жазолашини айтди. Самад, бўлади, деган ишорани қилгач, у илтиф ўзини Ҳасан деб таништирди. Шундан сўнг қўлга тушган туяларни бир ерга тўплаб, тоғ томонга йўлга тушдилар.

— Янги келган Ҳасанга ўзинг қафил, — деди Қилич қора Дилмуродни ўз ёнига чақириб олиб.

Дилмурод кўнглидаги саволни ўртага ташлади.

— Қачон ўзим бош бўлиб овга чиқаман?

— Яқин орада. Лекин йигитларни эҳтиёт қилишни унутма. Дилмурод маъқул ишорасини қилиб, ҳовлига чиқди. Ҳасан илч-олти қароқчига ўз ҳаётини гапириб бераётган эди. У Дилмуродни кўриши билан гашни тўхташиб, унинг ёнига келди. Ҳасан эндигина йигирмаларга кирган, ориққина, лекин ҳаракатлари чаққон йигит эди.

— Қоладиган бўлдинг Ҳасан, бироқ бу йўл сени яхшилик-ка етакламас-ов, — деди Дилмурод.

Ҳасан нима дейишини билмай, бошини қуйи эгди.

Биринчи қарвонга ҳужум қилгандан сўнг Дилмурод яна тўрт катта-кичик қарвонни талаб, каттагина бойликларни Қилич қорага олиб келгач, анча мавқега эга бўлиб қолди.

Лекин, кунлар утиши билан Дилмурод бундай ҳаётнинг охири вой бўлишини англади. Кечалари тушига қўлидаги қиличнинг дамидан нобуа бўлган кишилар кирар, шунда чўчиб уйғорлиб кетиб, қайта мижжа қокмасди. Ҳаёлга тез-тез Ойсулув келаётган бўлди. «Агар Ойсулувни утирласам, бу Юнусбойга ҳар қандай жазодан ҳам яхши таъсир этса керак», деб ўйлай бошлади у.

— Шаҳарга чиқиб тушсам бўладими? — деб сўради бир кун Дилмурод Қилич қорадан.

— Шаҳарда нима бор?

— Бек, сиз ҳам бирор қизни севгандирсиз?

— Менми? Омон бўлсанг мавриди келганда гапириб бераман, — деди-ю Қилич қора ўйга толди. Сўнг: — Хуш, ўзи кимнинг қизи? — деб сўради.

— Қўлингиздан қўтулиб кетган Юнусбой савдогарнинг қизи.

— Э, шунинг учун ўшанда химоя қилган экансан-да. Яхши, сенга рухсат бераман. Бойдан ўчингни ол, лекин эҳтиёт бўл, қўлга тушиб қолма, ўзингга маъқул йигитлардан бештасини танаб ол. Навкарлар кийимини кийиб бориңглар. Шубҳадан холироқ бўласиз.

— Ташаккур, бек, — деди Дилмурод қувониб.

[illegible]

га Ахматова, Кавказа
коранинг оиди яшад, Хасанни ёши

«...Хасан, ип б...
са буладими? Я...»

деса Унта ишончага! Бунга учраб қолмак?
халқи чақ
халқим! Яна! Бунга ишаринг пири. Пири.

Бизни куча озгиде
Алар куча ичига юрсон
Ташлаб турганди
Бизни куча озгиде

[illegible]

Бўпти, қандай йилларини аққиб кел.

vii

Жаңылыктар
VII

— **Х**АШКНИ ОЧҚУВЧИ
ЭВОб бўлаверунди
ҳаялаб қолди.

...татбон хошябиб, ташкарига қаради.
...а. ...отлақлар оғиб қочибади. Сун-
...нигибдиққан қўшни

— В бой ұласам,
Хобби қыңыр қыңыр айтаң, — деді жүріп чиққан құшні.

...ин уламсам!
...малам
...ин чыбыби куну
...тин чыдан воже
...мб, ерга йиңиб тушди. Бу орада

[illegible]

— **К**им бирла ёрда олиб кирамиз да айвондаги кўрпачи.

Ховла Оғзи «ончунки» бу ёқда чик — деб пангиламади ма...

—Хушбӯгани учун
—Хушбӯгани учун

Жаңа ди. Зуднақ...
...меров чо...
...каловла...
...турба...
...оли...

Мачин «Э» дер. 100) булан бир оз муҳаза қилиб тур-
о, кенгайра хайр. Чегараларга хабар бер.

[illegible]

Жаъфаран Озор. Бойнинг қўли бир нимани
орзиқиб келди.

Тез юрганидан ҳарсимлаб қолган Жаъфарали узоқданок:
- Бахтсизлик рўй берди. Пошшо Ойсулувни олиб қочи-
шибди! — деди.

Юнусбой аввал хайрон бўлиб туриб қолди, сўнг газабдан
 шидди! — деди.

ДАҚИРАДИ:

– Нима дединг, ярамас!? Сен қаерда эдинг? Ким олиб
...ибми?!

Бўй олдига етиб келган Жаъфаралини елкасидан ушлаб,

— Аллақандай отлықлар эмиш, бой ота. Бошим огриб ёт-
мага тордай.

— Мана сенга бош огриги, аблах, — деди-ю бой хизмат-

күрүнн қаттиқ сийлаб юборди. Жазфарали «иҳ» деганча йи-
қилди.

Юнусбой биринчи гада мингбошидан ёрдам сўраш фик-
ринга борию, унинг ўйи томон югуриб кетаркан, кулочлар

мүчүсү өгзиге келганда эски паранжи ёпинган кампирга ури-
нига бордию, унинг уии томон югурио кетаркан, кулоачилар

қарғаб қолди.

Бүлак пайт бундай ҳақоратни эшитиб индамай ўтиб кет-
майдиган бой кампирга эътибор ҳам бермай, югуришда давом

«Қизинг ўйнаши билан қотандир, деб, мингбоши ёрдам

беришдан воз кечса-я, — деб ўйлаб қолди тўсатдан бой. — Рост-
дан ҳам жувонмарг Ойсулов бирор йнгит билан қочиб кетди-

микан. Бутун шахарга овоза бўлиб кетса, у эмас, мен шарманда бўламан-ку. Савдогар аҳли орасида қандай қилиб бош кута-

Эшик омида қоровуллик қилаётган сарбоз ҳар доим шон-
риб юраман?...»

Эшик олдида қировуллик қилаетган сарооз ҳар доим шошмай, кеккайиб келадиган бойнинг ҳансираганча югуриб келатганини кўриб ҳайрон қолми.

— Тақсирим шу ердаларми? — сўради ҳовлиқиб бой нав-
еттанини куриб ҳайрон қолди.

— Шу ердалар, тақсир.

Бой чанг қоллаган уст-бошини қоққан бўлиб, ташқи ҳов-
мига кирди.

Ишқом тағига солинган сулада нотаниш, кўсанамо киши билан чақ-чақлашиб ўтирган мингбоши бойнинг кўзларини

ади-жаланг ҳолда кўриб бирор фалокат юз берганини
зиб, суядан тушиб, унинг олдига келди.

— Нима гап?

— Хонага кирайлик, ўша ерда айтаман, — деди Юнусбой.
Улар томон қараб турган кишига имо қилиб.

Кумуҳаммадхон Юнусбойни арзчиларни қабул қилган

гаи хонасига бошлаб кирди.

— Фалокат юз берди, қизим Ойсулувни олиб қочишди.

Мингбоши чўт устига ўтириб олгандек бир сакраб тушди.

— Нима? Нима дедингиз?

— Қандайдир отлиқлар олиб қочишибди. Таксирим, улар
шардан чиқиб улгурмасларидан бурун ушлашга буйруқ бер

ди.

— Куш-хундуз куни-я, — дея тўнғиллаган мингбоши
эшигини очиб чақирди. — Холмат, хув Холмат.

Паст бўйди, туладан келган Холмат «лаббай, таксир» деган

ча қовча бир зумда кириб келди-да, буйруқ кутиб жим қотди.

— Шақарнинг барча дарвозалари бекитилсин! Ўғрилар ор

майд. Улар Юнусбойнинг қизини ўғирлашган. Қаердан бўлса

ҳам топиб кел. Ҳар бир куча, ҳар бир хонадонни қараб чиқ.

Бор не!

«Қўроғ шукр, қизим топиладиган бўлди», — деди ичид

ешта нафас олган бой.

— Эли чаққон йигит-да. Олиб кел десанг, бошини олиб

кечиралардан, — деди мингбоши Холматнинг орқасидан

қараб қоларкан. — Ернинг тагидан бўлса ҳам топиб келади.

Адеши мен сизга айтсам яхши иш бўлмади. Шу баҳордаёқ

туфай қилавериш керак эди. Йўқ, кузда, мева-чева пишигида

— Дедиласиз. Мана, сизга мева пишиги. Пишган мевани узиб қочи

либди.

«Улар қўлимдан чиқиб кетган бўлса... сенинг терингни ши

либ олмади, — дея ўйлади мингбоши бойга зимдан тикилар

жа. — Шолма-шолма, агар қиз топилаганда ҳам қора халқ,

Қошарқас уламолар мингбоши қандайдир бир ўтирланган қиз

ёки дотиликка олибди, деган маломатта қўймасмикан...»

— Мен қаердан билмай, таксир. Улимдан хабарим бор, ле

Кўни бундай бўлишидан хабарим йўқ эди. Э ҳудо, наҳотки як

Қаю оғла қизимдан ажралган бўлсам!

Шу пайт эшиб очилиб, Дилмуродни қўлдан чиқазиб юбор

— мизра ранги ўтган ҳолда кириб қолди.

Мингбоши билан Юнусбой ялғ этиб унга қарадилар.

Нега бу ёқда юрибсан? — суради қовоғини солиб минг

боши.

Мени кечирсинлар, ёмон хабар олиб келдим. Ҳозиргина

— турган дарвозадан олти қароқчи чиқиб кетди. Улардан бири

— кишини чодирга ўраб олганди. Қандай қилиб кўйиб юбор

— нимши билмай қолдим. Улар навкарлар кийимида эдилар.

— Аҳмоқ! Ярамас! Нег

— дарҳол сарбозларга тутишга буюр

— динг?

— Қувиб етиша олишмади.

— Ҳали, шопмай тур зиндонда чиритаман, сени! Салим!

Мирзанинг гапини эшитган Юнусбой суяк тикилиб қол

— «дек ўтирган жойида тахта бўлиб қолди.

Қинсиз қилични ёнига тақиб олган дарвоз Салим ўқдай

— қилиб хонага кирди.

— Мановига йигирма беш таёқ уриб, зиндонга ташла.

— Гуноҳимдан ўтинг, бегим. Раҳматгаи отамнинг хурмати

— ни қилинг, ёлвораман.

Мирза мингбошининг оёқларига йиқилди.

— Бас! Уша қизни ўнгариб олган отлиқнинг қиёфаси эсинг

— дини?

— Қиёфасими... ёши йигирма бешларга борган, қорчадан

— қолган. Кенг елкали йигит эди. Негадир, бошига кўк салма

— ўраб олган.

— Дилмурод, ҳа, бу Дилмурод, — деб юборди Юнусбой

— тилга кириб.

Бой боя олдидан ўтган отлиқ ким эканлигини ниҳоят эсла

— ди. Нег

— Нег ушанда танимади-я? Уша захоти навкарларга туттир

— ган бўлмасмиди. Ё кўк салма билан навкар кийимини кийиб

— олгани учун чалғидими?

Дилмурод номини эшитиши билан мингбошининг пешонаси

— тиришди. Ҳали у зиндонда бўлган воқеани унутганича йўқ эди.

Тагин Дилмурод. Бу ўзи ким?

Мирзанинг гуноҳини отаси хурмати учун кечганини ай

— тиб ўз жойига қайтишни буюриши билан у таъзим қилиб,

— лип этиб Салим кетидан чиқиб кетди.

Мингбоши уйланиб қолади.

— Ойсулувни қаерга олиб қочган бўлиши мумкин?

— У шундай чапдаст ўтри эканки, Қилич қора билан ҳам алоқа қилишига шубҳам йўқ. Ҳа, у қароқчи экан-у, биз пайкамай ўз хизматимизга олаверибмиз.

— Ҳў-хў, шундай денг. Бир фикр келди миямга ҳозир. Бир ҳамла билан иккисиниям қўлга туширишимиз мумкин. Ҳам қизингиз кутқарилади. Хон ҳам у бу қароқчининг калласини учун катта мукофот тайин этган эдилар.

— Лекин қандай қилиб уларнинг манзилига етиб бора оми-сиз? Қайси тоғу тошда яшириниб ётганини билмайсиз-ку?

— Сиз бошлаб борасиз.

— Мен?

— Ҳа.

— Қилич қора олдига-я? Э... йўқ, бўлмайди.

— Қўрқоқлик қилманг. Сиз қандай отасиз? Ўз қизингизни кутқаришдан бўйин товлaysизми? Шахсан мен ўзим кўп сонли навкарларим билан бориб иккисиниям қўлга тушираман. Бой мингиллаб қолади.

— Хўп, розиман. Лекин ҳалигидай... нима десам экан...

Мингбоши илжайди.

— У томонидан хавотир олманг, бой ота. Ҳўдо хоҳласа қуруқ қолмайсиз.

Бой ялтоқланиб илжайди.

«Вой аблаҳ-е, шу ердан ҳам фойда чиқазишни уйлайди-я» деб ҳаёлидан ўтказди мингбоши бой билан хайралашаркан.

Юнусбой кўчага чиқди-ю, қадамини тезлаштирди.

Қуёш ботиб, кўчаларга қоронгулик тушаётган палла эди. Одатда, бундай маҳаллар кўчалар бир зум серқатнов бўлади-ю, сўнг яна ҳувиллаб қолади. Фақат баъзи ёш-яланглар елкаларига қийикчани ташлаб олганларича, чойхоналарга кириб берадана уриштирадилар ёки аския айтишиб, қаҳ-қаҳлашади.

Мачитлар мезанасига чиқиб азон айтаётган сўфиларнинг овозлари алақандай мунгли эшитиларди.

Бир гала итлар жин кўчаларнинг биридан чиқиб қилиб Юнусбойнинг бесаранжом юрагини қинидан чиқазиб юборай деди. Йўқ, хайтовур итлар унга қарамай югурганларича ўтиб кетдилар.

— Туф-туф. Ҳе, харомилар, — деди бой беихтиёр сўкиниб. Йўлда келаркан, «фалокаг босиб ўша тоғларда ўлиб кетсам-а», деган совуқ фикр бойнинг ҳаёлидан кетмай қолади.

Бой ҳовлисига кириши билан қўшни хотинлар юзларига қўшоналарини ташлаб чиқиб кетдилар.

— Ҳай, دادаси, қандай кунларга қодик-а, — дедя зорланди рағбти оқариб кетган, йиллар бўйи хаста бўлиб ётган киши-юқ бутунлай ҳолсизланиб қолган Ҳошиябиби.

— Дара бўлади, бало бўлади! Сен эси пастга неча маротаба эшитган эдим, авлиё келса ҳам эшикни Ойсулув очмасин деб. Ёшгина, қизингдан ҳам жудо бўлдинг! Жаъфаралидан бу хабар-ни эшитдим, эсим оғиб қолади. Қандай қилиб мингбоши ол-дига борганимни ҳам билмай қолдим. Биласанми қизимизни ним олиб қочибди!

— Уҳ, айта қолсангиз-чи, юрагим ёрилиб кетай деяпти.

— Нон кўр қилгур хизматкоримиз Дилмуроа олиб қочи-бди! Лаънати Жаъфарали шунга олиб атайлаб касалман, деб ёғиб олган. Ҳали бу мияси айнаган чолни уйдан ҳайдамасам-ми!

«Нима бўлганда ҳам Дилмуроа Ойсулувга ёмонликни раво кўрмас. Шу бечорани зиндонга ташлаган эди, ҳўдога шукр, қочиб қутулибди», деб уйлади Ҳошиябиби Дилмуроа номини эшитиб кўнгли бир оз жойига тушаркан.

— Биласанми, мингбоши нимани уйлабди. Мени ўзига йўл-юшловчи қилиб, тоққа чиқиб қароқчиларни тутатмоқчи. Ой-сулувни қутқазиб олмақчи. Хотин, дуо қил, қайтгач, қизингга уйланади.

«Олмай ўласин. Қизим шунга теккандан кўра ўша Дилму-роа билан бирга бўлгани маъқул», деди ичида Ҳошиябиби.

— Нима бало, оғзингга талқон соладингми? Нега хаёл сурасан. Гапимни эшитмаяпсанми, бу тўғрида ҳеч кимга оғиз оча кўрма.

— Хўп, دادаси, хўп...

VIII

Кун эрталабдан бошлаб одатдагидан ташқари исиди. Шаҳарда ўзгача манзара пайдо бўлади, бу ҳам бўлса, эрта-тонгдан найза, қилич, ойболта ва қалқонлар билан қурола-

ниб олган кўп сонли сарбозларнинг от чоптириб юришлари эди.

Бозор-ўчарга келаётган йўловчилар бу аҳволни кўриб «Нима бало, жангу жадал бошланиб қолдими?» деб тахмин қилардилар.

Йил бўйи қилган меҳнатлари эвазига битан хосилни (сотиб бўлиб қишлоқларига қайтмоқчи бўлган дехқонлар шахар) дарвозалари олдига келганларида ёпиқ дарвозаларни кўриб, таъажублари янада ортди.

Шаҳарнинг олти дарвозаси олди тезда одамлар билан тўлиди, кўкон араваларнинг тақир-туқир, туяларнинг пишқириши, эшакларнинг ханграши кишиларнинг шовқин-суронига «жўр» бўларди.

Ҳамманинг оғзида бир гал: «Нима учун шахар дарвозалар тақа-тақ ёпилган?» Ҳар ким ўзича тахмин қилади. Шаҳар ташқарисидагилар ичкарига киролмай хуноблари ошарди. Дехқонлар «Мева-чеваларимизни қаерда сотамиз? Нобуа бўлади-ку», десалар, олислардан карвон билан келган савдогарлар соқчиларни ялиниб-ёлворардилар. Лекин девор устида турган жиддий қиёфали соқчилар, оғзиларига мум солгандай, миқ этмай дам шахар ичига бўлаётган олаговурни кузатади, дам ташқаридагисини.

Ташқаридагилар «Шаҳарда вабо тарқалган бўлса керак» десалар, ичкаридагилар «Уруш бошланганмиш» дейдилар.

Хуллас, гапларнинг бари бир-бирига зид эди.

Шаҳарнинг бош майдонида ногоралар тарақлагач, кишилар юрагида гулгула ўйнатиб, отларини елдириб юрган сарбозлар бир сафга тизилдилар. Қўрғондан мингбоши ва унинг мулозимлари учқур туркман отларига миниб, қўшин олдига чиққач, шимолӣ дарвоза томон йўл олдилар.

Юзбошилар ёнида Юнусбой виқор билан от миниб кетган бўлса-да, унинг юз-кўзларида қўрқув учқунлаётганини пайқаш қийин эмасди.

Шаҳар аҳли мингбоши ва унинг сарбозларини ҳайрат ичига кузатиб қолди.

— Ия, булар орасида Юнусбой нима қилиб юрибди?

— Э, шуни ҳам билмайсизми? Ахир қўлга тушган молларни бирон савдогар сотиб олиши керак-ку?

— Бой қизини қидириш ўрнига бу ёқда юрибди. Тавба, ота деган ҳам шундай бўладими?

Қизи севган йигити билан қочиб кетганлиги...
Кутун йўл давомида ўз шаънига айтилган бундай «йилиқ» налардан бойнинг кулоклари қоматга келди.

Лекин начора, оғиз очиб бўлмаса. Ишнинг бундай кетишидан эса Қўлуҳаммадхоннинг кўзлари ёниб кетди. Демак, халқ билан жангга кетаяпти деб ўйламоқда. Худди шу нарса керак эди унга: «Агар шахарда Қилич қоранинг айгоқчиси бўлса ҳам қоранингни пайқамайди. Пайқатганда ҳам қаноти бўлмаса, шаҳардан чиқиб кета олмайди», деб ўйлади мингбоши.

Қўшин дарвоза олдига етиб келгач, соқчилар оломонни қўшин томонга сиқиб йўл очдилару, охириги навкар чиқиб кетди билан, ҳар қанча бақирик-чақириқларга қарамай, тешиқ қопланган дарвозани қайта ёпдилар.

Аваллига қўшин жадаллик билан Хива карвон йўлидан кетди, сўнг ўз йўналишини ўзгартириб, узоқда қорайиб ястанган тоғ этаклари томон бурилди.

Тақир ерлар отлар туғидан ларзага келиб дупирлайди. Тур-на қатор бўлиб чизилиб кетган навкарларнинг найза, ойбол-ларари қуёш нурида товланиб, узоқдан қараган одамга худди қўлалт қалъа силжиб кетаётгандек кўринади. Қуёш тикка келганда қўшин тезкорлик билан юриб тоғ этакларига етиб кетди. Отни бундай йўрттириб юришга урганмаган бойнинг нафаси оғзига тикилади. Дам-бадам «их» ёки «ух» дея бериб мингбошининг гагини келтираётганини пайқамай, қандай қилиб, қалъада таланган ва қароқчилар қайси йўллар билан мана шу тоғ этакига олиб келганларини кўрсатиб, гапириб кетди.

— Шу ерлар эканлигига аминмисиз? — сўради мингбоши норози оҳангда, атрофдаги ҳаёт нишонаси кўринмаган тоғ тошларга шубҳаланиб қараркан.

— Бу кўзлар йўлда юравериб пишиб кетган. Худди шу ерлар. Хув анави ердан юқорига чиқиб кетгандек, — деди бой ишонч билан ўнг тарафдаги тоққа ўрмалаб кетган сўқмоқни кўрсатиб.

Мингбоши кўтарилишга буйруқ бергач, ҳар бир ўнбоши ўзига қарашли сарбоз билан тепага ўрмалаб чиқиб кетмоққа уринди, лекин харсанг тошлар, азим дарахтлар ҳалақит берар эди. Сарбозлар қўрғонни тезроқ забт этиб, Қилич қоранинг бойликларини талаш орзусида эдилар. Мингбоши бунга бир

шарт билан рухсат берган, биронга қароқчи ҳам омон қўлиб кетмасин!

«Қилич қорани қўлга туширсам олий ҳазрат юқорироқ мансабни бериши ҳеч гап эмас. Бунинг устига ҳар бир савдогарнинг тилладан берганда ҳам беш-олти хум тилла тушланиб, Ҳозир қанча мол қўлимга тушади. Эҳ-е», деб ўйлади мингбонини завқ билан юқориларкан.

Бугун, албатта, қўлга тушади бу Қилич қора деганлари!

Лекин қўрган деворлари қуринавермади. Умуман яқин ағрофда ҳаёт нишонаси, лоақал бирон қақдайиб турган чордвор ҳам қуринавермагач, мингбонини шубҳа ўз исканжасини олади.

«Эҳтимол бу бой бизни бутунлай бўлак, қуруқ ерга боплаб келаётгандир. Ҳа, ҳа шунинг учун бўлса керак, ўзи ҳам борган сайин қўркувга тушмоқда. Балки жўрттага бизни тоғ оралиғига олиб кириб, Қилич қорага ем қилмоқчидир», деб ўйлади Қўлмуҳаммадхон асабийлашиб.

Юнусбой мингбонининг тез-тез ишончсизлик билан қараётганини сезгач, кўзларини қаерга яширишни билмай қолди. Наҳотки йўлдан адашган бўлса?

— Бизни қаерга бошлаб келаяпсиз? Қани қўрган? — деб сўради мингбоши бирдан зарда билан отини таққа тўхтатиб.

— Яна озроқ юрайлик, нақ олдидан чиқамиз. Чамамда, ҳуванави тепалик қўриняпти-ку, шунинг орқасида бўлса керак-ов.

— Агар шу тепаликка етганимиздан сўнг ҳам қўрган қўринмаса, аскарларга орқага қайтишни буюраман. Сизни эса шаҳарда сазойи этиб, мол-мулкингизни мусодара қилдираман, уқдингизми?

— Тақсир, минбаъд ёмон ҳаёлларга бормасинлар. Иншоолло тезда қўргонга етурмиз, — деди ранги оқариб, огзи қуруқшаб қолган Юнусбой.

— Валдирашни бас қилиб, олдидан кетаётган қузатувчи соқчилар олдига етиб олинг.

— Ҳозир, ҳозир.

Юнусбой юзбошилар олдига иззат нафси ерга урилгандан хафа бўлганча, мингбоши олдидан узоқлашди.

Ниҳоят узоқдан қорайиб турган қўрган девори қўриниб қолгач, сарбозлар отларини янада жадаллатдилар...

Дарахт теласига яхшилаб ўрнашиб олган Ҳаким қароқчи қўлрак-атрофни кузатаётиб, ногоҳ ўзлари томонга бостириб келган сарбозларни кўриб қолдию, билинтирмай дарахтнинг тушиб отга минди-да, елдак учиб қўргонга етиб келгач:

Ёвлар! — деб хайқирди.

Қолбуки, қўргонда жон асари йўқдек эди...

IX

— Саломат қайтадингларми, йигитлар! Ўх-ҳў, Дилмурод, бунинг дуруст-ку, — деди қўргонда етакчи бўлиб қолган Абубайр узун таёқ билан гулхонни титкиларкан.

— Каттиқ қўрқиб, ҳушидан кетибди. Табиб шу ерданмикан? Ёрланг, хонага кирсин.

Дилмурод шундай дея отхона томон бурилади, қолган беш шуворий отларини оғилхонага боғлаб, гулхан атрофига жойиндиладар.

Ҳасан Дилмуроднинг имоси билан югуриб келди-да, от тизинини ушлади. Дилмурод Ойсулувни даст кутариб, кенг хонага олиб кирди-да тушакларнинг бирига ётқизди. Қўп ўтмай, тоқоли кўксига тушган қария ҳар хил доривор қўкатлар сонинган халтасини кўтариб кириб келди.

— Бўтам, қаеринг огрияпти?

— Мен соғман, мановига қаранг.

Табиб чол аёл кишини, тагин ёшгина, чиройли бир қизни кўриб, калавасининг учини йўқотиб қўйгандек, ажабланиб қараб турган, ранги бўзариб, лаблари бир оз қимтилган Ойсулув ёнига чўккалаб ўтириб, юзига тикилади. Кейин халтасини узоқ титкилаб, ялпиз ҳидини берувчи суюқлик солиб қўйилган шишачани олди-да, қўкатлардан бирига сепиб, Ойсулувнинг бурнига яқинлаштирди, қизнинг нафас олиши тезлашгандай бўлди.

— Бўтам, бугун эртага ўзига келиб қолади. Ҳозир ухлаб, ором олсин.

Дилмурод пиликнинг хира ёруғида Ойсулувга бир мўддат қараб, букчайиб қолган табиб кетидан ташқарига чиқаркан, Ҳасанга хонани қўриқлаб туришни, бирон гап бўлса чақирлишни сўраб, гулхан олдига келди.

ми.— Қани гапир, қандай қилиб қўлга туширдим? — сўради қўриқчи Абубакир.

— Нимани гапираман? Мана, йигитлар айтиб бергандир. — Ҳа, мунча? Хурсанда бўлиш ўрнига қовоғинг осилиб кетяпти. Тўй қачон бўлади, шундан гапир.

— Қўйсанг-чи. Ток сувидан олиб кел. Бугун бир йигитларни хурсанда қилай, — деди Дилмурода ўзидаги нохушликни тарқатиш учун.

Қўз эмасми, этни жунжиктирадиган «гир-гир» шамол эсарди. Юдузларга тўла осмоннинг гарбий чеккасида бир митти юдуз ялт-ялт этиб кўринди-ю, ўчди.

«Бизнинг юдузимиз хув анови ёрқин Зухро юдузидек порлай беради. Нахотки орзумга етсам, нахотки менга ҳам бахт қулиб боққан бўлса. Ё буларнинг ҳаммаси ширин тушмикан», деб ўйларди ичи биров қизиган Дилмурода.

Абубакир Қилич қора хонасига кирганда у Дилмурода билан суҳбатлашиб ўтирарди.

Қилич қора мўйловини бураб илжайди.

— Бунақа жойда улаётган одам ҳам оёққа туриб кетади. Тўйни қатта қиламиз-да энди.

— Қандай бўларкан, — ўнғайсизланиб деди Дилмурода.

— Зўр бўлади!

— Тўғри.

Абубакир салом-алиқдан сўнг хонгахта олдига чўккалади, Дилмурода узатган пиёлани қўлга олиб, икки хўплаб бўшагач, сўз қотди:

— Катта бир ўлжа ҳидини сезиб қолдим. Яқин кунда бизнинг йўлдан хирож ортилган карвон ўтади.

— Чинданми?

— Чиндан, ҳўжам. Фақат қўриқчилариям узига мос чиқар...

— Карвонга яраша олишамиз-да! Бўпти, йигитларга айт, тайёр бўлиб туришсин. Оғлар дам оладирилсин. Ҳеч қаерга чиқилмасин. Ўқдингми, Абубакир?

— Мен ҳам бораманми? — деб сўради, Дилмурода.

— Йўк, сен шу ерда қоласан. Ёринг ёлғиз қолмасин ишқилиб, учиб кетиши мумин.

— Бир гап айтмоқчи эдим, — деди-ю, ўйланиб қолди Дилмурода.

Қиличнинг йигитига айланган кунни қанчалик узоқлашиб борса, шунчалик бундай ҳаётга — қашқирлардек чўлма-чўла, тоғма-тоғ юришга кўникиб кетомаслигини равшанроқ сенимоқда эди. Лекин буни Қилич қорага қандай қилиб тушунирса экан? Ишинг битиб эшагинг лойдан ўтдими демайдимми? Ёироқ нима бўлганда ҳам дардини айтиши керак.

— Қўлогим сенда, гапиравер.

Дилмурода ерга қаради.

— Қўлларим кетмонни соғинди...

— Гап бу ёқда дегин. Бу ерлар сенга ёқмай қолибди шекилли?

— Йўк, аксинча, муруватингиздан бахраманда бўлиб, шу кунгача туқ-омон яшаб келдим. Лекин кишининг фақат усти-боши бут-у, қорни туқ бўлиши билан иш битмас экан.

— Очиғини айтсам, сендан бундай гапни кутмаган эдим. Афсусланиб қолмасанг бўлгани. Кетмон билан кун кўриш осон эмас. Майли, сафардан қайтиб келганимдан сўнг обдон ўйлаб жавоб қайтарарман. Ҳозирча Самад бошлиқ ўттиз йигитни шу ерда қолдираман. Кўргонга хушёр бўл.

— Кўргонга одамку одам, қушни ҳам киритмасликка ҳаракат қиламиз, — деди Дилмурода Қилич қора юзига тик қарамай...

Тўрт кун бўляптики, Қилич қорадан ҳамон дарак йўк. Бу кунлар кўргонда қолганлар бекорчиликдан зерикиб ўрмон ичкарисига, довонга бориб у-бу ҳайвонларни овлаб келардилар.

Оғир шароитда яшаётган Ойсулув аввалига даҳшатга тушган бўлса, Дилмуродани кўргач, сал узига келиб, бир оз хотиржам тортади.

Лекин ҳар гап Дилмурода гуноҳкорларча бошини этиб, бирор-бир егулик олиб кирганда, қиз юзини яшириб миқ этмай ўтираверарди. Хафа ҳам бўлмасинми? Сўрамай-нетмай онасидадан айириб, қандайдир жойга олиб келди. Онажониси ҳозир, Ойсулув қизим қайда қолди, деб бўзлаб ётгандир...

Ойсулув шуларни ўйласа, гапиргиси ҳам келмасди. Аммо, шу алоҳида чурқ этмай утира берсам жаҳли чиқиб ташлаб кетса-я, деган фикрдан кўркувга тушиб, энди гап қотса, албатта тағлашаман деб, аҳд қилиб ҳам қўярди.

— Мана, ҳозир ҳам Дилмурод эшикни очиб, кириб келди-а-х, хол-ахвол сўради. Ойсулув ортиқ чиқолмай, кўнглида йиғилган гина-кудратини тукиб солди:

— Айтинг мен бечорани қай гўрларга олиб келдингиз? Шўрлик аямнинг аҳволи не кечдйкин? Ўтинаман, тезда уйимга элтиб қўйинг. Қафаста солинган қушдекман, тутқунлиқ жонимга тегади.

Қизнинг ёноқлари узра думалаб тушган ёш томчилари унинг гапдан тўхтаб, юзини яширишга мажбур қилди.

— Хайрият, гапирадиган кунингиз ҳам бор экан-а. Юртим қон бўлиб кетай деди-я, оғзингизни пойлайвериб. Тушунсангиз-чи, Ойсулув, мен ўзим кейин... ойим Ҳошиябибин хабар қилиб, кўнглини тинчитаман. Сизни бу тоғ-тошга олиб келганим сабаби... ўзингиз ҳам биласиз. Наҳотки уша... минг бошига узатишларига рози бўлсангиз.

— Вой ўлмасам, ростми?

— Ҳали хабардор эмасмисиз?

— Аям бу тўғрида бирон маротаба оғиз очмаган эдилар. Лекин турки совуқ мингбоши уйимизга тез-тез келиб тургунчи эди. — Ойсулув кўз ёшларини артиб, хиёл жиламаганча Дилмуродга ўтирилди. Юзлари қизариб кетди. Ажабланиб сўради: — Бу одамлар кимлар? Сизни зиндондан ҳойнаҳой шулар кутказган бўлса керак. Ўша кун, сизни олиб кетишарканда, бирам кўрқдимки, асти қўяверасиз... Энди... сизни кўра олмаймани деб ўйловдим...

«Ўзим орзиқиб кутган сўзлар-ку булар», деб ўйлади Дилмурод сўнгги жумлани эшитиб.

— Мени зиндондан кутказган ҳам, сизни бу ерга олиб келишга ёрдам берганлар ҳам — шулар. Лекин буларнинг мақсади, йўли бўлак. Ишонинг, мен бу йўлдан кетмайман, чунки бу йўлга ўз ихтиёрим билан кирган эмасман. Хотиржам бўлинг, биз тез кунларда биргаликда тинчроқ ерга кетамиз... агар рози бўлсангиз.

— Ота-онамнинг ҳоли не кечади?

Шу маҳал эшик шиддат билан очилиб, ранги ўчган Самад мўралади.

— Тинчликми? — сўради хавотирланиб Дилмурод, сўнг тезда ташқарига чиқди.

— Нима бўлди?

— Сарбозлар босиб келаётир!

Дилмурод хонасига қайтиб, қурол-яроғларини тақиб чиқди. Қўрғонда қолган оз сонли қароқчилар ҳам алақачон қуролчан ҳолда Самад атрофига тўпланган эдилар.

Тепаликдаги соқчи отликларнинг бирин-кетин тушиб келганини кўринди.

Дилмурод ўртага чиқди.

— Биродарлар, қандай қилиб бўлмасин қўрғонни омон сақлаш қўлишимиз керак. Қилич қора шу пайтгача ҳаммамизга миним-бош, озиқ-овқат ва қурол-яроғ берган. Энди биз ҳам минимат қиладиган пайт келди. Қолаверса, ўзимиз учун қура-лилик, — деди Самад ҳаяжон билан. — Сен, Ҳасан, зудлик билан тоғ тарафдан Қилич қора изидан от сол, агар келаётган бўлса воқеадан хабардор қил! Дилмурод, сен Ойсулувни яшириш хонага обкириб қўй. Кириш йўлларини беркитиб ташла. Шунини унутмагинки, барча бойликлар ўша ерга яширилган. Қўлганлар эса менинг орқамдан хужумга!

Аввалига оз сонли ҳаммаслақларига эга бўлган Қилич қора шаҳарга яқин қамишзор ичида бекиниб юрган бўлса, кейинчалик, йигитлари қупайгач, мустақкам бир қўналга кераклигини сезди ва мана шу ҳозирги яшаб турган жойини танлади.

Агар қамишзорда яшаб юрганда тез-тез тўсатдан бостириб келиб қоладиган мингбоши навкарларига тўқнаш келавериб, қўпгина йигитларидан ажралган бўлса, бу ер ҳақиқий қўрғонга айланиб, сарбозлар нигоҳидан четда қолаверди.

Қилич қора йигитлари ёрдамида тош горларни тураржойга айлантириб, уларга туташ қўшимча уй, отхона ҳамда бостиришлар қуриб, атрофини гов билан ўраб олди.

Қилич қора бир кун табиий горлардан бирини охиригача текширмоққа жазм қилди, энсизгина тешикка дуч келиб қолгач, ортига қайтиб қўя қолмоқчи ҳам бўлди, лекин нечундир қизиқиши ортиб, қўлидаги болта билан тешикни кенгайтирди-да, юришда давом этди. Гор шили қўп ўтмай кенгайиб, каттагина гўмбазсимон хонага айланди. Бундан бу ёнига йўл йўқ эди.

— Қўлга туширилган ўлжаларни сақлайдиган зап жой эканми, — деди ёнаётган тараша кўтариб келаётган Абубакир.

— Қойилмисан, — деди мағрурланиб Қилич қора

Шундан кейин табиятнинг ўзи холисона яратган бу омборхонада қимматбаҳо ўлжалар сақланадиган бўлди. Дилмурод Ойсулувни худди шу ерга олиб кирди. Унинг қўлидаги шам атрофни базур ёритарди.

— Шу ерда қўрқмай утираверинг. Анови бурчақдаги хумда сулбор. Асло хавотир олмагн, тезда ўзим келиб, олиб чиқиб кетаман.

Дилмурод кириш йўллари пухта бекитиб, ҳовлига қайтиб чиққанда уларнинг беш-олти йигити мингбошининг кўп сонли сарбозлари билан шиддатли жанг олиб борар эди.

Дилмурод қиличини яланғочлаб, сарбозлар устига жонжаҳди билан ташланди. Худди шу маҳал бир серсоқол, баҳайбат сарбоз Самадга найза санчди. Чўккалаб тушган Самад ўрнидан турмоқ ниятида ўнг қўлига тиралиб, қақдини кутарди-ю, аммо мадори етмасдан қайта йиқилди.

Қўршовда қолган қароқчилар мўр-малахдай босиб келаётган сарбозларга зўр бериб қаршилиқ кўрсатсалар-да, вазият боран сайин оғирлашар ва улар қилич, найза зарбидан бирин-кетин нобуа бўлардилар.

Ўзига сарбозларни яқинлаштирмай, ўнгу сўлга қилич солаётган Дилмуродни улардан бири сиртмоқли арқон отиб ерга қулатди.

Қулмуҳаммадхоннинг ёнида гердайиб турган Юнусбой:

— Ҳа, баччагар, қўлга тушдингми! — деб қийқириб юборди.

Бошқа биронта тирик қароқчи қолмагач, мингбоши қўрғонни талашга рухсат берди. Сарбозлар оч бўрилардек тузиб кетдилар.

Икки сарбоз Дилмуроднинг қўлини орқасига боғлаб, мингбошининг олдига олиб келди.

Мингбоши сўроқни бошлади.

— Муттаҳам жосус, қўлга тушдинг-ку ахир. Қани, гапир,

Қилич қора қаёққа қочди? Бор лашкаринг шуми ё яна борми?

Дилмурод мингбошига тик боқди.

— Билмайман.

— Билмайсанми?

Мингбоши бутун кучи билан Дилмуроднинг юз-кўзи араш камчи солиб юборди. Шу заҳоти Дилмуроднинг чап бети қон-талашиб, қавариб чиқди.

— Ойсулувни қаерга яширадинг!

— Билмайман.

— Ёгон, қизимни олиб қочган сенсан, сен! — деди Юнусбой туюқиб Дилмуродни тепаркан.

Навкарлар кўзлари газабга тўлган асирни сураб кетдилар.

— Қизингиз ҳеч қаерга кетиб қолмайди. Агар ҳақиқатан ҳам Дилмурод ўтирлаб шу ерга олиб келган бўлса. Ёнингизга бир навкар олиб бу ернинг паст-баландини кўринг. — деди мингбоши ҳарсиллаб қолган бойга.

Бу маҳалда хоналардан навкарларнинг баъзилари иршайиб, қўлларида ҳар хил бутюмлар кутариб, баъзилари эса ўзларига ҳеч нима тегмай қолгани учун қулкуруқ ҳолда ўшшайиб чиқмоқда эдилар.

Юнусбой ҳар бир хонани кўриб чиқаётганда уларнинг бирида Ойсулув шопилинча қолдириб кетган рўмолини топиб олади.

— Ойсулув қизим, қаердасан? — деб қичқиришга тушди бой, лекин Ойсулувнинг овози эшитилмади.

Отхона, пичанхоналарни қидириш ҳам бефойда бўлди.

— Топилдимми? — сўради мингбоши Юнусбой олдига ёлғиз қайтиб келаётганини кура туриб.

«Шаҳарга борай, уша ерда мартабангни пасайтириб, расво қиламан. Бузуқли қизингни Дилмурод Қилич қора куйнига солиб куйганини шаҳардаёқ пайқаган эдим. Ҳа, шунинг эвазига Дилмурод бу ердан паноҳ топган», деб ўйлади мингбоши заҳарханда илжайиб.

— Хоналарнинг биридан қизимнинг рўмолини топиб олим. Демак, ўлдирлишган, — деди кўзига ёш олиб Юнусбой.

— Э, нафасингизни иссиқ қилинг. Балки Қилич қора олиб қочгандир. Биз энди зудлик билан орқага қайтишимиз керак. Қўрғонга эса ўт қўйилади!

Ўзбошилар бу фикрни маъқуллашди. Бир неча қароқчининг каласи халққа кўрсатиш учун қопга солинди.

Қўрғон аланга ичида қолганда кўшин йўлга тушди.

Юнусбой тушқун кайфиятда от устида чайқалиб борарди. Жудалик, оталик ҳис-туйғулари унинг қалбини кемираётган эди.

Дилмурод чиқиб кетгач, хонадаги жимжитиликдан Ойсулу ваҳимага тушди. Ўзини бардамроқ ҳис қилиш мақсадида билган ашулаларидан хиргойи қилиб ҳам кўрди. Бироқ бу қилиниги ўзига қулгули туюлди.

Қиз атрофга боқиб, шам ёруғида гира-шира кўринаётган катта-кичик сандиқларни, уртадаги тиламда аралаш-қуралаш бўлиб ётган буюмларни томоша қилди. Афтидан, булар ҳам саранжомланмаган эди.

Унинг назарида иссиғи чиқаётгандек бўлди ва боя Дилмурод кўрсатиб кетган қоронгу бурчакка қўрқак-писа бориб, хумдаги муздек сувдан ичганди, тишлари қамashiб кетди.

Шу дам қимдир «Ойсулу-в», деб қичқиргандай бўлди.

«Худди отамнинг овозига ўхшайди-я», деб ўйлаган қиз диққат билан қулоқ солди, лекин чорлов бошқа эшитилмади. «Менга шундай туюлгандир. Отам бу ерда нима қиладилар», — деб ўйлади у.

Шам хира шуъла таратиб, аста-секин япишалади ва «пўт» этиб ўчди. Хонани зимистон чулғаб олди. Қўрқувга тушган қиз эшик томон юрди, лекин унинг қай тарафдалигини унутиб, доғдираб қолди. Қўрқув хисси юракка ваҳм солди. Қиз ўзи ёд билган бир неча дуони қайта-қайта пичирлади, лекин бу ҳам тасалли бермади. Энди ўзини тамоман йўқотганча, хона ичида тутри келган томонга юраётиб, нимагадир қоқилиб кетди ва «А-а-а-!» деб қичқирганча қулаб тушди. Ойсулув хушидан кетган эди...

Отхонадан отини олиб чиққан Ҳасан яқинлашиб келаётган сарбозлар гуруҳини кўриб, агар зулмик билан Қилични бошлаб келмаса, кўргонни химоя қилиш учун қолган йигитларнинг ҳаммаси нобуа бўлишини англади.

— Чух, жонивор!

Саман от ҳам хавфли тоғ сўқмоқлари бўйлаб жадал елиб кетди.

Бу маҳал қуёш уфқ томонга анчагина оғиб, тоғ этакларидаги дарахтларнинг учларинигина сунгги заррин нурлари билан чулғаган эди.

Тўёқлари тошларга «тақа-тақ», «тақа-тақ» урилаётган от елиб кетаётса-да, Ҳасаннинг назарида жонивор гўё имилаётгандек туюлиб, устма-уст қамчи босарди.

Оғзи ошпоқ кўпикка ботган аргумоқ Ҳасанни яйдоқ тепаликка олиб чиқди. У чўлга синчиклаб қараб олисда келаётган отликлар издиҳомига кўзи тушди, шунда дарҳол қиличига салласини бойлаб, боши узра тез-тез силжити бошлади.

Отликлар бу ишорани дарров тушунди чоғи, иккитаси шу томонга қараб отларни шитоб билан елдирди.

Бу галги «ови»да катта ўлжани қўлга киритгани боис қайчи чоғ бўлиб келаётган Қилич қора дафъатан яна қўлини мўйлабига югуртди, якка кўзи эса қонга тўла борди.

У отига пайдар-пай қамчи уриб йигитлар ортидан учиб кетди. Қилич қорани кўрган Ҳасан олисдан қўлини оғзига қувача қилиб қичқирди:

— Сарбозлар чангалида қолди-к!

Қилич қора ғазабдан отига яна устма-уст қамчи уриб юборганини пайқамай қолди. От суриб кетди. Сержун ва бақувват қўл тизгинни маҳкам тортган бўлса-да, от типирчилаб кишинангача олдинги оёқларини беш-олти мартаба кўтариб ташлади.

Ўзангига оёгини қаттиқ тираб қақдини ростлаган Қилич қора йигитларининг яқин келишини бирпас кутиб турди-да, сунг гулдиратган овозда деди:

— Ниҳоят, мингбоши билан учрашадиган кун ҳам келибди-да! Биз уларни тоғ этагида кутиб олиб, ёввойи арпадек уриб ташлаймиз. Шерикларимизнинг ўчини оламыз. Ҳасан, сен эса, йигитлар билан ўлжаларни кўриқлаб, тоққа кутарилавер.

Ғалаба суруридан маст сарбозларнинг олдинги қисми тоғдан тушганлари заҳоти кутимаганда Қилич қоранинг йигитларига тўқнаш келиб, эсанкираб қолдилар.

«Агар барча сарбозлар пастликка тушиб олгандаку-я, эҳтимол бу якка кўзни ҳам қўлга тушириш мумкин бўлармиди», деб ўйлади мингбоши алам билан. Бироқ сарбозларни бир оғра тўплашга уриниш беҳуда кетди.

Қароқчилар шиддат билан ҳужумга утишди.

Сарбозларнинг қўллари саҳро томон от қўйиб қочиб кетаётганини кўргач, ўз жонини қутқазиб қолиш зарурагини, акс ҳолда бекордан-бекорга нобуа бўлишини англаган Юнусбой ҳам, ҳеч кимга қарамай улар кетидан от қўйди. Лекин

қароқчилардан бири Юнусбойнинг тагидаги туркман отига қизиқиб қолиб бир пасда уни қувиб етди-аа, калмасыга қилич солади.

Дилмуродни ўнгариб олган Холмат мингбоши кетидан сескингина бир ўнгирга туша бошлади. Қўла-оёғи, кўзлари боғлиқ Дилмурод Қилич қора хужум қилганини пайқади ва бор кучини тўплаб:

— Мен бу ердаман, Қилич! — дея олади, зўрга.

Холмат қамчи дастаси билан унинг бошига бир туширди.

Таниш овозни эшитиб қолган Қилич қора Қўлмуҳаммад хон кетидан қувишни ҳам унутиб, йигитлари билан Холматнинг изидан тушди.

Ораликдаги масофа борган сари қисқариб бормоқда эди. Дилмуроддан ажралиш мингбоши марҳаматидан маҳрум бўлиш эканини тушунган Холмат аламзадалик билан тишларини гижирлатади, сўнгра шарт пичогини қинидан сугурди-аа, Дилмуроднинг биқинига бир санчиб, отидан тушириб юборди.

Қилич қора етиб келганда қумда гужанак бўлиб ётган Дилмуроднинг биқинидан қон сизиб, оқ яқтагини қип-қизартириб юборганди.

Қилич қора дэрхол қийикчасини ечиб, жароҳатни боғлади. Жароҳат унчалик хавфли эмас эди, афтидан, кучли ҳадик-ҳаяжонда бўлган Холмат пичокни мўлажалга аниқ уролмаганди.

Қароқчилар шу кечаси қўргонга кўтарилмаб, тоғ ён бағрида тунаб қолишга қарор қилдилар.

Беш-олти ерга гулхан ёқиб, бутунги машаққатли кун тўғрисида, мингбошини бу жойларга ким бошлаб келган бўлиши мумкинлиги хусусида тортишдилар.

Улар Дилмуроднинг ярасига наमतни куйдириб, қулини босипшанди, қон дэрхол тўхтади. Кечки изгирин маҳал у ўзини келиб, бир мартагина: «Ойсулувнинг ҳоли нима кечди...» деди-ю, яна ҳушини йўқотди.

Эрта тонгда иситмаси пасайиб, ҳушига келган Дилмурод ўз қаршисида турган Қилич қорага кўзи тушди.

— Қалай, оғриқ босилдими? — дея меҳрибонлик билан суради Қилич қора.

— Ҳа, босилиб қолди. Ойсулувга нима бўлди экан-а, — дея хавотирли оҳангда Дилмурод.

— У қаерда ўзи? Ёки олиб кетилдими?

— Йўқ, горга обкириб қўйгандим. Лекин, афсус, Самаа ҳалок бўлди-аа...

— Ҳа, нимасини айтасан, кўп йигитимдан жуао бўлдим. Ҳар бири лочиндек эди...

Кечаси жангда нобуа бўлганларнинг жасадини бир ерга тўшлаётган маҳал Қилич қора улар орасида Юнусбойнинг жасадини ҳам кўриб, ҳайрон бўлиб қолди.

— Ҳа, энди билдим бу ерга сарбозу навкарларни ким бошлаб келганини. Эссиз, мана шу лаънати Юнусбой сабабли нунча одам нобуа бўлди. Йигитлар, бунинг жасадини бир қирчанги отнинг думига боғлаб, чўлга қўйиб юборинг. Кўзи бойликка тўймаганди, энди қумга тўласин!

Бутунлай хонавайрон қилиниб, ёндириб юборилган қўргонни узоқдан кўриб таниймай қолдилар.

— Ойсулувга нима бўлди-кин? — дея Дилмурод оғриққа ҳам қарамай, Ҳасанни ёнига олиб, гор оғзига келди.

Ҳасан қўлидаги болта билан тошларни уриб туширгач, Дилмурод димланиб қолган торгана йўлақдан ўтиб, омборхонага кирди.

— Ойсулув!

Қоронги хонадан садо чиқмади.

— Дилмурод ака, бу ёққа бир қаранг, — деб юборди Ҳасан машъалани баланд кутариб, ерда ҳушсиз ётган Ойсулувни кўрсатаркан.

Дилмурод Ойсулувнинг бош томонига тиз чўкиб, юзига тикилади-ю, нафас олаётганини пайқаб, унинг фақат ҳушдан кетганини англади.

— Хайрият, Ойсулув, тирик экансан!..

Ойсулув сесканиб кўзини очди.

— Дилмурод ака!

X

— Турмушимиз осон ўтмаётган бўлса-аа, лекин мен бахтиёр эдим. Сутוקли хотиним Муниса ҳамда Рустам утлим бор эди.

Қишлоғимизда Темирбек деган киши бўлиб, катта ер-сувга эга эди. Бирон одам йўқ эдики, ундан қарздор бўлмаган

бўлса, — дея Қилич қора гашидан тўхтади-да, кўзачадан май куйиб сиқорди.

Дилмурод ҳамсухбатининг ҳикоясини берилиб тинглади. — Мана шу аблаҳ Темирбек Мунисамга кўз олайтириб юрган экан-у, қайнотам рози бўлмаган экан, — дея ҳикоясини давом эттирди, кўзлари чакнаб Қилич қора. — Тез орада туйимиз бўлиб утгач, Темирбек қарз бадалига деб, қайнотамнинг ер-сувини тортиб олди.

Лекин у бу билан ҳам тинчимади. Бир куни мени кўшни қишлоққа иш билан юборди. Қишлоқ олисда, тоғ оралиғида жойлашган эди. Кўёш ботганда етиб бордим. Ишим битгач, Темирбек тайинлаган бой ҳовлисида ётиб қолмадим-да, орқага қайтдим.

Қишлоғимизга яқинлашганимда негадир юрагим гаш тортди. Шундай бўлса-да, аввал тайинланган нарсаларни Темирбекка топшириб, сўнг уйга ўтмоқчи бўладим...

Қилич қора май тўла пиёлани қўлига олиб бир зум ушлаб турди-да, кейин ташна одамдек устма-уст куйиб ичди.

— Темирбек ҳовлисига кирдим-у, тахта бўлиб қолдим. Ич-қари уйдан Мунисамнинг дод-фарёди эшитиларди.

Шундагина Темирбек мени нега олис қишлоққа иш билан жўнатиб юборганини тушундим...

Ўтинхона олдига ётган эски болтани оласолиб, уйга бостириб кириб, қандай қилиб Темирбекни қиймалаб ташлаганимни ўзим ҳам билмай қолдим.

Қарасам, ясагилик хона ўртасида Мунисам юз тубан ётар, олдига эса эндиғина бир ёшга тўлган Рустамжонининг жон-сиз гавдаси...

Кейин билсам... Мунисам, «Лоақал ўтлим ҳурмати мени булгама», деганда аблаҳ Темирбек Рустамни чавақлаб ташлаган экан...

Бу воқеадан сўнг Мунисам адоий тамом бўлди. Мен қамиш-зорда анча махаал яшириниб юрдим.

Бир куни қаттиқ тепкидан уйғониб кетдим. Атрофимни сарбозлар ўраб олганди. Сарбозларни Темирбекнинг хон саройида хизмат қилаётган ўгли Султонбек бошлаб келибди.

Уша кунлик Султонбек Мунисамни саройга чўри сифатида топширди.

Бахтимга зиндонда узоқ ётмадим. Зиндонга йўлтўсар Носир тушиб қолгач, биргалашиб тезда қочиб кутуладик.

Мен аввал қишлоққа бориб, Темирбекнинг мол-мулкига ўт кўйдим, кейин тоққа чиқиб кетдим.

Мунисамни кўп суриштирдим, аммо охири эшитсам, ўз жонига қаса қилибди...

Қасос учун Султонбекнинг йўлини роса пойладим, лекин у хар гал тутқич бермасди. Кейин эса ер ютгандай гойиб бўлди-қолади. Ўшанда сен қўлида жизмат қилган ўша хасис Юнусбойни ўлдирмаганимнинг сабаби, ундан Султонбек ҳақида сўраб-суриштирмоқчи эдим.

Бу оғир ташвишлар бошимга тушгач, бутунлай ўзгардим-қолдим. Ҳатто отим ҳам ўзгариб кетди. Асли отим Қилич эмас, Абдурахмон эди.

Қилич қора бир оз гашидан тўхтаб, «ана шунақа», дегандай каласини лиқиллатди. Сўнг:

— Агар уддалаб Султонбекни тирик ушлаб келсанг, тўрт томонинг — очик. Ушлаб келтирмасанг қўл остимда хизмат қилавер, — деб қўшиб қўйди.

— Ер тағидан бўлса ҳам топиб келаман, — деди Дилмурод уйлаб ўтирмай.

— Қани бўлмаса, ичайлик. Э, бу дунёи кўтирларини...

Улар узоқ вақтгача майхўрлик қилишди...

Тонг паласида Урганч атрофидаги қишлоқлардан бирига ўт-ўланлар қовжираб қолган қирлар оша қўқон арава кириб келди.

Аравани хайдаб келаётган ўрта яшар йигит отга онда-сонда қамчи уриб қўяркан, орқасига ўтирилиб, соябон ичида ўтирган икки кишига кўз ташлаб қўярди. Буларнинг бири — қизил лухоба паранжчи чачвон ёпиниб олган аёл, иккинчиси эса ег-миш ёшлардаги мўйсафид эди. Мўйсафид ҳаяжон билан ҳикоя қилиб келарди:

— ... Шундай қилиб, авжи навро'з, жума бозор куни эди. Бир пайт одамлар зиндон олдигаги майдонга югуриб қолдилар. Билсам, Қилич қора йигитлари билан жазоланаяпти экан... Аравакаш йигитнинг туси ўзгарди.

Ҳикоятлар

— Ҳамма қатори, болам, мен ҳам жазо майдонига бордим. Сарбозлар атрофни ҳалқадек ураб олганди. Ниҳоят ҳалойиқ туланиб бўлгач, Қилич қоранинг ҳам, яқинларининг ҳам боши биттама-битта танидан жудо қилинди...

Йигит жаҳл қилибми, отга устма-уст қаттиқ қамчи урди, арава тарақлаб, тез юриб кетди.

— Билганим шу бўлдики, бир марта сичқоннинг инини минг танга қилгани учун алами ичида юрган мингбоши хондан кўп сарбоз сўраб олибди-да, қароқчиларни таппа босибди.

Қилич қорани ушлашга ушлашибди-ю, лекин мингбошининг ўзи жангда ўлибди. Сичқоннинг ўлиғи келса мушук билан уйнашади деганлари шу-да. Аммо сен Қилич қора билан вақти-да хайрлашиб кетган экансан, иним Дилмурод. Бўлмаса, ҳуду кўрсатмасин, сени ҳам қатл қилишган бўларди.

— Э, нимасини айтасиз, Жаъфарали ота. Кўпдан-кўп хунрезликларни қилган бўлса-да, нафсиламрини айтсам, лафзанг йигит эди. Султонбекни тириклайин олиб келганимдан сўнг сўзида туриб, кетишимга изн берди.

— Султонбек қаерда экан?

— Бухоро хонлигида ўзига бир ковак топган экан. Бир кунни хон саройидан ширакайф ҳолда чиқиб, уйига қайтаётганда қўлга туширдим.

Қилич қора билан хайрлашаётганимда йўқ деганимга қарамай, менга ҳам анча-мунча нарса инъом қилганди, жуда асқонди бу ерда. Ер олиб, ҳовли-жой қурдик. Ҳув анави икки ту садақайрағочни кўраясизми, ҳовлимиз ўша ерда.

Ҳойнаҳой, Ойсулув ҳозир уғлим Азаматнинг бешиги олдига ўтириб олиб, тикип-бичип қилаёттандир. Ҳошиябибиз сиз ҳозир тўсатдан кириб борсангиз, биламадим, Ойсулув қонганидан қай аҳволга тушаркан.

— Ҳай айланай, ўзимни айтинг, ўзимни... Ахир қизганимизни кўрмаганимга бир йилдан ошди-я...

Қўқон арава янгигина паҳса девор урилган ҳовли дарвозаси олдига келиб тўхтади...

ОЛТИН БАРГ

(лирик новелла)

Олис-олислардаги юлдузлар дарахт барглари орасидан миғиллаб кўринади.

Азим чинор тагидаги ўриндикда ўтирган қиз билан йигит бир-бирларига зилдан қараб қўйиб, бирпас хаёл огушига шўнғийдилар. Мухаббат.

«Мен сени бир умрга севаман», жоним — дейди йигит хаёлан қизнинг тим қора сочларига тикилганча.

«Умрбод вафодор бўласизми?» — деб ўйлайди қиз.

Улар шундай — бир-бирларига хаёлан мурожаат этиб, хаёлан жавоб оладилар.

Чинор тагига бундай ёшлардан неча-нечаси келиб, «даралашмайди» дейсиз. Уларнинг ҳаммаси ҳам муҳаббат ҳақида ўй сурадилар, суҳбатлашадилар. Кекса чинор эса уларнинг аҳду паймонларини ўз баргларида шитирлатиб ёзиб олаверади...

Лекин бугун бир-бир қадам ташлаб келаётган икки кишини кўриб ажабланди. Булар — оппоқ доқа рўмол ўраган кампир билан ҳассага суяниб олган нуроний чол эди. Улар ҳам келиб, ўриндикқа ўтирдилар.

Ававалига чинор баргларини шовуллатиб, чол-кампирни турғизиб юбормоқчи, бу ерда сизларга нима бор, демоқчи бўлди. Кейин қани булар нима ҳақда гапиришларини бир билай-чи деб, жим қолди.

— Чарчаб, толиқиб қолмадингми?

— Йўқ, ўзингиз-чи?

— ... Эсингиздами, худди шу жойда биринчи маротаба учрашгандик.

— Ҳа, эсимда. Назаримда, кечагина учрашгандекмиз.

Улар жим қолиб, ёшликларини эслаб бошладилар...

Чинор шундагина чол-кампирни таниди. Баргларини шитирлатиб, чол-кампирнинг биринчи учрашувга келганларини эслади. Бундан роса элаик йил олдин экан.

Уларнинг учрашуви ёзиб қўйилган барги ҳам алақачон олтин тусли бўлиб қолибди. Чинор қаттиқроқ шитирлаб, тилла баргни кампирнинг рўмоли устига туширди. Барг кампирни чўчитиб юборди.

— Вой, нима?

— Барг тушибди ...

Чол соқолини, охиштагина тутамлаб, нималарнидир эслади шекилли, мис рангаи ёноқларида жилмайиш пайдо бўлди.

— Ёшланингга қандай ўт-олов, қандай шаддоо эдинг-а. Бир марта ўрик учига чиқиб кетганинг эсингиздами? Ушанда мен ҳам тезда орқангадан чиққанимда, дарахтма-дарахт ўтиб бог кучага сакраб қочиб қолгандинг. Юрагим тоза шовуллаганли, — деди-да чол рўмол устидаги баргни олиб кўрсатди. Кампир чолнинг гапини эшитиб, жилмайган эди, нуроний юзи шадда ёришиб, ўзи ҳам бир дам ёшаргандай бўлди.

— Оҳ, олтин ёшлигимиз.

Кекса чинор эса бир дам ҳайрон бўлиб қолди. Буларнинг иккинчи учрашувини ҳам баргларида ёзиш керакми? Бунақа-чини ҳеч эзмаганди-ку? Лекин булар ҳам муҳаббат ҳақида ўй уряптилар-ку?

Демак, ёзиш керак.

Чинор баргларини шитирлатиб ёза бошлади...

ШАФТОЛИ ГУЛЛАГАНДА

Ҳар баҳор шафтолизорга бориб, расм солишни хуш кўрадим. Уйимиздан унча узоқ бўлмагани учун катта ариқ ёқалаб, шийда кетардим. Бу сафар ҳам яёв йўлга тушдим.

Ариқларда баҳорнинг биринчи лойқа суви тўлиб-тошиб оқарди. Осмонда қора булутлар бир дам тўпланиб, яна қайта ёйилиб кетар, енгил шамол эсарди. Сув бўйидаги кўкатлар орасидан ялиғ хиди гулчиллаб димоққа уриларди. Узоқдан пуш-ти гулли ҳарир пардага бурканган келинчақдек шафтолизор кўринди. Шафтолизордан бериоқда ўстан икки ёш терак уч-лари сулув қизнинг икки ўрим сочидай ерга тегай-тегай дерди.

Терак тагидаги майсага утириб, расм чиза бошладим. Шамол шафтоли гулларининг япроқларини тўзитаркан, улар дамбадам альбомим устига келиб тушарди.

Расмни буюкда бошлаётганимда кук юзини яна қора бўлгулар қоплади. Шу пайт шафтолизор ичидан қоп-қора палах-са тупроқни босиб, енгларини шимариб олган, ўн саккиз ёшлардаги олма юзли бир қиз ҳар хил ёввойи дала гулларидан гулдаста ушлаб чиқиб қолди. Қани энди бир дақиқа тўхтаб турса-ю, қоматини қозога тушириб олсам. У эса ёнимдан бепарвогина ўтиб кетди. Лекин унинг кўзлари бир зум бўлсада альбомга назар ташлаганини сездим.

Бир пайт кўкдан бир-икки томчи тушди-ю, сўнгра ёмғир шаррос куйиб юборди. Альбомни ёпиб, пана жой излаб қолдим. Узоқдаги кекса чинор дарахтига кўзим тушди. Югуриб чинор тагига борсам, бояги қиз ҳам шу ерда экан. Чинорнинг эгилган шоҳлари, қавариқ жойи қизни ёмғирдан сақларди. Уни ноқулай аҳволга солиб қўймаслик учун кетмоқчи бўладим.

— Ёмғирда қаёққа борасиз, ивиб кетасиз-ку, — деди қиз енгларини тушираётиб. Мен ҳам чинор тагида қолдим.

Альбомни очиб, қозоғларимни тўғрилаб жойлаштираётгандим, қиз:

— Курсам бўладими? — деб қолди.

Расмларни узатдим. Қиз баъзи суратларга узоқ тикилиб қоларди. Мен қизга бокдим. Икки ўрим сочларини чамбарак қилиб олган, қулоқларида бежирим зирак.

Қўлларим беихтиёр қаламга югурди.

— Расмингизни чизсам бўладими?

— Шундай аҳволда-я?

— Ҳа, бир зумда чизаман.

— Майли.

Қаламни оқ қозоқ узра югуртира бошладим. Ҳаяжонланганим учунми қўлларим титрарди.

— Бўладими? — деган сўз мени уйғотгандек бўлди.

— Озроқ чаласи қолди-да.

— Чаласини кейин чизарсиз. Мана, ёмғир ҳам тиниб қолди, кетмасам бўлмайди. У шундай дея пана жойдан чиқди. Қук юзи тиниклашиб, атроф янада гўзаллашганди.

— Эртага вақтингиз бўлса, шу ерга келолсангиз, расмингизни тутатар эдим.

У жавоб ўрнига бир ёқимли жилмайди-ю, ёлғиз оёқ сўқмоқдан қишлоқ томон кўм-кўк нам майсаларни босиб жадал юриб кетди.

Лоақал исминини ҳам сўраб олмадим-а. Майли, эртага исминини ҳам, ўқиш жойинини ҳам билиб оларман, деб ўйладим. Лекин у эртасига ҳам, индинига ҳам бу ерга келмади. Мен учун ундан бир хотира — туталланмаган сурати қолган эди. Ханузгача ҳар баҳор ўша альбомни олиб, катта ариқ бўйлаб шафтолизор томон бораман. Ҳар сафар қизнинг мен ҳали чизиб улгурмаган бирон-бир белгиси кўз олдимда жонланиб, сурат тобора қизнинг ўзига ўхшаб борарди.

ХАРАКТЕРЛИ ҚИЗ

Ўқитувчимиз бизларга янги топшириқ берди. Характерли одамларнинг суратини чизиш. Альбомни олдим-у, ўқиш жойимизга иқин бўлган кўл бўйига бордим. Кўндан-кўн характерли одамлар кўзга ташланарди, бироқ улар кўнармикини. Шундай хаёл билан боғ айланарканман, кўзим салқин ерга қўйилган уриндикларнинг ирида утирган қизга тушди. У китоб ўқишга берилиб кетган экан, ёнига бориб утирганимни ҳам пайқамай қолди. Мен қидираётган характерли одамлардан бири шу эканлигини пайқадим. Ёурни пучуқ — бир, кўзлари катта — икки, лаблари қалин — уч... қўллари эса узун, бироқ ўзи нозик. Лекин бу қиз бола бўлса, суратини чизишимга рухсат берармикан?

— Бир нимани сўрасам майлими? — дедим аввалига бир нуталиб олиб.

— Кўча тўла одам, шулардан сўрайверинг, — у менга қарамай, шундай деди-ю, яна китобга шўнғиди.

«Вой-бу, нози фироқни кўринг», деб ўйладим ичимда. Сўнг муалойимлик билан:

— Сизда ишим бор эди, — дедим.

Қиз менга ажабланиб қаради.

— Нама ишингиз бор?

— Биласизми, мен бўлажак рассомман. Характерли қиёфага эриш бўлган қизлардан бирини ахтираётган эдим. Қарасам, сиз

жууда характерли экансиз. Агар рухсат берсангиз, суратингизни чизаман. Расмингиз кўргазмага қўйилади.

— Рассомман дегн, — деди у, сўнг менга бошдан-оёқ назар ташлади, — ҳозирнинг ўзида чизиб бўласизми?

— Йўқ. Ҳар куни икки соатдан чизиб, ўн икки кунда туга-таман. Ҳаммаси бўлиб, йигирма тўрт соатда суратингиз тай-ёр бўлади.

Қиз бир оз ўйлаиб қолди, сўнгра:

— Қўп вақт керак экан-ку, — деди афсуслангандек.

— Ҳар куни икки соатдан вақтингизни ажратсангиз, бас. Икки соат икки дақиқадай ўтиб кетадиган гап.

— Имм ... ҳалигидай, қаерда чизасиз?

— Хоҳласангиз шу ерда, табиат фонида чизаман. Ёки ўқиш жойимизда.

— Шу ерда бўла қолсин.

— Сизга минг раҳмат. Жуда ҳайрон бўлиб тургандим. Кечирасиз исмингиз нима, билмасам.

— Тожиниса.

— Исмни ҳам жисмига мос характерли экан, деб ўйладим.

— Эртасига вақтлаи планшет кўтариб боғга келдим. У ўтирган экан.

— Ассалому алайкум, яхшимисиз, — деди у мени кўриб жимайиб ўрнидан тураркан.

— Ваалайкум салом. Қани бошлайверамизми? — дедиму. Планшет устидаги газетани оладим. Тожиниса лабини бир оз чўчқайтириб, қаршимдаги скамейкага ўтирди.

— Бошингизни юқори кўтаринг, бир қўлингизни тиззангизга, иккинчи қўлингизни биринчи қўлингизнинг тирсагига қўйинг, — дедим.

Ҳадеганда қиз керакли ҳолатда туролмади. Бир неча бор унга қандай ўтиришни кўрсатдим. Шундай сўнг анчагина тўғри ўтирди. Қаламни олиб оқ қоғоз узра югуртираётиб, ора-сирара «бошингизни юқори кўтаринг», деб қўярдим. Секин-аста умий чизикларда ҳолати шакллана бошлади. Лекин у тезда чарчаб қолди шекилли, ортқ бир кўринишда туролмади. Бугунча шу бўлар, деб чизишдан тўхтадим ва эртага шу ерда учрашишга келишиб тарқалдик. Эртасига келиб суратини давон эттирдим. Пучуқ бурнини, қалин лабини қорозга туширдим.

Кунлар ўтиши билан бирга орамызда алақандай яқинлик пайдо бўлаётганини сездим. Батъни кунлари суратни вақтлаироқ тутатиб сайр этадиган, қайқда учадиган ҳам бўлиб қолдик. Энди у менга кийик қўзли, бурни бежирим, лаблари гоят нозик бўлиб қўрина бошлади.

— Биласизми? — дедим ўн иккинчи кун, — сурат ўзимга ёқмаётган. Сизнинг латиф қоматингиз бунда яхши кўринмаяпти.

— Бўлмаса, нима қиласиз?

— Келинг, яхшиси янчисини бошлаб қўяқолай. Розимисиз?

— Вой сизни қаранг-у, — деганча Тожиниса менга бир хўмрайиб қаради-да, кетиб қолди.

«Ғашимдан хафа бўлди шекилли, эртага келармикан» деб ўйладим. Уйга қайтдим-у барибир хаёлим унда бўлиб қолди. Тунни беоромлик билан ўтказиб, хаяжонланганча боққа келсам, қўлида атиргул ушлаб Тожиниса таниш ўриндиқда ўтирар эди.

ҲАССА

Чол дунёдан кўз юмди. Кампир бу огир мусибатдан сўнг хасталашиб ётиб қолди. Ўғиллари, неваралари бошида гирди капалак бўлиб, кўнглини овланга интиллади. Ниҳоят, кампир ёстиқдан бошини кутарди. Энг кичик невараси сиртига жездан нақшлар ишланган ҳасса олиб келди. Аммо, кампир фақат чоли тутган, беҳи навадасидан қилинган ҳассани қўлига олди. Ҳассага қараб туриб, қўзлари беихтиёр намланди. Водариг, яқиндагина чоли шу ҳассага суяниб юрарди-я. Кампир ҳассага таяниб, бир-икки қадам ташлади. Назарида ҳассага эмас, тўё чолига суяниб юраётгандай туюлди.

ЧОЛ ВА ҚҮЁШ

Куннинг айна қизиган пайти.

Ҳамма ўзини соя-салқинга олади. Ҳатто кутлар ҳам.

Фақат юқори кўчада яшовчи бир чол эшиги олдидати су-пачада ўтирарди. У қуёш нуридан баҳра олапти шекилли, қўзла-ри юмилган. Гоҳи-гоҳида юзида жимайиш пайдо бўлади.

Кўчадан ўтаётган кишиларнинг баъзилари «кўкнори чол» бўлса керак» деб уйлаётган бўлса ажаб эмас. Чол гоҳи-гоҳида оёқларини силаб қўяр, кишилар буни кўриб «бод касали бор экан-да» деган хаёлга боришлари ҳам мумкин.

Мен яқинроқ танишиш мақсадида супача олдига бордим.

— Келинг, ўтлим, — деди чол қаршиларкан.

— Ассалому алайкум, отахон, бундай жазирамада ўтириб-сиз, аҳволингиз яхшими?

— Киши қаригач, нурга, офтобга интилувчан бўлиб қоларкан. Менинг бод касалим ҳам йўқ, кўкнори ҳам эмасман. Мен ҳозир шу жойда ўтирибману аъзойи баданим роҳатланаяпти. Оҳ, офатигон, офтоб, — деди-ю, яна кўзларини юмиб муарай бошлади.

Куёш ҳам бор ҳароратини чолга тўқарди.

КЎКАЛДОШ

Кўкалдош мадрасаси олдидан ҳар куни ўтганим учунми у кўзимга бир оддий қадимий бино сифатида кўриниб, фавқулодда бирон нарсаси ҳис қилмасдим.

Бир куни Кўкалдош ёнида турган бир гуруҳ саёҳатчиларга кўзим тушди. Улар мадрасага ҳайрат билан боққанча фотоаппаратларини шириклатиб бинонинг турли четидан сурат олишар, менга нотаниш тилда бир-бирларига бинонинг безакларини кўрсатиб ташлашардилар.

Уларнинг юз-кўзларидаги ифодадан шундай бинолар яратган халққа таҳсинлар ўқишаётганини, ҳайратланишаётганини англадим.

Шу пайт вужудимни аллақандай ҳиссиёт эгаллади. Кўкалдош кўкка янада буй чўзиб ажиб салобатга эга бўлгандек, гўш шу маҳалгача мен пайқамеган нарсаси «ялт» этиб ёнгандай бўлди. Гурур билан дам саёҳатчиларга, дам Кўкалдошга боқганимча

«Кечир мени, Кўкалдошим» дердим.

ҚЎГИРЧОҚ

Лоланинг коптоги Иброҳим амакининг ҳовлисига тушиб қолди. Лола қадини букиб юрадиган, қовоги ҳар доим со-

лиқ амакидан кўрқарди. Аммо, нега кўрқилишни ўзи ҳам билмасди.

Энди бўлса коптоги келиб-келиб, унинг уйига тушиб кетди. У журъатсизлик билан ҳовлига кирай-ю, кўзи айвонда кўтирчоқ ушлаб ўтирган Иброҳим амакига тушди. Қўтирчоқни кўриб, кўрқувни ҳам, коптокни ҳам унутди.

— Амати, бу тимти? — сўради бийрон тил билан айвон олдига яқинлашиб.

— Ия, сенми, қизим. Буми ... ма, сен ола қол, — деди Иброҳим амаки бошини кўтариб.

Лола иккиланиб, бир муддат кўтирчоққа қараб қолди.

Иброҳим амаки Лоланинг кўнгироқ сочларини силади, хўрсинди. «Битта шунақа қақажоним бўлганида овуниб юрардим», — ўқсиниб кўнглидан ўтказди. Бефарзандлик ўзини тўнг, одамови қилиб қўйганини энди тушунди.

— Ола, ола бер, — деди мулоиймлик билан.

— Раҳмат, амати!

— Омон бўл, қизим ...

Лола бошини лиқиллатиб бир қўлида кўтирчоқ, бир қўлида копток билан эшикка йўналди.

— Яхши амати экан, — деди ўзича қувониб.

САЛОМ

Ўқшдан чиқиб, уйга келётган эдим. Уймакор эшик олдидан бир қизалоқ тупроқ ўйнар, «Ҳаммом пиш, аталай пиш», деганича дўшпидек юмалоқ тупроқни қўли билан силарди. Мени кўрай-ю, бир зум жим қолди, кейин чангли қўлларини кўксига қуйиб:

— Ассалому алайкум, — деди ва яна ўйин билан обора бўлди. Жавоб қайтардим-у, руҳим кўтарилиб кетди. Бу — менга ёрилаган биринчи салом эди.

Ўзимни аллақандай катта одам бўлиб қолгандек ҳис қилдим.

БИЛМАС ЭДИМ

Муҳаббат. Гўзал қизлар билан неча бор суҳбатлашган бўлсам-да, биронтаси кўнглимда узоқ яшаб қолмасди. Китоб

қахрамонларининг мухаббат ишқида ўрганиб ёнишларини ёзувчи хаёлининг маҳсули деб билардим.

О, билсам, гўр эканман.

Сен билан учрашдим-у, мухаббат нималигини англадим.
— «Хижрон. Кутиш нималигини билмай, озода қушдек эркин юрардим. Севгилимнинг рухсорини бир кўришни ўйлаб, тунларни бедор ўтказишимни билмас эдим. Сен билан учрашдим-у, хижрон азобини чекдим.

Висол. Авваллари висол онлари нималигини тушуна олмасдим. Сен билан учрашдим-у, висол лаззатидан тотиб кўрдим.

Рашк. Бола бўлиб бировдан ҳеч нарсани қизганмаган эдим. Сен билан учрашдим-у, қизганчиққа айландим. Ёйқ, одамлардан буюмларни эмас, ёғиз сени қизгандим.

Бевафолук. Севги ҳеч қачон дарз кетмайди, у метин тошдек мустаҳкам бўлади деб тушуна бошлаган эдим.

О, билсам, бола эканман.

Сен билан учрашдим-у, вафосизлик аламинни чекдим.

Нафрат. Қабих кишилардан, ёмон одаглардан ёшлигимда ҳам нафратланардим. Сен билан учрашдим-у, қабих кишилардан, ёмон одаглардан эмас, балки бевафо қиздан ҳам нафратланишни ўргандим.

ИРОДА

«Мураббий йиқилаётган болани тутиб қолди. Унинг атрофида лўппи юзли кичкинтойлар шодон ўйнаб юрибди. Жажжи қўлларида белкурракчани маҳкам ушлаганча, оладинроқда бир бола ўйинчоқ машинага қум сояпти. Дарахлар орасидан эса қуёш нурлари мўралаб турибди». Залда ўтирганлар, комиссия аъзолари бу суратга ўзоқ вақт сукут сақлаб қараб қолдилар.

Сурат бир овоздан аъло баҳога сазовор бўлгани эълоҳ қилиниши билан залда қарсақлар янгради. Картина ёнида ўрта бўйли, қорачадан келган, яноқлари бир оз туртиб чиққан йигит турарди. Унинг пешонасини тер босган. Ҳаяжонланиб директор олдига яқинлашди.

— Бутун билим юрти номидан диплом ишингиз беш баҳо олгани билан табриклайман.

Бу сузларни эшитаркан, эшикка яқин жойда ўтирган, атлас кўйлакми қизнинг кўзлари бейхтиёр намланди. У шошиб, қора сумкасидан дастурмолинни олади, сўнг ташқарига йўналди. Офтобнинг оташ нафаси юзига урилади.

«Менинг ҳақим йўқ, ортиқ кўришга. У мени кечирмайди. Ўзим унинг ўрнида бўлганимда кечирармидим?»

Қиз шундай хаёл билан ўзоқ вақтгача собиқ севгилиси — оқкиш олган картина соҳибини ўйлаб кўчаларда бемақсад айланиб юрди...

... — Нима қилади, қўлимга деяпман?

... — Кейин биласиз, кейин.

Врач, шундай, дея, Пулат оладидан узоқлашди.

... «Мен ўқишга боришим керак эди-ку. Ҳа, ҳа ... богдаен сурат чизиб келаётганимда ... Айтмоқчи бола тирикми?» — деб ўйлади Пулат.

— Ҳамшира, бола тирикми?

— Ҳа, тирик қолди.

«Бола тирик бўлса, нега мен ётибман бу ерда. Чизган суратларим қайда қолдиркан». Бошини қия кўтариб қафлари ўрнида дўппайиб турган бинтни кўрди. Шу пайт миёсига бир шима зарб билан урилгандай бўлди. У яна хушидан кетди.

Шу куни олдига ота-онаси келиб кетди. Она ўғлини кўриб юм-юм йиғлади, ота фақат «Бардам бўл, ўғлим» дея олди, холос.

Эртаси куни Пулат анча тетиклашиб, кўзини очди-ю, хаёлга дастлаб Барно келди.

«Айтмоқчи, Барно билдимикин мени бу ерда ётганимни. У билан охириги маротаба қачон учрашдим? Тўрт кун у ҳафтадан, уч кун бу ҳафтадан, демак, етти кун бўлибди-да», — деб ўйлади Пулат.

Орадан уч кун ўтгандан сўнг Барно елкасига оқ ҳалат ташлаб келиб қолди. Оппоқ юзидаги қора холи унинг ҳуснини очган. Сочини юқорига қилиб олгани учун думалоқ юзи бироз чўзилгандай кўринади.

— Кеча эшитиб қолдим. Қаттиқ жароҳатландими кўлингиз?

— Назаримда, бармоқларимни кесиб ташлашганга ўхшайди.

— Нима деяписиз? — деди Барно кўзларини катта очиб.
«Наҳотки сен мендан юз ўтирсанг, Барно? Йўқ, у ачинаш ти, холос», деб ўйлади Пўлат унинг юзига боққанча.

Лекин Барно орлиқ келмади. Курсдош ўртоқлари келганди, уларнинг юзида ачинаш ҳиссини пайқаб қолиб, юраги баттар сиқилди.

Бинтлар ечилган кун Пўлат ўз кўлларини кўриб таниймай қолди. Иккала кафти йўқ. Унинг ўрнида тирсагидан насти ки қисми ораси операция йўли билан очилганди.

«Оташкуракнинг худди ўзи бўлибди», деб ўйлади Пўлат алам билан.

Касалхонадан чиққандан сўнг беш-олти кунгача уйда ётди. Лекин тезда зерикиб қолди. Бир кун эрга тонгда туриб, кўчага чиқиб кетди.

Узоқ вақтгача кўчаларда айланиб юрди. Назарида, ҳаммаё ўзгариб қолгандек эди.

«Нега Барно касалхонага атиги бир маротаба келди?» Унинг хаёлига шу сўз қайта-қайта келарди. Пўлат институт ёнига тушган етиб келди-да, пойлай бошлади. Ниҳоят, дутонаси билан кулишганича Барно чиқди. Кузи Пўлатга тушган заҳоти у кулишдан тўхтаб, дутонасига бир нималарни айтиб, унинг олди-га яқинлашди.

— Салом, тузалиб кетдингизми?

Улар салқиндаги ўриндиққа бориб утирдилар. Орага оғир сукунат чўқди. Пўлат гапни нимадан бошлашни билалмай хуноб бўларди. Барно тезроқ кўлаарини кўра қолганда эди.

«Бармоқларим, кафтим йўқ дейми? Ҳа, шундай деганимиз. Ахир бизнинг севгимиз мустаҳкам-ку. Кафт нима бўлибди. Барно иккала кўлим кетса ҳам барибир севади», деб ўйлади ички гурур билан Пўлат.

— Барно, биласизми, менинг кафтларим ўрнига мана булар қолди. — деди у кўлини кўрсатиб.

«Худди қисқичга ўхшайди» деган фикр Барнонинг миёнага ялғ этиб келди. «Энди мен уни бундай аҳволда қандай сева оламан? Ўртоқларим келиб-келиб ногиронни топдингми дейишмайдимми? Аллақандай гўдак болани кўтказаман деб, шундай аҳволга тушибди-я», деб ўйлади Барно.

— Негга гапирмайсиз, Барно?

— Нима десам экан. Сиз ... тушунинг, мен қийин аҳволда қолдим. Келинг, яхшииси энди ...

Барно ўрнидан туриб, югуриб кетди.

Пўлат, «тўхтанг, Барно», демоқчи бўлганда, томоғига бир нима қадалиб қолгандай туюлди.

«Наҳотки севги шу бўлса?» — деб ўйлади алам билан Пўлат. Ўрнидан туриб тез-тез қадам ташлаб, сершовқин чорраҳага кетди. Машиналар елиб ўтарди. Юк машинаси келаётганда «сфальта қадам ташлади».

Бирдан қаттиқ тормоз овози, шофёрнинг бақиргани эшитилди. Атрофига одамлар тўпланди.

— Ҳей йигитча, нима бало, ўлгинг келяптими?

— Ичиб олгандир-да.

Пўлат қизарганча тўпланганлар орасидан чиқиб, йўлга қўйлаб юриб кетди.

«Нега мен ўзимни ҳалок қилмоқчиман? Барнога учаки-нибми? Айбим нима?»

Планшетта оқ қоғозни кўйиб, қўлга қаламни олади. Лекин кўлидан қалам тез-тез тушиб кетар, қоғозда эса эгри-бугри чизиклар пайдо бўларди. Хона деворларига осиглиқ суратларни кўз югуртирди.

«Наҳотки шулар сўнгги ишларим бўлиб қолса?» — деб ўйларди-ю, қаламни яна қоғоз узра юртга бошларди. Кечаю кундуз қаламни қўймай, кўпдан-кўп қоғозларни бўяб ташлади.

Қуналар ўтиши билан қаламни эркинроқ юргизиб, тўғри чизиклар тортадиган бўлиб қолди. Олдига чойнак, пиёлани кўйиб олиб суратини чизарди. Расм солишни биринчи бор худди шундай оқдий бўюмларнинг тасвирини чизишдан бошлаганди. Энди ҳаммасини қайтариш керак.

Қуналар ўтиши билан мураккаб шаклларни ҳам чизди, бўёқда ҳам ишлади.

Бир кун қанча папкадаги расмларни кўраётиб, Барнонинг суратини кўриб қолди.

Юраги увишгандай бўлди. Аввалига қўлга олиши билан йиртиб ташламоқчи бўлди-ю, лекин ўзини тутди. Назарида

— Арзимаган бир хат, ойижон. Халиги, бутун инстинктуларда мажлис бўлади, борсам майлими?

— Борақол, қизим, борақол.

Шоира севингдан онасини қучоқлади, сўнг зум ўтмай кўз йиниб чиқди.

— Бемаҳалга қолмагин.

Шоира, «хул-хул», деганича ҳовлидаги атиргуллардан бир нечтани узиб, эшик томон йўналади. Эшик ёпилиши билан Мастура хола:

— Вой, қизин тушмагур-ей, — аеди-ю, бутун вужудини тўқин-ланиб, лабларига табассум югурди.

САБОҚ

— Нечанчи курсда ўқийсан? — деган товуш эшитилди.

— Ўтириладим.

Ёнимда қариоқ, ёшига нисбатан юзи серажин бир киши турарди.

— Биринчи курсда, — хайрон бўлиб жавоб бердим.

— Қайси бўлимда?

— Расм ўқитувчилиги.

Расмчилик мактабда ўқиётганимни қаердан билган экан, деб хайрон бўладим.

— Мен ҳам ўқигандим бир пайтлар, — аеди худди менинг саволимга жавоб бергандай.

— Ҳозир ҳам ижодий иш билан шуғулланасизми?

— Этик мойловчилик қиламан.

— Нима?

— Мен уттиз бешинчи йилларда ўқиганман, Олмаотада. У пайтларда қоз, бўёқ етишмасди.

Бир оз жим қолди. Юзига диққат билан қарадим. Пешонасида ажинлар қат-қатлашиб, кўзлари қисилган. Бу кўзлар алам-қайгуларни курганидан далолат бериб турарди.

— Тузуккина расм солардим.

У чуқур уҳ торғди. Намланган кўзларини гижимланган даст-румоли билан артди.

... Ёмон болаларга қўшилиб кетаётганимни ҳеч англамадим. Секин-секин ичишга ўргандим. Ўқиниша хоҳласам бориб,

суратдаги Барнонинг кўзлари «мен сизни севардим-ку» деб тургандай кўринди.

«Ха, унда мени севардинг. Шунинг учун охиригача тутат-шим зарур. Уша вақтдаги муҳаббатга лиммо-лим бўлган кўзларингни акс эттиришим керак», деб уйлади Пулат.

Планшет устига расмни қўйиб, камчиликларини тўғри-лай бошлади. Мўйқаламни юргизганча Барно билан учра-шувларни эслай бошлади. Расмда Барно тирик инсондек, ҳозир гапириб юборадиган ҳолатда гоят жонли, тўлақонли чиққанди.

Барно институт биносидан ёлғиз ўзи ўйчан қиёфада чиқ-ди. Пулатни кўриши билан юзида беихтиёр жиламайиш пайдо бўлди-ю, дарҳол сўнди.

— Суратингизни олиб келгандим.

Пулат суратни Барнога узатди-ю, сўнгра кескин ўтирилиб, тез-тез юриб кетди.

ҚИЗИ ТУШМАГУР

Мастура хола ўй йиғиштираётиб, қатор терилган тарелка-лар тагидан кичкина хат топиб олди. Қизиқсиниб ёруққа олиб келди-да, ҳижжалаб ўқий бошлади.

— «Салом, Шоира. Кеча нега келмадингиз? Эртага боғда учрашайлик. Йўқ, деманг, келинг, кутаман. Мансур».

Мастура холанинг пешонасидаги ажинлар чуқурлашиб, оғир уйга толади.

Нима қилсин? Қизини уришсинми? Қайси гуноҳи учун?

Эсида, ўн беш-ўн олти ёшларида қўшнинг ўғли Омон тез-тез уйларига девордан мўралаётганини пайқаб, аёваси Мастуранинг уйга қамаб қўйиб, Омонни маҳалла-қўй ўртасида бад-ном қилганди.

Шу маҳал эшиқдан ойдекина Шоира кириб келди-ю, она-сининг қўлидаги хатни кўриб, қизариб кетди.

— Қизим, бу хат саникимасми? Қарилик курсин, кўзим тиниб ўқий олмадим.

«Ўқий олмадим»ни эшитиб Шоира енгил нафас олди.

хоҳласам — бормадим. Баҳоларим пасайиб кетди ... Жим қолиб, бир пас бошини қуйи эгди, кейин яна галини давом эттирди.

— Уқини ташлаб кетадим. Кўп йиллар ўтди. Бир куни ўзим ўқиган мактабга бориб қолдим. Менинг ҳам расмларим залда осиглиқ турган экан. Ўз расмимга қараб, беихтиёр кўзимдан ёш қуюлди ... Энди қўлларига планшет ушлаган ўқувчиларни кўриб қолсам, ёшлигим эсимга тушади.

У атрофга бир зум қараб турди-да, сўнг тили гапга бормай хайрлашиб узоқлашди. Шунда мен унинг қадини букиб, бошини бир ёнга қийшайтириб юришини пайқаб қолдим. Воқеа менга қаттиқ таъсир қилди. Сўнг қўйнимдаги «яримта»ни олиб, бурчакда турган кути ичига улоқтирдим. Қирсиллаб синиши билан кўз олдимдаги туман тарқалиб, атроф ойдинлашгандай бўлди.

СУРАТ

Деворда осиглиқ турган суратни ҳар кўрганимда изтиробга тушаман. Нега мартаба олиб ташлашга ҳаракат қиламан-у, лекин олиб ташлай олмайман. Эҳтимол суратда маъсум боқиб турган кўзлар мени ўз шаштимдан қайтарар? Мунча ҳам қонқора-я бу кўзлар. Расм йиртилган бўлиб, у қайта бир-бирига ёпиштирилганди.

Унда боғдаги ўриндикда кўлида гулдаста ушлаб ўтирган қиз тасвирланганди.

Эх, шу сурат бўлмаганда эди ...

Ўз севгилисига вафо қилмайдиган қизни севиб юрган эканман. Бироқ суратга ҳар гал қарайман-у, бу тахминимдан ўзим шубҳаланаман. Нега бахтиёр дамларим бир кунда, бир сонияда оёқ ости бўлиб кетди? Ким айбдор?

Уми ёки менми деган савол миямга келиши билан охириги учрашувимиз кўз олдимга келади. Ўшанда, кайфи бузуқ одамдек, ҳаво дам очилиб, дам қоронгулашиб турар эди. Боғдаги дарахтларнинг барглари шамолга бардош бера олмай тутдай тўкиларди. Ҳар бир барг ўзи куртак ёзиб ўсган шохчасидан ўқинч билан «чирт» этиб ўзиларди-да, буралиб-буралиб ерга ёки ариқ ичига тушарди. Шу куни Шоира кечикиб келиб, менга шу суратни кўрсатди.

— Биласизми, менга бу суратни бир ёш рассом йигит чи-зиб берди.

Ичимни бир нарса тирнагандай бўлди.

— Эҳтимол кўлингиздаги гулни унга тақдим этгандирсиз. Нега кеч қолдингиз, десам унинг олдига экансиз-да, — дедим жаҳл билан.

— Ҳамида ака, бу нима деганингиз, — деди Шоира меҳнаф хафа бўлиб. — Қаранг, қандай чиройли чизилган сурат.

Шунда ўзим билмаган ҳолда дарров расмни кўлидан олиб, йиртиб ташладим. Шоиранинг қулиб турган чехраси туманлашди-ю, бирдан югуриб кетиб қолди.

— Шоира, — деганимча қолдим.

Кўкда тўпланиб, ёйилиб турган булуғларнинг сабрлари ту-гагандай шаррос ёмғир қуйиб юборди. Терак барглари ёмғир билан аралашиб юзимга урилар, лекин мен ҳеч нарса сезмас-дим. Нима иш қилиб қўйдим? Нега унинг гапига ишонмадим? Шу каби саволлар оқими тўхтовсиз миямга қуюлиб келар, лекин биронтасига ҳам жавоб тополмасдим.

Кўп маҳаллача суратни ким чизганини тополмай юрдим. Бир куни уйимизга ўртоғим Маҳкам келди. Кўпдан бери кўришмагандик, чунки у иш билан алақайси шаҳарга кетганди. У ҳали стулга ўтирмасдан, девордаги суратни кўриб қолиб, олдига яқинроқ борди.

«Наҳотки, Маҳкам ...» деб ўйлашим билан у:

— Ия, мен чизган сурат-ку, — деб қолди. — Бўлажак қайда-гим Раънонинг суратини чизмоқчи бўлганимда, шу ўртоғини бошлаб келган эди. Раънонинг илтимоси билан унинг суратини ҳам чизгандим. Ҳўш, бу суратдаги қиз сенга ким бўлади? Ё сенинг ... — Маҳкам ҳамма нарсани тушунгандай, жим қолди.

Мен суратга қараганимча қотиб қолгандим. Назаримда, Шоиранинг кўзлари «Ана эшитдингми, рашкчи» дегандай туюлди.

АРИЗА

Салқин шабада эсди.

Терак учига келган ой, симёғочга осилган фонусдек, Абдуса-мднинг юзини ёритарди. Атрофни сукунаг чуллаган. Нима қилиш керак? Уч-тўрт кундан бери ўқидан чиқиб, шу ерга келади-ю,

хаёлга ботанча миясидаги гужгон савомларга жавоб излайди. Бу гун ҳам қаттиқ сочларини тез-тез силаб, қалин қошларини бир-бирига туташтириб, сойга тушаётган терак аксига қаради. Сўнгги оёқ остидаги тошлардан бирини олиб сойга отганди, «шўлп» эгган овоз эшитилиб, ойнинг акси сув бетида қалқиди.

«Наҳотки келажақда бировлар қўлида шу тошдай отили» юрсам? — деб уйлай бошлади у бейхтиёр. — Нега мен шуни ўқишга кирмасимдан оладин отамга тушунтирмадим. Афсус, армиядан қолибман-у, ҳаётда ўз ўрниمنى йўқотибман. Қандай қилиб ўзим севмаган фанда ўқишни давом эттира оламан? Кейин-чи? Мен ҳам шу тошдек бир кун ҳаётда ўз ўрниمنى тополмай чўкаман. Нима қилиш керак?»

Абадусамад бир фикрга келгандай, уйлари томон шахдам юриб кетди. Эртаси куни Абадусамад институтга дадаси олиб берган ялтироқ қора портфелсиз борди. Костюмининг ич чўнтагида эса ректор номига ёзилган ариза бор эди.

МЕРГАН

— Эй, қўясанларми ... ёки битта-яримтангни бир уриб пачоқилиб қўяйми. Бу қанақаси, тош отавериб тоимини чилдирмақилиб юбордиларинг-ку! Йўқол ҳозир ҳамманг кўзимдан ...

Қўлида ўқлоғи билан болаларга дағдаға қилиб турган Тургун ака кўчанинг бошида келаётган бир болага кўзи тушди-ю, нафаси ичига тушиб кетди. Баданини жунжитадиган «изгирин» сочиб турган қовоғи дарҳол киш чилласидаги нурсиз қуёшдек очилиб кетди. Бола эса қўлида роғатка, қўйни тўла тош, толлардаги чумчуқларни чирқиллатар, теккиза олмагач, яна ота бошларди.

— Келинг-келинг, оббо Сотимжон-ей, бу куш овнига чиқибдилар-а, баракалма-баракалма. Ҳуб яхши иш қилибсиз-да. Хуш, ўлжа қандай, ўлжа. Битта-яримта дайди қушчани уриб туширдиларми?

Бола кўйлагининг енги билан бурнини артаркан, йиғламираб «йўқ, уялмадим» деди.

— Э, шундайми, ҳозир-да, ҳозир. Ана мусича, қани бир отинг-чи.

Тургун ака ўзининг уйи олдидagi толга қўнган мусичани кўрсатди. Бола гапга парво қилмай, қушни пойлади-да, резинка-

ни чўзиб қўйиб юборди. Тош тўғри бориб, Тургун ака ўзининг катта деразаси кўзига терди. Дераза ойнаси чил-чил синиб ерга тушди.

— Ия, мўлжал шундай бўлган экан-да, ҳечқиси йўқ. Асло хафа бўлманг.

Тургун ака ичидан зил кетса ҳам боланинг кўнглини олдига ҳаракат қиларди. Бола бир оз ўралашиб турди-да, толга қарай-қарай, тор кўчага кириб кетди.

— Хужайиннинг уғиллари бўлади. Ўзиям катта бўла чивиннинг кўзини пойлайдиган мерган чиқади-да, — деди Тургун ака боланинг орқасидан қараб қоларкан. — Оббо азамат-ей, ҳуади отасининг ўзи-я.

«ИЖОДКОР»

Ўрта бўйли, қорачадан келган, қийиқ кўзли Ўктам исмаи аўстим ўзининг ажойиб қарашлари билан мени лол қолдирарди. Очигини айтганда, у гапга устаси фаранг бўлиб, йўқ нарсани бордек, борни йўқдек қилиб кўрсатиш қобилиятига эга эди. Шу сабабли дарсда ўқитувчи доскага чақириб қолса, у шундай тез гашириб тўқиб-бичиб ташлардики, оқибатда ўқитувчи «аъ!» тез қўйибгина қолмай, бошқаларни ундан ўрнак олишга ҳам чақирарди.

Бундай муваффақиятга эришишига сабаб, Ўктамнинг айтишича, гапираётганда образга кириб кетиши экан.

Қизлар билан гаплашишни ҳам ... Айтмоқчи, қизлар билан қандай суҳбатлашгани бу ҳикоямизнинг мавзуси эмас. Мен унинг ҳали ёзилмаган, лекин келажақда албатта ёзажак «асар»ларидан намуналар келтирмоқчиман.

Шундай қилиб, Ўктамга йўлда ёки трамвайда илҳом лариси суғрамасдан ташриф буюриб қоларди. Шунда у бир нуқтага ёки тўғридан-тўғри вагонда кетаётган бирор-бир кишининг шалкаси ёки дўшисига боққанича «ижод» қилиб ташлайверарди.

Масалан, у кўчада тўхтаб турган машинага боқиб:

— Машина юрмаса, у бир ерда тўхтаб туради. Механика ҳақида танқидий мулоҳазалар. Ў. Аҳмедов. Асарлар, 168-бет, — деб қўярди. Мен эса жилмайганимча унинг фикрларига қўшилиб, ҳатто қувватлаб турардим.

* Яъни: ғайрат.

— Уктам Аҳмедов вагон деразасидан боқа туриб, бир жил майиб кўйди. Олим ў. Аҳмедов ҳақида эсдаликлар. А. Камолов. Асарлар, 9-бет, — каби сўзларни айтардим.

Уктам сўзимдан таъсирланиб, янада ғайрат билан ижода бошларди.

Мана, унинг ижодидан намуналар:

«Анқайма, лалайма, тўғри ўтир, шалпайма. Бўламаса дарсни тушунолмай қоласан. Таълим ва тарбия ҳақида. Ў. Аҳмедов. Асарлар, 403-бет».

«Ёзда ҳавонинг иссиқ келиши қишда ёқилган ўтин-кўмининг оз-қўлпишга боғлиқ. Об-ҳаво ҳақида. Ў. Аҳмедов. Асарлар, 8-бет».

«Гул тикансиз бўлмайди, қуш қанотсиз. Табиат ҳақида фалсафий қарашлар. Ў. Аҳмедов. Асарлар, 58-бет».

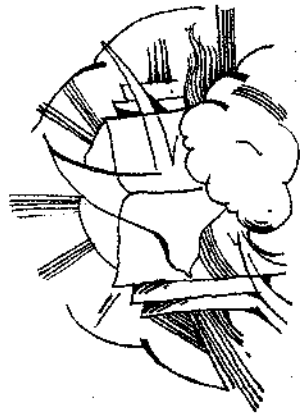
«Сув ўтни ўчиради, резинка қаламда ёзилган хатни. Ҳикмати сўзлар. Ў. Аҳмедов. Асарлар, 23-бет».

«Сичқон филнинг узоқ аждоғи, мушук йўлбарснинг, чулвалчанг илоннинг. Ҳайвонларнинг келиб чиқиши ҳақида мулоҳазалар. Ў. Аҳмедов. Асарлар, 48-бет».

Кўриб турибсизки, аўстим томонидан айтилган фикрлар ўзининг «теранлиги» билан ўқувчини «ўйлантириб» қўяди.

Ҳозирги кунда у:

«Сув қайнамаса, бугта айланмайди» ва «Қор осмондан ёғади» каби муҳим фикрларини ёзилажақ асарларининг қай бир жидига қиритиш устида бош қотирмоқда. Булар муваффақиятли ҳал этилгач, у «Қушларнинг учиши уларнинг қанотларига боғлиқ», деган янги йирик илмий асарида қушлар қанотсиз минг метрга учоқмасликларини исбот қилмоқчи.

Инсон қирралари

Яъин.

— Уктом а.

Майиш хуш.

Аққу.

— 9-с.

— 1-с.

— 2-с.

ҚИРРАЛАР

Хар бир жисмининг ўз қирраси бўлади. Китобнинг, столнинг, оломсинг ва яна сон-саноксиз буюмларнинг қирраси бўлишини ҳамма билади.

Одамнинг-чи? Одамнинг ҳам қирраси бўлади. Фақат бу қирралар китоб ёки стол қиррасидан кескин фарқланади. Чунки одамнинг қиррасини ҳатто улкан микроскоп орқали ҳам кўролмаймиз, ўлчамаймиз!

Товус қанотини ёйганда минг тусда товланади. Яъни унинг бир қирраси намоён бўлади. Товус патларини ёйиб, одамларни ўз чиройи билан хурсанд этади. Албатта, бундан у мағрурланмайди. Зотан патларини ёётганда фойда чиқиш-чиқмаслигини ўйлаб ўтирмайди, чунки бу нарсаси табиат томонидан инъом қилинган бир ҳаракат бўлиб, насадан-насага ўтаверади.

Одамдаги қирралар эса инстинкт равишда авлоддан-авлодга ўтмайди. Буларни ўзи қабул қилиб олади, ўзлаштиради.

Агар биз кўлимизга бир парча оломсини олиб қарасак, кўздан-кўп қирраларини, уларнинг бир-биридан чиройли эканини бир айлангиришдаёқ билиб оламиз.

Қани энди одамни ҳам кўлга олиб айлангириб боқинг-чи! Тўғри, сира иложи йўқ. Худди шу нарсаси бизни тоҳида чалкаштириб, мушкул аҳволга солиб қўяди. Чунки одамнинг бир қирраси гўзал бўлса, қолган қирралари ҳам шундай гўзал бўлади деб, ҳеч ким айта олмайд.

АҚА

«Ақали одам», деган иборани биз кўп эшитганмиз. Шунда дарҳол ҳаёлимизга яхши одам келади. Бир ўйлаб кўринг-чи,

ғалати эмасми? Нима учун яхши одам ҳаёлимизга келади-ю, ёмон одам келмайди.

Нима, ёмон одам ақсизми?

Ҳечамда, тоҳида ёмон одамнинг ақли ман-ман деган яхши одамникидан ўтиб кетади. Ёмон одам шундай яримас нарсаларни ўйлаб топадики, ақлига тан бермасдан илож йўқ. У ҳар қандай шумликни, «ақли»га таяниб қилади.

Ақдан яхши одам олижаноб ишлар учун, ёмон одам нағизли ниятлар учун фойдаланади. Ақа бу ҳайкалгарон қўлидаги лойдек гап. Хохласа гўзал тимсолини, хохламаса бидбуруш қиёфани яратади.

Ақа сувга ўхшайди. Унда қанда ҳам эрийди, заҳар ҳам.

ИНСОН ҚАЛБИ

Инсон!!!

Баралла овоз билан бир айтинг-чи. Қандай жарангдор, сермазмун ва улуғвор эшитилади. Инсон қалби-чи?

... Бир овчи ўғли билан сўқмоқ йўздан кетаётганида, нима бўлди-ю фарзанди тошга қоқилиб йиқилди. Унинг бўзарган чехрасини, кўзидаги ёшларини кўриб овчининг қалби эзилгандек бўлди.

Овчи фарзандини даст кўтариб, оёқларини силади, юзларидан ўтди. Фарзанд тез орада тинчланди. Бир маҳал овчи атрофга боқаётиб, қоятош устида турган она-бола кийикка кўзи тушди. Сўнг фарзандини авайлаб кўкат устига ўтқазди-да, кийикларни нишонга олиб отди. Она кийик бир сапчиди-ю, йиқилди. Кийик боласи бир дақиқа қотиб қолди-ю, сўнг ўқдай учиби, овчи кўзидан ўзоқлаша бошлади.

Уларни инсоннинг ўз фарзандини меҳр билан эркалатишлари маҳлиё этганди. Афсус...

Мана энди кийик боласи, инсон қалбининг қаҳридан ўзоқлашмоқда.

БОЙЛИК

Ривоят қилишларича, Искандар Зулқарнайн вафотидан олдинроқ, агар мен ўлсам иккала қўлимни тобутдан чиқариб кўйинг, деб васият қилган экан.

Бунинг сабабини билишга кўлар қизиқибди-ю, лекин қим удаасидан чиқолмабди. Ниҳоят, одамлар юртнинг аҳоли маданията юзланибдилар.

— Искандарнинг иккала қўлимни тобутдан чиқариб қўн-
 мар, дейишига сабаб, — дебди донишманд — кўп ўқалам
 босиб олиб ҳадсиз бойликларга эга бўлсам ҳам у аунётини
 қўлим қуруқ кетяпти деганидир.

О, улуғ лашкарбоши, сенинг қаршингда бош эгаман. Ак
сен кеч булса ҳам ўз хатоингни тушунибгина қолмасдан, б
ки одамларга ибратли иш ҳам қилгансан. Баъзилар бойи
дейилганда фақат олтин-қумушларни, зебу зийнатларни, б
зиар эса соғломликни, хотиржамликни кўз олдидарига к
тирадилар. Аксари ҳолда бойлик одамларни ваҳимага, тел
сата солиб, умрини эғовлаб туради.

Қисқаси:

—Аочин, сенинг бойлагинг нима?

— Бақувват қанотларим.

—Инсон, сенинг бойлигинг нима?

— АҚЛИМ.

Ҳа, инсонни бойлик эмас, ақли уни лочин қанотларида
юксаликка олиб чиқади.

МУҲАББАТ

• Мухаббат. Мана шу биргина сўзда қанчадан-қанча маъно бор. Ватанга муҳаббат, халққа муҳаббат, ота-онага муҳаббат ва ёрга муҳаббат.

йүк, мен буларни бир-биринга солиштириб, қай бирига муҳаббат устун туришини билмоқчи эмасман. Зотан булар — тенг. Ватанини севмаган одам, халқнинг муҳаббатига сазовор бўлмайди. Ота-онани қадрламаздан туриб, ёрнинг қадрига етиш муҳаббатига эришиш мумкин эмас.

Мен бу ўринда факат ёр мухаббати ҳақини сўрайман.

Муҳаббат — қачонки икки қалб бир-бирининг фазилатларини кўра оласа, қачонки бири иккинчисин ҳақида қайғурса, ёнаётгани вужудга келади. Лекин муҳаббат камар эмас, белга тақиб юрилса ёки зирак эмас қулоққа тақиб ўзгаларга кўз қўяманса.

У фақат қалбада яшайди.
У гулда ухшайди. Парварии қилинмаса, асраб-авайланмаса
да дарахт япроқлари новдаларни тарк этгандек, қалбни тарк
ди. Бироқ новда тўкилаётган япроқларга ачинмайди. Ба-
дан янгиси пайдо бўлишини билади. Аммо қалб новда эмас.
Қалбат қалбни бир маротаба макон этади, тарк этгач, худ-
дасига остилаган ўлакдек қайта топилайди.

Муҳаббат гўдак кулгусидек бегубор, тоғдаги чашмадек бушлиққа оғишлаш уфқда қулай-
кулайроқ бўлгандагина, қалба пайванд бўлиб мангу яшай-

ИНСОН

— Кукка буй чүзгән серхашам, сержило, юксак иморат-
дини бунёд этган ким?

— ИНСОН!

— Ўзгалар
— Инсон!

— Инсон:
О, азиз бунёдкор, ижодкор ва заҳматкаш инсон, сенинг

— Бу иморатларни харобага айлантирган ким?

by $\mathbf{m}$ $\mathbf{m}^T$

— ...
— ЖӘНИМ ОМОН КОЛСИН ДЕБ, ХАЛҚИНИ СОТТАН КИМ?

— ...
Бүткүл савомдар онмида доа қолиб, уйга толаман...

ЗАХАР

«Тилидан заҳар томади-я», деган иборани ҳар ким ҳам эшиттан. Ҳа, баъзи одамларни илонга, тилини заҳарга ухшатадилар.

Табиат илонга бир дақиқа тил инъом қилганда у:

— Э, одамлар, нахотки ивгоарларни, галямисларни менга тенглаштирсангиз. Тўғри, уларни ҳар қанча ёмонласангиз, баъзи одамлар ҳақида илондек совуқ десангиз ҳам розиман. Лекин тилларини менинг заҳаримга ўхшатишингизга асло чидай олмайман. Ахир заҳаримдан ўзингиз шифо топасиз-ку, — дер эми ҳасрат билан.

Мураккаб режа, мураккаб станок, мураккаб шакл, мураккаб дунё. Яна бир қанча аниқ ва мавҳум нарсалар, тушунчалар ҳақида мураккаб деган сўзни ишлатамиз.

Лекин ҳар қандай мураккаб шакл ёки режа устида обдон ўйласак, керакли қўлланмалардан фойдалансак, у бизга содда нарса бўлиб қолади.

Бироқ одамнинг ичига кириб бориш, гўё денгиз бағридан сўқмоқ топишдек ўта қийин, амри маҳол иш. У гўё уфқдек чексиз. У худди лочиндек чарх уради, шердек хайбат солади ва ... олмахондек мулойимлашади.

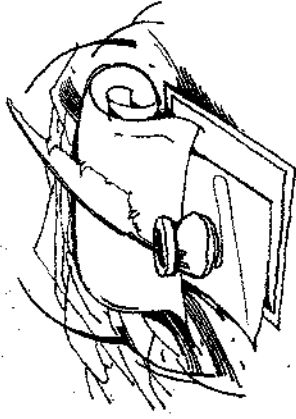
Қисқаси: мураккаб деган сўзнинг тўла маъноси режа ёки станокда эмас, одамнинг саъй-ҳаракатида ечилади.

АЙЁР

Баъзилар ҳақида «Бағтол, тулкидек айёр экан» дейишади. Бечора тулки агар бундай «таърифлари» борлигини билганда-ми, номус қилгандан ўзини алақачон овчининг ўқиға тутиб берган бўлармиди? Негаки, у очдан ўлмаслик учун, айёрлик қилиб, ҳайвон овлаб кун кечиради.

Лекин айёр одам булак масала, у қорни тўқ, усти бут бўлганда ҳам тинчимаёди, нафс илинжида изғиб, тулкилик қилишдан чарчамайди.

Масалалар

— Ҳа, оғайни, ҳар куни юз мартаба очилиб-ёпилиб, роса чарчасан. Менга эса мазза, ҳеч очилмайман, — деди иккинчи табақа.

Бир куни кўчага ёғоч туширилди. Ҳеч очилмай ётандан тоб ташлаб қолган табақа буни кўриб ваҳимада қолди. Қийин-чилик билан очилди-ю, лекин ҳадеганда ёпилмади.

Шунда ранда ёрдамга келиб, баъзи жойларини текислади. Табақанинг жони шундай оғридики, туриб-туриб биринчи табақага ҳаваси келди:

— Меҳнат қилмай ҳадеб ётаверсанг, оқибати шундай бўлади, — деди биринчи табақа.

ТУФЛИ ВА КАЛИШ

Туфли калишнинг ичида иссиққина ва топ-тозагина яшарди. Бир куни у калишни менсимай, шундай деди:

— Ҳой, калишвой, афти-ангорингта бир қара, лой билан безанган-а. Мана, мендан ўрناق олсанг бўлмайdimи? Қара, қандай топ-тоза юраман.

— Вой-бу, ўзингни мунча юқори тутмасанг. Сен, ахир менинг уйимда яшаётганингни ҳам унутиб қўйибсан шекилли. Агар билсанг, сени озода сақлай деб, шу аҳволга тушдим-ку, — деди калиш.

— Оғзингта қараб гапир. Якка ўзим бўлганимда ҳам тоза юра оламан.

Эртасига туфли калишсиз кўчага чиқиб кетди. Бир оз юрганидан сўнг ҳамма ёғи лойга булғанди. Уч-тўрт кундан сўнг эса таг чарми кўчиб тушди. Бир куни алақандай устахонага бордилар, кимдир бошига мих қоқа бошлади. Ҳар гал мих урилганда боши зирқ-зирқ оғрирай.

Бир оздан сўнг кўнгли озиб қолди. У кўзини очганда, қараса, яна калишнинг ичида турибди.

ТАРОҚ ВА СОЧ

— Хужайин, ишонинг, сизни уялтириб қўймаймиз, бема-лол дам олаверинг.

Тароқ сочинг бу гапига ишониб, иккинчи кун ором олиб ётди. Ўз ҳолига ташлаб қўйилган соч чигаллашиб, турли қилнқлар чиқарди.

ТЕРАК БИЛАН ШАФТОЛИ

Ариқ бўйида ўсган терак ёнидаги шафтоли билан суҳбатлашиб қолди.

— Мунча қингир-қийшиқ ўсмасанг. Мендек қомаги расодан ўрناق олсанг бўлмайdimи? — деди терак.

— Мен меваларим билан хўрматга сазоворман. Сенинг-чи? Қуруқ гавданг бор, холос.

— Сен ҳали мени ...

Бир куни теракни ўткир арра йиқитди. Бир айри шохи шафтолига тирговуч бўлди. Қолгани эса ўтин ...

ТИРГОВУЧ

Боғда бир ёш олхўри дарахти бор эди. У ҳосил бера бошлагач, гердаийб атрофдагиларни менсимай қўйди.

Ўзига мадад бўлиб турган тирговучга бир куни шундай деди:

— Мул-кул мева бераман, ҳамма менинг хизматимда. Сен-чи, бир оддий қингир тирговучсан, холос. Яхшиси, менга тирговуч бўлмай қўяқол.

— Тирговучни бекор ранжитдинг, — дейишди боғдаги бошқа мевали дарахтлар.

— Кўп ақл ўргатма берманглар, ўзим биламан нима қилишни. Ногоҳон бир куни қаттиқ довул бўлди, шунда тирговучсиз қолган олхўри қирсиллаб синди.

ИККИНЧИ ТАБАҚА

Кўча билан ҳовли ўртасидаги эшикнинг икки табақаси ўзаро гаплашиб қолишди.

Буни кўрган тароқ гоят ачинди-да, сочининг чигалини ёзини учун дарров ишга тушди. Шунда «чирс» этган товуш эшитилди. Қараса, бир-икки дона тиши синибди. Бепарволик қилгани учун афсус-надоматлар чекди. Лекин фойдаси бўлмади, чигалларни ёзгунча яна уч-тўрт тишидан ажралди...

МУЗ ПАРЧА ВА ШАМ

Эрта сахар.

Хизмат бурчини адо этиб турган шамни муз парчаси кўриб қолади.

— Ҳали ҳам хизмат қилиб турибсанми? Қарагин буйинига, ярим қарич бўлиб қолибди, — деди муз парча шамни масхара қилиб.

— Сенга ўхшаб эрийман, лекин қоронғида озми-кўпми нур таратиб, инсонларга хизмат қиламан.

Шу маҳал қуёш тоғлар ортидан кўтарилиб, нур соча бошлади.

Юзига нур тушиши билан муз парчаси бекинишга ҳаракат қилди. Ҳар қанча бекинмасин, қуёш нурлари музни эритиб юборди.

ЛОЙ ТОМ

Лой том ва тунука том қўшни бўлиб қолибди.

— Ҳой, менга бир қарагин, қандай чиройли безанганман-а. Устимда лолақизгадоқлар, майсалар гуркираб ўсиб ётибди. Сенда лола тугул, биронта кўкат ҳам ўсмабди-я, — деди лой том гурур билан.

... Шу йил баҳорда ёмғир кўп ёғди. Лой томдан уйга чакка ўта бошлади. Кишилар энди бу ерда туриб бўлмаслигини сезишиб, тунука томли уйга кўчиб ўтишлар. Орадан бирор ҳафта ўтар-ўтмай, лой том бир ингранди-ю, тап этиб босиб тушди.

Л.
У.
У.

АРЧА ВА ҚАЙРАҒОЧ

Эрта куз...

Бир куни боғдаги қайрағоч ёнидаги кўм-кўк арчани менсимай, гап отиб қолади:

— Баргларимга бир қарагин, худди олтиндек товланади-я. Ўтган-кетган менга қарайди. Оҳ, мен нақадар бахтлиман. Лекин, афсус, сенга шундай бахтдан ақалли ярмиси ҳам насиб қилмаган экан-да. Сен бечоранинг ҳагто тузукроқ баргинг ҳам йўқ.

Арча жавоб бермади.

Қайрағоч эса ўз хуснига ўзи маст эди. Кунлар ўтиши билан қайрағоч барги тўкила бошлади. Совуқдан жунжиган қайрағоч ўз баргларини сақлаб қолишга ҳаракат қилар, лекин барглари борган сари кўпроқ тўкилиб, лойга беланарди.

Ниҳоят, барча барглари тўкилиб, қайрағоч ялангоч бўлиб қолади.

— Ҳўш, хуснингга энди қара-чи, — деди шунда ҳамон кўм-кўк яшнаб турган арча.

Қайрағочдан садо чиқмасди.

АРРА

Йўл бўйидаги жийда дарахтининг барча шохлари юқорига, фақат бир шохигина пастга қараб ўсарди. Оқибатда у йўловчиларнинг юз-кўзларига урилиб, у ер, бу ерларини тирнаб юбора бошлади. Бундан қинғир новда нечундир ўзини кучли ҳис қилиб мағрурланарди.

Ногоҳон бир куни шу йўлдан арракаш утиб қолади. Шох юзига урилиб тирнагач, ёнидан тизимча олади-да, дарахт танасига боғлаб қўймоқчи бўлди.

Лекин, қинғир новда тизимчани «чирт» этиб узиб, юзига қаттиқроқ келиб урилади. Шунда арракаш:

— Сенинг турган-битганинг одамларга озор етказиш экан, — деди-да қинғир новдани арралаб ташлади.

ФИЛ ВА ЧУМОЛИ

Ўрмонда ўт-ўланлар еб юрган филнинг харгумига чумоли кириб қолибди. Қизиқиб, филнинг терисини тишлаб кўрибди. Фил бунга парво ҳам қилмабди. Шунда чумол:

— Эй фил, шундай баҳайбат бўлганинг билан нега фақат ўт-ўланлар еб кун кечирасан? — деб сўради.

— Мен шундай баҳайбат бўлсам-да ут-ўланларга қаноат қилиб, одамларнинг оғирини енгил қилиб юрман. Сен эса миттилигинга қарамай, озор беришга ўчилигинга ҳайронман. — дебди фил.

Шунда чумоли нима дейишини билмай, фил хартумидан чиқиб, ўз йўлида давом этибди.

Кандолтачлар

[illegible]

1997

Она и не знает, что в этот момент
один из ее друзей — Елизавета
Берманова — была в Москве.

ALL INFORMATION CONTAINED
HEREIN IS UNCLASSIFIED
DATE 08-11-2010 BY 60322
UCBAW/BJA

Учредитель: **ИЗДАТЕЛЬСТВО «НАУКА»**

— Қувватим зурлигидан хатто сувни ҳам юқорига олиб чи-
қаман, — деб ўйларди.

Ўзини сув ҳаракатга келтираётганини чархпалак қаёқдан
билсин.

КАЛХАТ

Қўқда учиб юрган калхат бир куни лочинга мақтаниб қолди:

— Ҳар қачон овим ўнгидан келиб, доим тўқ юраман.

— Сен қайси қушларни овлайсан? — сўради лочин.

— Ана ўлжам, — деди-ю, калхат бўрилар еб ташлаб кетган
уланмик тўнгиз устига қўнди.

МУШУК

Юнги хурлайган мушук бир куни йўлбарсни кўриб қолди-ю:

— Балогатга етгач, мен ҳам худдай шундай бўлсам керак, —
деб ўйларди.

ЛАЙЧА

Лайча айланиб юраркан, қафасда ётган шерни кўриб, акил-
лаб иргиншай бошлади. Шер мудроқ кўзларини очди-ю, инда-
май яна юмиб олди.

«Ҳайдашга ботина олмади, демак, мени ўзи билан тенглаш-
тирди», деб ўйлади лайча йўлда давом этаркан.

ГИЛОФ

— Жуаа ҳам қадрли, қимматбаҳо буюм бўлсам керакки,
мени доим кўтариб юришади, — деб ўйларди ичига соз солиб
қўйилган гилоф.

ҚАТРАЛАР

Ақлни қулуқ десак, гайрат челақдир.

Ўлим икки хил бўлади:

ОНА ЕР

Бургут кўқда чарх уриб парвоз этаркан, юксак-юксакка
кўтарилган сари, ер кўзига кичкина бўлиб кўринди.

«О, зангори осмон, сен нақадар беноён ва ажойиб. Бағрингда
ўзимни мағрур ҳис қиламан. Ерни эса ҳеч кўргим келмайди»,
дەر эди-ю, лекин кеч бўлиши билан яна қайтиб ерга қўнарди.

БАЛИҚЧА

Дарё тагида сузиб юрган балиқча бир гал сув юзасига чи-
қиб қолди. Кум-кўк осмонда учиб юрган қушларни кўриб,
уларга ҳаваси келди. Сўнг аумини сувга уриб, ўз буйи бара-
вар сакради-да, яна шалоплаб сувга тушди.

— Барибир улардек учишни ўрганиб оламан, — деб қай-
та-қайта сакради.

Бир кун, одатдагидек, юқорига иргиншайди-ю, қайтиб сув-
гамас, балиқчи қуш оғзига тушди.

ЎРГИМЧАК

Ўргимчак ним қоронгу ерда зир югуриб турини тўқирди.
Сўнг ўлжа пойлаб, бир четга чиқиб тураркан:

— Доим меҳнат билан бандман-а, — деди ўзига ўзи зорла-
ниб.

ЧАРХПАЛАК

Анҳор бўйидаги чархпалак сувда гир-гир айланганича ат-
рофга мағрур боқиб:

— Биринчиси: одамийликдан жудо бўлганда.
 Иккинчиси: уз ажали билан ҳаётдан куз юмганда.

Нодон тухумни овқат деб тан олса, зукко киши жуҳа деб
 билади.

Одам узига нисбатан ишонч руҳини йўқотса, билингки,
 тез орада лаганбардорга айланади.

Чин инсон уз бойлигидан ёки мансабидан айрилиб қолган-
 да эмас, балки халқдан ажралиб қолгандагина ўзини чинакам
 ожиз сезади.

ДАВЛАТ

ДАВЛАТ

ДАВЛАТ

ДАВЛАТ

ДАВЛАТ ДАВЛАТ ДАВЛАТ

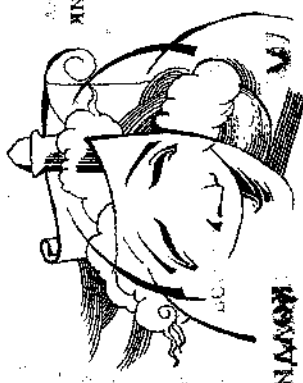
ДАВЛАТ ДАВЛАТ ДАВЛАТ

ДАВЛАТ ДАВЛАТ ДАВЛАТ

Пофлар

Аввалги парвар
 кўнрагининг

Аввалги парвар
 кўнрагининг
 кўнрагининг
 кўнрагининг

МНАДМ

— Биринчи бўлиб...

— Аввал...

— Биринчи бўлиб...

— Аввал...

— Биринчи бўлиб...

— Аввал...

МНАДМ

— Биринчи бўлиб...

— Аввал...

— Биринчи бўлиб...

— Аввал...

— Биринчи бўлиб...

— Аввал...

— Биринчи бўлиб...

— Аввал...

— Биринчи бўлиб...

— Аввал...

— Биринчи бўлиб...

— Аввал...

— Биринчи бўлиб...

— Аввал...

— Биринчи бўлиб...

— Аввал...

— Биринчи бўлиб...

— Аввал...

— Биринчи бўлиб...

— Аввал...

— Биринчи бўлиб...

— Аввал...

ЭҲТИМОЛ ...

Бир кун икки лофчи учрашиб қолишибди.
— Кеча чумилиб келай деб Сирдарёга борсам, суви батамом куриб ётибди, — дебди биринчиси.
— Булса бордир. Утган кун мен бориб томогимни базур ҳўлаб келгандим, — дебди унга жавобан иккинчи лофчи.

ЎЛИМДАН ҚУТҚАРИБ ҚОЛАДИМ

— Кеча уч одамни дор остидан кутказиб қоладим.
— Йўг-е, ҳозирги кунда дор нима қилсин?
— Ишонмайсанми, кеча уч одамни дорга осмоқчи бўлиб турганларида телевизорни ўчириб қўйдим. Қоронғида қочиб қолган бўлсалар керак.

ЧҶҶИЙМАН

— Йўлбарсни чизишга киришиб, ҳозир тугатолмай сарсонман, — деди бир лофчи.
— Нега? — сўради иккинчи лофчи.
— Аввал бошини чизиб қўйган эканман, ўкириб олдига йўлатмаяпти.

ЎЙИН СОВИМАСИН ДЕБ ...

Бир кун икки лофчи гаплашиб қолишди.
— Кеча футбол ўйнаб, — гап бошлади биринчи лофчи. — 32 метрдан нақ дарвоза тўрини тешиб юбордим.
— Биз ҳам ўйнадик. Жарима зарбани шундай тепган эдим, бечора дарвозабонга ҳали ҳам ачинаман. Коптокни қучоқла-

ганча сеткани тешиб учиб кетди-ю, қайтиб ерга тушмади, — деди иккинчи лофчи.

ОТЛАР ҚАЕРДА?

Биринчи лофчи:
— Музейга борсам, уч огайни ботирлар суратидаги паҳлавонлар кўкат устида ухлаб ётибдилар-у, отлари кўринмайди.
Иккинчи лофчи:
— Мен эса сендан олдироқ бориб отамлашгандим.
Биринчи лофчи:
— Хуш?
Иккинчи лофчи:
— Э, шунга ҳам билмайсанми? Менин отларини сугоринишга юборгандилар.

«ЖОНЛИ» РАСМЛАР

— Бир суратим бор, ундаги қушчалар росмана сайрашади, — деди бир лофчи.
— Ишонса бўлади. Кеча бутун ўрмонни айланиб, бирон нарсга овлолмадим. Жаҳҳим чапакай чиқиб, уйга келдим-да, расмдаги кийикни отиб туширдим, — деди иккинчи лофчи.

ЖҶРА ЛОФЧИНИНГ «ЛОФ»ЛАРИ

— Бир кун кулуқдан галвирда сув тортиб оладим.

— Даламизда тарвуз гарқ пишган маҳал, биттасини оиламиз билан бир ҳафта едик. Бир палласининг пўчоғини эса товукларга хона қилиб бердим.

— Боғдаги баҳайбат ёнғоқ дарахтининг учига чиқиб, ёкамни ушладим — кўшни болалар дарахт устида кўй боқиб юришган экан.

МАСАЛЛАР

Терак билан шафтоли	88
Тирговуч	88
Иккинчи табақа	88
Туфли ва калиш	89
Тароқ ва соч	89
Муз парча ва шам	90
Лой том	90
Арча ва қайрағоч	91
Арра	91
Фил ва чумоли	92

ҚАНДОЛАТЧАЛАР

Она ер	94
Балиқча	94
Ўргимчак	94
Чархпалак	94
Калхат	95
Мушук	95
Лайча	95
Гилоф	95
Қатрала	95

ЛОФЛАР

Эҳтимол	98
Ўлимдан кутқариб қолдим	98
Чўчийман	98
Ўйин совимасин деб	98
Отлар қаерда?	99
«Жонли» расмлар	99
Жўра лофчининг «лофлари»	99

Ўзбекистон Республикаси
Министрлар Маъмурияти
Ташкилот ва алоқа вазирлиги

ЖЭ

Анвар Собиржон ўғли Мадрохимов

ОЛТИН БАРГ

(Қисса ва ҳикоялар)

Рассом У. Солиҳов

Техник муҳаррир У. Қим

Мусахҳиҳлар Ш. Орипова, Н. Умарова

Компьютерда тайёрловчи Б. Душанова

Босишга рухсат этилди 20.02.2008. Қозғоз бичими 60×84¹/₁₆. Балтика
гарнитурасида офсет усулида босилди. Шартли б.т. 6,04.

Нашр т. 6,0. 2 000 нусхада чоп этилди.

Баҳоси шартнома асосида. Буюртма № 08-35

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
«O'zbekiston» нашриёт-матбаа ижодий уйи,
100129, Тошкент, Навоий, 30.